

Велько Ђурић Мишина
ВАРНАВА, ПАТРИЈАРХ СРПСКИ

Издавачи

Књижевна задруга Српског народног вијећа, Подгорица
Српски културни центар „Патријарх Варнава“, Пљевља

За издаваче

Др Момчило Вуксановић, директор
Божидар Јеловац, председник

Рецензенти

Проф. др протојереј Радомир Поповић
Проф. др Драган Пантић

Графичко решење

Здравко Мирчета

Редактура

Петар Б. Поповић

Лектура и коректура

Драгана Јовановић

Штампа

“АП Принт”, Подгорица

Тираж

500

Вељко Ђурић Мишина

ВАРНАВА
ПАТРИЈАРХ СРПСКИ

Друго издање

Пљевља – Подгорица, по Срећењу 2012.

Са благословом
братства манастира Света Тројица код Пљеваља

Димитрију, унуку

Црквени великодостојници источног хришћанства исказивали су се у одређеним временским периодима као значајни друштвени чиниоци који су својим деловањем и угледом утицали на токове савремене историје. Дobar пример за ову тврдњу представља утицај митрополита црногорских у готово целом раздобљу турске владавине на Балкану, од половине XV до половине XIX века.

О делатностима српских јерарха говори велики број објављених радова, различитих вредности. Један од првих јесте знаменито дело *Животи краљева и архиепископа српских* чији је аутор архиепископ Данило II из XIII века. Када је реч о историјским истраживањима посебно место припада књизи *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, у којој је сакупио биографије великог броја архијереја епископ Сава шумадијски (Београд-Подгорица-Крагујевац, 1996). Могао бих са сигурношћу рећи да су, на пример, садржајнији од других, на пример, и дела *Српски патријарси средњег века* Миодрага Ал. Пурковића (Минхен, 1974), *Михаило, архиепископ београдски и митрополит Србије* Ђоке Слијепчевића (Минхен, 1980).

Из новијих времена треба поменути коауторско дело Миодрага Близанца и Вељка Ђурића Мишине *Патријарх Гаврило (Дожић)*, (Нови Сад, 2004).

О патријарху Варнави Росићу написано је неколико мањих радова, али недостаје његова биографија која ће бити добродошла за научноистраживачке пројекте не само Српске православне цркве. Рад Владимира А. Мајевског, објављен у две књиге под насловом *Српски патријарх Варнава и његово доба*, књига прва (Осијек, 1933), и *Народни патријарх – Његова светост Варнава*, књига друга (Београд, 1937), може се у научном погледу третирати само као хагиографско дело. Додуше, веома корисно у реконструкцији патријарховог живота и службе Цркви.

Кратка Варнавина биографија објављена је и у *Гласнику Српске Православне Патријаршије* 28/15. априла 1930, после његовог избора за патријарха. Појединачних биографских података има и у похвалном слову који је написао архимандрит Платон Јовановић поводом три Варнавина јубилеја (годишњице монашења, избора за епископа и за патријарха), такође објављеном у том гласилу. Ово службено гласило Цркве, после смрти патријарха Варнаве 1937, посветило му је двоброј 16-17. И то би, колико је познато, углавном било све!

Петар, касније Варнава, Росић је рођен у Турској, у тој држави завршио основну школу и богословију, а Духовну академију у Петрограду у Русији. Био је поданик царевине Турске, Краљевине Србије, Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевине Југославије.

За живота Петра, односно Варнаве Росића, вођена су и окончана три рата: два балканска и Први светски.

Службу Богу, Цркви и народу почео је као инок, касније је рукоположен у чин јеромонаха а убрзо произведен у чин архимандрита, потом изабран за епископа Цариградске патријаршије, а доцније за митрополита Уједињене Српске православне цркве Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, касније Српске православне цркве. Упокојио се као патријарх српски.

Животопис архијереја Варнаве Росића је богат бројним догађајима и испуњен значајним личностима. Период док је столовао на трону првог јерарха Српске православне цркве обележили су богато градитељство и такозвана Конкордатска криза, која се, не само по оцени историчара, прилично негативно одразила на судбину српског народа у целости.

У трагању за литературом и документарним изворима који би ми помогли у научноистраживачком раду на Варнавиној биографији, „орао сам и преоравао, копао и прекопавао, мучио се и довијао како сам знао и могао“, баш као према епитафу што га за себе састави велики јерарх Српске православне цркве, митрополит скопљански Јосиф Цвијовић.

Прочитао сам готово све што је објављено, што је могло да буде од користи и прегледао неколико архивских фондова.

Чак сам писао и званичницима Службе државне безбедности, тражећи да прегледам списе које су они имали о патријарху Варнави. Нису удовољили мом захтеву под изговором да се за то нису стекли законски услови.

Обратио сам се и Светом Архијерејском Синоду Српске православне цркве с молбом да ми дозволе увид у њихов архив. Дозволу сам добио, али скоро да нисам нашао ништа вредно у грађи која ми је дата на изучавање.

Признајем да, без намере да правдам, овај текст не чини равномерну целину јер напросто то није било могуће остварити. За то има више разлога. Један је, свакако, недостатак али и недоступност архивске грађе, а други историјски контекст Варнавине смрти. Конкордатска криза и околности Варнавине смрт су, наимае, засениле све друге значајне чињенице из живота овог истакнутог архијереја.

На крају, задатак историчара није да процењује колико ће његов рукопис допринети објашњењу и разрешењу непознаница и не-

доумица о времену и догађајима из животописа патријарха Варнаве, а који су били од великог значаја по Српску православну цркву и Српство уопште.

О томе нека суде бољи и стручнији!

ПОГЛАВЉЕ I

Историјски контекст

На размеђу XIX и XX века, Срби су, као што је познато, живели у царевинама Турској, Аустро-Угарској, краљевинама Србији и Црној Гори.

Припадали су мањим делом римокатоличанству а знатно већим источном хришћанству – православној Цркви, у окриљу Патријаршије цариградске, затим бугарског Егзархата, па аутокефалне митрополије Србијанске, као и самопроглашене аутокефалне митрополије Црногорско-приморске и аутономних митрополија и епископија на територијама тадашње Аустро-Угарске.

Помесне Цркве српске су имале неколико богословија, а за свештенички позив се припремало и у манастирима.

У свим поменутих државама Црква је, могло би се рећи, била на маргини политичког живота. Нешто више удела у друштвеном животу имала је у краљевинама Србији и Црној Гори.

Први балкански рат 1912/13. године – рат савезника Србије, Црне Горе, Бугарске, Грчке и Румуније против Турске – изнедрио је нову територијалну слику Балкана. Ширење српске државе на Стару и Јужну Србију значило је у црквеноадминистративном контексту и подвођење тих тамошњих епархија под Митрополију србијанску.

Други балкански рат 1913. године, који су започели Бугари нападом на Србију, представљао је покушај „исправљања“ државних граница и унео је немир међу до тада сложне савезнике.

По његовом окончању, када се очекивала стабилизација прилика, букнуо је нови. Први светски рат (1914-1918. године) започео је објавом рата Аустро-Угарске Србији и имао је катастрофалне последице по српски народ у целини а посебно по државу Србију. У њему је страдало више од половине мушког радно способног српског становништва, више од 1.000 свештеника...

Почетком рата, политичка елита Србије је прогласила циљ – ослобођење и уједињење свих Срба, Словенаца и Хрвата у једну државу (Нишка декларација, 7. децембра 1914). Истраживачи у разним областима су сагласни да је све било подређено том циљу. И савезници су при крају рата прихватили стварање нове јужнословенске државе, јер је таква творевина представљала баријеру могућем обнављању пропалих германских царевина, с једне, и продору совјетске револуције, с друге стране.

У таквим околностима у Београду је 1. децембра 1918. године проглашено Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца. Претходно су

Срем, Банат, Бачка и Барања прогласили присаједињење Србији. Исто је урадила и Црна Гора. На територијама које су некад припадале Аустро-Угарској самопроглашено је неколико нових држава, између осталих, и Држава Словенаца, Хрвата и Срба. Политичка елита ове државе је била свесна могуће пропасти па је молила помоћ од Србије.

Прва држава јужнословенских народа није представљала остварење њихових жеља. Она је, како оцењују историчари, пре била продукт историјског тренутка и разних интереса. Вештачко спајање простора који до тада нису били у истој државној заједници, било је осуђено на успорено пропадање.

Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца је, као државна творевина, добило међународно признање на Париској конференцији. Међу последњим земљама које су га признале био је Ватикан.

Према првом Уставу, проглашеном на Видовдан 1921. године, уз изражено противљење Хрвата, јужнословенска држава Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца је установљена као парламентарна монархија са наследном династијом Карађорђевића. Народна скупштина је представљала највиши законодавни орган. Министарски савет (Влада) спроводио је оно што је желео регент и краљ Александар Карађорђевић. Држава је располагала свим средствима власти и принуде, укључујући полицију и затворе.

Јужнословенска држава била је верски хетерогена, јер су у њој егзистирали хришћанство, ислам и јудаизам једно поред другог. Краљевина се показала довољно толерантна за све традиционалне религије.

Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца је, ипак карактерисала готово константна политичка нестабилност проузрокована различитим поимањем идеје уједињења јужнословенских народа и устројства државе. Утицајна мањина се бунила против постојећег стања, а била је довољно јака да изазове политичке кризе.

Утицај владара на избор председника Владе и министара био је несумњиво велик и огледао се готово у свакој прилици. То је био један од разлога непрестаних персоналних измена у саставу Владе.

Актуелне политичке и остале прилике и неприлике у таквим околностима су довеле до укидања парламентаризма и завођења личне владавине краља Александра проглашене 6. јануара 1929. године и по томе назване Шестојануарска диктатура. Држава мења име у Краљевина Југославија, а бива забрањено све што је носило израженије национално обележје. Истовремено је почело форсирање унитарног југословенства.

Увидевши да диктатура није прави пут за постизање планираног циља, краљ је 3. септембра 1931. делимично ублажио строгост

режима проглашењем новог Устава, који је дозвољавао деловање привидних демократских институција.

На спољном плану, јужнословенска државна политика се ослањала првенствено на савезничку Француску и, знатно мање, на Велику Британију.

Земље у окружењу имале су ревизионистичке захтеве према јужнословенској држави. Краљ је покушавао да реши проблем италијанских планова и захтева за реализацију Лондонског уговора из 1915. године, у којем је Италији обећана источна обалу Јадранског мора. Створио је у исто време Малу антанту, која је требало да представља бедем могућој германској реконквисти. Желео је такође добре односе са Румунима, Бугарима и Албанцима.

У оквиру вођења добре и стабилне спољне политике требало је решити и проблем односа са Ватиканом као свеколиким центром римокатолика. Стога је краљ био принуђен да прихвати закључке Сабора римокатоличких надбискупа и бискупа, одржаног 1920. године у Загребу, о успостављању уобичајених дипломатских односа између две државе. До тада су дипломатске везе са Римом оствариване преко нунцијатуре у Бечу. Други важан закључак са поменутог Сабора односио се на захтев за склапање конкордата између Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Ватикана. Тај проблем, међутим, није било могуће тако лако решити за кратко време. Тако се догодило да је краљ убијен у атентату у Француској, у Марсеју, 9. октобра 1934, не дочекавши да то питање буде решено.

Надлежно Министарство вера Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца формирано је 7. децембра 1918. У Уредби о устројству Министарства је, осим осталог, стајала и следећа одредба: „Министарство вера је орган централне државне управе, који у границама постојећих прописа врши врховну надзорну и највишу управну власт у свима верско-политичким пословима, уколико спадају у круг државне делатности“.

Министарство вера је, међутим, укинато 30. децембра 1930. у периоду државно-административне реорганизације Краљевине Југославије. Послови из његовог домена су пренети у надлежност Министарства правде, прецизније Верског одељења у оквиру те институције.

По Видовданском уставу, Српска православна црква није уживала повлашћенији положај у односу на друге верске заједнице. Могло би се говорити само о извесној наклоности. С друге стране, краљ се посредством Министарства вера, али и не само на тај начин, мешао у неке послове ове Цркве. Посебно се то односило на избор патријарха, а круну те краљеве политике представља доношење 1929. године Закона о Српској православној цркви, 1930.

Закона о избору патријарха и 1931. године Устава Српске православне цркве.

Закон о Српској православној цркви је успоставио оквир односа државе и те верске организације. Самосталност Цркве је била ограничена начелом државне суверености. Тај законски акт означио је почетак уједначавања дотадашњег правног шаренила у црквеној организацији кад је реч о помесним српским Црквама.

Српска православна црква је стекла право да управља својом имовином, фондовима и задужбинама. Самостално је контролисала своје приходе и расходе. Држава је, међутим, на захтев Верског одељења у Министарству правде имала право контроле и њиме се увелико користила.

Како је Држава желела контролисану и лојалну Патријаршију, она се отворено умешала у избор новог патријарха 1930. године. То је спровела, између осталог, ангажовањем својих чиновника православне вере, па су се у саставу Изборног сабора нашли као чланови председник Министарског савета и активни министри, као и председници Државног савета, Касационог суда, Главне контроле и ректор универзитета.

Избор новог патријарха 1930. године требало је да се сведе на добру припремљену режимску представу, али је ипак дошло до неочекиваног обрта. Наместо прижељкиваног послушника у Патријаршији, држава ће ускоро морати да се суочи са самосвојним представником православне елите која је заговарала став да је Српска православна црква најзначајнија институција српског народа.

Новоизабрани патријарх Варнава је традиционалну државно-творну концепцију желео да сагледа у новој равни где се Црква, као духовна заједница, постављала према Држави, као политичкој заједници, као мајка према детету. Стање које је нови патријарх затекао и у Цркви и у држави није обећавало брзо остварење замишљене концепције, јер је у међувремену требало завршити унутрашњу црквену реорганизацију и започети њену духовну обнову. Патријарх је намеравао да обнови Цркву као душу друштва у духу светосавских идеја, а по узору на њеног првог архиепископа.

Краљ Александар Карађорђевић је покушао да политичку кризу, насталу готово одмах по стварању јужнословенске државе, реши 6. јануара 1929. завођењем личне диктатуре, сматрајући да ће форсирањем југословенске идеологије и законске регулативе учврстити вишеструко сложено друштво. Краљев апсолутизам се, међутим, испољио као неславни пројекат решавања великих проблема на формалистички начин.

Неуспех краљеве личне владавине и покушаја насилног наметања унитаризма у сваком погледу, првенствено националном,

представљао је архијерејима путоказ да се држе српске националне мисли и светосавске и немањихке традиције. Прилике су налагале да се Црква јавно искаже као утицајан чинилац.

Ублажавање диктатуре доношењем новог Устава Краљевине Југославије 3. септембра 1931. дало је основ за доношења Устава Српске православне цркве, проглашеног 24. новембра исте године.

Атентатом на краља Александра 9. октобра 1934. наступа ново доба у историји Југославије. Према тестаменту убијеног владара, до пунолетства младог краља Петра II Карађорђевића власт ће бити у рукама Намесништва. У том трочланом телу, најутицајнија и најзначајнија улога је припала кнезу Павлу (Арсенија) Карађорђевићу, Александровом брату од стрица. Кнез у свом владању неће одустати од дотадашњег курса спољне политике, а то је значило поштовање и претходних уговора, лојалност према савезницима, уз сталне напоре и настојања да се одрже стабилни односи са суседима и тако даље. То је значило, између осталог, и очување Мале антанте, уговора са Француском, Балканског споразума и сличних докумената. Нешто касније је донекле променио политички курс – уместо ослоњања на Француску попуштао је британском утицају, пренео је знатан део власти на председника Владе др Милана Стојадиновића, повлађивао хрватским политичарима и тако даље.

На дневни ред су стигли и односи са Ватиканом – започете активности је требало привести крају. Процес је обновљен и, на неки начин, окончан 25. јула 1935. године, када је у Риму потписан конкордат. Тим уговором је, између осталог, предвиђено ново кројење интерних граница католичке организације, оснивање нових бискупија у Нину, Банату и Бачкој, загарантованост црквених велепоседа који неће потпасти под удар државних аграрних закона и реформи. Римокатоличка црква је по том уговору уживала пуну унутрашњу аутономију, без државне контроле, а то није био случај са Српском православном црквом.

Текст конкордата није јавно публикован, јер је тако претходно договорено на највишем нивоу, тако да су га видели само појединци, министри и владике.

Конкордат је требало ратификовати у Народној скупштини и Сенату. То је ваљало да спроведе Влада др Милана Стојадиновића. Он је, међутим, проценио да није повољан моменат за то и да треба причекати док се не стекну одређени услови. На заузимање таквог става председника Владе несумњиво је имало гласно изјашњавање Српске православне цркве обелодањено 15. децембра 1935. године. Синод је указао да Римокатоличка црква конкордатом добија превише, односно да је стављена изнад закона.

Треба подсетити да је и Хрватска старокатоличка црква – на-

стала 1919. године као последица залагања за реформе у Цркви једног дела римокатоличког свештенства, подржаног и од државе – била против предлога конкордата. И она је, посредством свога првог бискупа Марка Калођере, обзнанила да сматра да су конкордатом римокатолицима дата превелика права.

Стјепан Радић, најистакнутији хрватски политичар прве деценије постојања јужнословенске државе, такође је био противник великих привилегија Римокатоличке цркве и то је јавно исказивао на седницама Владе у којој је био министар.

Радићев наследник на челу Хрватске сељачке странке, најјаче хрватске политичке партије у то време, иначе Словенац родом, Владимир Владко Мачек је по том питању био суздржан и није се званично изјашњавао. По свему судећи, тако је чинио у договору са надбискупом загребачким и осталим бискупима.

Поводом спора око конкордата, председник Владе Стојадиновић се обратио за помоћ надбискупу загребачком Алојзију Степинцу. Он му је узвратио да је веран Ватикану.

Кнез Павле Карађорђевић је према Српској православној цркви имао благонаклон и помирљив однос. Утицао је на Стојадиновића да не иде далеко против ове Цркве. Врхунац конкордатске кризе је допринео да се кнез забрине на вести о дневним догађањима што је околина лако увидела и осетила. Кнез је бранио Стојадиновића и у случају конкордатске кризе. То је био само део политике краља Александра.

У конкордатску кризу је своје прсте уплела и југословенска масонерија која је из више разлога имала негативан став према клерикализму, а то значи и према Римокатоличкој цркви. Већ 1923. године су се изјаснили да је то потреба и да ће му дати свој допринос. У потоњим годинама, њихов однос се променио јер су се знатно промениле прилике како у држави тако и у Европи.

Један од истакнутијих масона, велики мајстор Дамјан Бранковић је 7. децембра 1932. затражио од надбискупа загребачког Антуна Бауера да се окрене народу и држави, а не Риму. То би на извештај значило одвајање од Ватикана. С друге стране је одговор у виду још једног таласа напада на слободно зидарство.

Склапање конкордата, праћено продубљивањем и интернационализацијом такозваног хрватског питања, поклопило се са продором фашистичких и нацистичких идеја у Југославију.

Стојадиновић је наставио оно што је започео његов претходник Богољуб Јефтић: 25. јула 1935. у Риму је потписан конкордат и њега је требало прихватити у Народној скупштини Краљевине Југославије.

Ватикан је крајем 1936. затражио коначну ратификацију кон-

кордата у југословенској Народној скупштини. Када се прочула вест о тој иницијативи, јавност се узбуркала. Прве реакције стигле су наравно из Патријаршије Српске православне цркве. Своја противљења су јавно прокламовали и публиковали и представници других не само верских организација па су тако објављени и текстови неколицине припадника масонске Велике ложе „Југославије“ (Иван Рибар, Марко Костренчић, Михајло Илић, Јово Бањанин, Виктор Новак, Нико Бартуловић, Лујо Бакотић и други). На тај начин се ова Велика ложа укључила у противконкордатску борбу. Постоје индиције да је масонима који су били народни посланици и сенатори наложено да, кад конкордат стигне на дневни ред у Скупштину, гласају против. Због непоштовања тог налога касније су, тврде упућени, кажњена двојица масона.

Прослеђивање Закона о конкордату у процедуру Народне скупштину новембра 1936. изазвало је нови талас протеста из Патријаршије. Због тога је Влада привремено устукнула и одложила до даљњег ратификацију споразума са Ватиканом.

Кнез Павле Карађорђевић је крајем априла 1937. примио патријарха Варнаву и саслушао његове молбе и захтеве Српске православне цркве за одбијање конкордата. И поред тога, наставио је започете активности на законском прихватању спорног документа које је Стојадиновић требало да оконча 23. јула у Народној скупштини и, неколико дана касније, у Сенату. На пола пута до реализације коначне ратификације конкордата, упокојио се патријарх Варнава.

ПОГЛАВЉЕ II

Монах

Варош Пљевља се налази на граници Старе Србије и Херцеговине. Насеље се развило на трговачком путу Дубровник-Србија, који води даље ка Цариграду. Прво име је Брезница и словенског је порекла. Користило се, по свему судећи, до пада српских земаља под турску османлијску власт средином XV века. У дубровачким документима из 1430. помиње се име Пљевља. По легенди, потиче од пљевара на манастирском имању. У турско доба место се звало Таслице. Неко време у њему је било седиште херцеговачких везира. Тешко је утврдити када је Таслице постало Пљевља.

Пред турским освајањам, српско становништво се склањало на сигурнија и завитија подручја. Међутим, услед развитка насеља као административног и трговачког центра, Срби су се временом полако враћали на ранија станишта па и у Пљевља. Почетком XIX века у Херцеговини најважније насеље био је Мостар, за њим Пљевља. Чувени руски путописац Александар Гилфердинг, у делу *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији* (друго издање, Сарајево, 1972) забележио је да су Пљевља тог доба бројала око 6.000 становника од којих су најмање 1.500 њих били Срби.

Од средине XIX века, то место је било средиште националног, културног, религиозног живота Срба тога краја.

Неколико километара северно од Пљевља, на извору речице Брезнице, налази се манастир Света Тројица. Испред те светиње понире речица Бисерка и јавља се поново после неколико десетина корака да би убрзо увирала у Брезницу.

Нема података када је тачно саграђен манастир Свете Тројице. Не постоји сачувана повеља или неки други писани траг о киторству. Поуздано се зна једино то да је на основама мале црквице, која је ту постојала све до 1859. године, саграђен нови, већи храм. Да је манастир постојао пре Турака потврђују султанови фермани. Из једног таквог документа, који потиче из 1473. године, сазнајемо да се забрањују пуштање стоке на манастирске пашњаке и сеча шуме у манастирским гајевима.

Према народном предању, манастир је добио име пошто се неком калуђеру указала слика Свете Тројице на једном пању у реци Бисерки.

Средином 15. века у турским налетима на српске земље манастир Света Тројица је остао поштеђен, па ће постати нека врста светионика и чувара националне и религиозне свести српског народа тога краја.

У манастиру су се, као што то бива у том времену, поједини младићи спремали за учитеље и свештенике. Слично је било и у манастиру Свети Прохор Пчињски код Враћа. Није био редак случај да су младићи без родитеља доспели у манастир као сирочад.

Нешто даље од Свете Тројице, као што је познато, налази се манастир Милешева, задужбина краља Владислава Немањића, саграђена почетком XIII века. У манастирској цркви је 1236. године сахрањен Свети Сава, први српски архиепископ и организатор српске Цркве, просветитељ, оснивач и ктитор неколико манастира – Хиландара, Жиче, Студенице и (можда) Милешеве, утемељивач српске књижевности, организатор прве болнице и других институција.

Већ за живота Сава се у народу посветио. Тако су га доживели и владари из споредне немањићке линије, као босанско-српски краљ Твртко I Котроманић, који је баш у Милешеву, над гробом Светог Саве, крунисан за краља „Срба и Босне“, и после Стефан Вукчић Вукчић, који се прогласио „херцегом од Светог Саве“.

После једне побуне Срба у Банату у пролеће 1594. године, у којој је устанике предводио и један српски владика, Турци су из освете посмртне остатке свеца 27. априла следеће године однели у Београд и ту их, на брду Врачар, спалили. Тако нешто у историји до тада није било забележено. Спаљивањем моштију Светог Саве Турци су, заправо, хтели да спале српску слободарску мисао.

Вера у Светог Саву, међутим, од тада је само јачала у српском народу, што се преносило с колена на колена, све до данашњих дана.

У браку старе и угледне пљеваљске породице Росић – Ђорђа и Крсмана, рођене Пејатовић – изрођено је пет синова: Данило, Тодор, Алекса, Петар и Урош. Петар је рођен 29. августа/11. септембра 1880. (Усековање главе Светог Јована Крститеља), а крштен је у манастиру Света Тројица.

Материјално стање породице није омогућавало да сви синови буду школовани. Тодор је завршио средњу школу и постао учитељ.

Петар је, због своје благе нарави и скромности био љубимац породице, првенствено мајке, која му је „усадила“ љубав према нацији, вери и традицији. Основну школу је завршио у родном месту 1892. године код учитеља Јована Госпића (касније проте у Пријепљу) и Јована Митрановића. На заузимање свог брата Тодора, наставника у Богословији у Призрену, Петар је успео да продужи школовање. Богословију је завршио 1899. године, а био је један од најбољих ученика. Треба рећи да се на челу Богословије тада налазио прота Стеван Димитријевић, један од највреднијих просветних

посленика. Познавајући особине и квалитете младог богослова, Димитријевић га препоручује Синоду српске Цркве у Београду за даље школовање. Своје препоруке су упутили и Петров брат Тодор, с положаја наставника у Богословији, и митрополит рашко-призренски Дионисије Петровић (из јурисдикције Цариградске патријаршије).

Захваљујући дугогодишњој плодној сарадњи две сестринске Цркве, Српске и Руске, Петар Росић убрзо постаје питомац Светог синода Руске православне цркве и наставља студије у Петроградској духовној академији. Школовање у тој институцији завршио је 1905. године стекавши звање кандидата богословља. Током школовања упознао је готово све стране црквеног живота, посећујући разне кружоке и предавања, и прошавши манастирска послушања, стекао познанства са угледним теолозима што је, на пример, био Јован Кронштатски и другим. Све то је определило животну судбину младог Петра Росића.

Ваља напоменути и подсетити да за свих тих година школовања у Русији ниједном није посетио родни крај. Распусте је, наиме, по препорукама својих професора проводио по разним манастирима. Тако је, примера ради, боравио у Методијевом манастиру код Москве где је практично прошао своје прво монашко искушење. Кад је реч о том опредељењу, није имао дилему: „Мене на монаштво побуђује моје религијско осећање, прожето мојом идејом“. А та његова идеја била је у ствари жеља да подигне образовни и културни ниво православне духовности, што могу, по властитом признању, да ураде само образовани монаси и свештеници обузети осећањем дубоке религиозности и вере. „Рђави калуђери не само што су незналице, него немају ни основне појмове о духовној науци. Камо среће да их има повише с вишим школским образовањем, као и свештеника“, говорио је, каснијих година, тада као патријарх Варнава.

Одлучивши се на монашење, прошао је на свом животном путу уобичајену процедуру. Најпре је написао молбу свом надређеном митрополиту рашко-призренском Нићифору Перићу:

„Ваше Восокопреосвештенство! Милостиви Архипастору! У данашњим данима, кад мојој отаџбини највише треба људи са херојским подвизима над својим телесним страстима, када се наше славне царске задужбине пустоше, када наше свештенство није далеко одмакло од својих претходника, него је у неком погледу још и заостало иза њих, крајње је време да се притекне у помоћ томе народу који гоне – то је свети позив и дужност свију нас, његових синова.

„Да не бих био и сам теоретичар и херој с празним фразама,

решио сам да жртвујем своје личне интересе добру православне Цркве и својих сународника. У исто време, да у моме будућем животу не би било неспоразума и неке врсте преваре Бога и самога себе, нашао сам за сходно да испитам унутрашњи устрој свога живота, и да га прилагођавам оној форми нормалног живљења коју је објавио сам Спаситељ Исус Христос, који је тражио и тражи од сваког хришћанина, као што се види и из његових речи: Будите савршени као што је савршен Отац ваш небески.

„Наравно да се то савршенство постиже постепено у разним видовима нашег хришћанског живљења. Ја сам лично за се изабрао онај начин који је у нашој српској Православној цркви у свој својој слави на себе применио наш Просветитељ Свети Сава.

„На овај трновити пут решио сам се после дугог промишљања током четири године свога академског образовања. Решивши се на тај начин да примим монашки постриг, обраћам се Вашем Високопреосвештенству, као чадо Ваше митрополије, да ме благословите за тај подвиг, да се на мени испуни и то велико дело, као на једном од малих створава Божје милости.

„Моја је искрена жеља да се то испуни за време овога Великог поста, у овдашњој академској цркви. Ректор Академије, преосвештени Епископ Сергије, учиниће то, по својим речима радо, само ако Ваше Високопреосвештенство даде на то свој благослов и одобрење. Остајем у нади да ће Ваше Високопреосвештенство испунити моју скромну молбу и благословити ме, а моме ректору одобрите извршење монашког пострига и хиротоније, према уобичајеној пракцици у нашој Академији.

„Љуби Вашу св. Десницу најпокорније чадо Вашег Високопреосвештенства Петар Росић, студент IV курса Духовне Академије. 12. марта 1905. године, у Петрограду.“

Добивши повољан одговор и благослов, Петар је поднео молбу за постриг ректору Академије епископу Сергију. Ректор је молбу проследио митрополиту, надређеном епархијском архијереју и покровитељу Академије.

Монашки постриг је обављен 30. априла 1905. године. Постриженика, како је то остало записано, у сагнутом положају, у белој кошуљи, прекривеног црном мантијом старца, доведоше до царских двери и ту, после дугог испита, духовник три пут баца маказице на страну, а постриженик их три пута поново пружа исказујући тако симболично своју вољу да жели да прими монашки чин.

Тако Петар постаде монах Варнава!

Поједини учени богослови сматрају да се приликом доношења одлуке о примању монашког пострига, у искушенику одвија велика унутрашња борба и он проживљава велике духовне муке.

Стара кућа породице Росић

Христина - Крсмана Росић

Диплома о завршеној духовној академији

Петар Росић, студент I године, 1900.

Петар Росић, студент IV године, 1904.

Монах Варнава, мај 1905. године

Јермонах Варнава, јул 1905. године

Јермонах Варнава са братом Тодором, 1906. године

Јермонах Варнава са пријетељем, 1906. године

По њиховом мишљењу, монашки постриг је аналоган тајни брака и требало би га уврстити у оне свештене радње које догматика хришћанства назива светим тајнама.

Недељу дана касније, 6. маја, епископ Сергије ће рукоположити Варнаву у чин ђакона, а 6. јуна у чин јеромонаха. Тако поче служење јеромонаха Варнаве са вишом руском јерархијом. Иако тога није био свестан, пред њим су се отварала угледна места у црквеној хијерархији.

Школовање у Петрограду, граду руских царева и православног сјаја, везало је Варнаву трајно за православну Русију, њезине светиње и њену Цркву.

После завршених студија у Петрограду, млади јеромонах је 5. августа 1905. стигао у Цариград, престоницу у којој се, између осталог, решавала судбина српског народа у Јужној и Старој Србији, деловима оронеле турске царевине.

Постављен је за свештеника при Српском посланству и наложено му је да учи грчки језик. Српска заједница у то време није у Цариграду имала свој храм па је за своје боголужбене потребе користила руски Светог Николаја.

Српску колонију су чинили припадници српског народа из Краљевине Србије, Турске, Грчке, Аустро-Угарске и других подручја где су живели. Постојао је и изванредан број иселеника из Старе Србије, из родног краја Варнаве Росића. Требало је да их нови свештеник духовно и национално повеже и зближи.

Задојен учењем о потреби похода Светој земљи на Блиском истоку, Варнава је тамо и отпутовао почетком 1906. После обиласка Палестине, на повратку је посетио српски манастир Хиландар, царску лавру у Светој Гори.

Свој двомесечни хаџилук је описао у *Цариградском гласнику*, једином српском гласилу штампаном у престоници турске царевине. Може се рећи да је то био почетак његовог публицистичко-књижевног рада.

Јеромонах Варнава је писао у тим новинама, поред осталог, и о свештенству, мирском и монашком. Није говорио, јер то не би било штампано, о страдању свештенослужитеља у Старој Србији.

У објављеним текстовима, на посредан начин и бираним речником, указивао је читаоцима да постоје многе предрасуде у пастви и свештенству када је реч о њиховим међусобним односима, наглашавајући потребу да се младим свештеницима помогне.

Прошлост православног свештенства је мање-више позната, и понегде, кроз историју, истражена готово до најситнијих детаља.

С друге стране, у извесним периодима народ није умео да цени свештенство. Можда и због тога што су од вајкада међу српским свештенством бележени и извесни немили догађаји чији су актери били ипак појединци. Додуше, и у народу је због разних околности било појединаца који су правили проблеме свештеницима и доводили их у незгодан положај. У периоду о којем говоримо, било је уврежено да је старије свештенство било склоно да критикује млађе, не покушавајући да га разуме, трагајући за њиховим манама.

Старије свештенство се, осим изузетака, није издвајало од народа, ни својом мудрошћу, нити неким другим врлинама које су тражене од свештеника. Савременици тог доба су поимање доброг свештеника заснивали на схватању да такав треба своје ставове да исказује кроз поуке, песме, приче, пословице и друге мудрости. Свештеник је и тада требало да зна да поје црквене песме, да изговори часлов и псалтир напамет, а то се учило у манастирима. Није му било потребно да се напреже у припреми проповеди, поуке и сличног. Свештеникова реч се у то време поштовала и ретко порицала. Он је, народски речено, био све и свја у народу. И поред свега, због разних околности, народ је кроз историју прихватио многобројне празноверице и гатања које се и до дана данашњег одржавају.

Савремени свештеник је зато морао, на неки начин, да исправља „грешке“ својих претходника. Од њега се очекивало да је начитан, да зна да пева, служи, проповеда, једном речју да својим образовањем и угледом одвраћа народ од старих и нових заблуда.

Припадници старог свештенства су, предводећи своју паству, ретко долазили у прилику да им такав статус донесе вечну славу или проклетство. Савремено свештенство је, за разлику од претходника, било изложено трзавицама готово целог живота, а све то је утицало на слабљење организма и духа. Њима је школовање односило добар део животног века. И онда, када је требало да служе и своје знање и уверење преносе на народ, осећали су малаксалост и нервозу, што је, стицајем прилика, водило до слабих резултата у раду свештеника са народом.

Изразак из такве неповољне ситуације, јеромонах Варнава је доводио у директну везу са личним особинама свештеничких кандидата, њиховим узрастом и материјалним стањем, али и са уредбама надлежне црквене власти која је требало да их „дисциплинује“, а у циљу успостављања правог односа саме пастве према њеном пастиру.

Некада су рђаве особине кандидата за свештеника биле, да тако кажемо, прикривене заслугама отаца или дедова (јер је у то време свештенички позив био углавном наследан, прелазио је са оца на сина). Из љубави према свештенику оцу или деди, народ је

неретко снисходио лошим странама свештеника сина или унука.

У савременом добу такво наслеђивање почиње да нестаје, па је кандидат за свештеника био у обавези да научи и пружи више него његов претходник. Он је требало да буде умереног карактера, пун искрене љубави за свештенички позив, да поседује добар глас за проповед и појање. Народ је говорио: „Поп се цени по гласу а не по бради!“

Свештеник је, укратко, морао из године у годину да се усавршава.

Међутим, укорак с временом, савремено свештенство стиче и неке „нове особине“, па се стварају некакви редови у којима се више гледа на диплому неголи на достојанство и углед пастирске службе, што је доводило до испољавања негативних црта карактера као што су – ако речи нису сувише грубе – злоба, пакост, жеђ за престижом и тако даље.

Правила Светих отаца налагала су произвођење у нижи свештенички чин (ђакон) након 25. године живота, а у виши (јереј) после 30. У ранијим временима црквени великодостојници нису се увек придржавали тих препорука, јер им је, условно речено, био важнији џеп свештеничког кандидата него његова спрема и морал. У савременом добу нема, нажалост, баш превише кандидата за свештеника, па се понављала пређашња лоша пракса рукополагања у виши свештенички чин младих људи у доби испод 30. године.

Школовани кандидат за свештеника морао би, према каноњима, одређено време да упознаје средину и она њега, како би се изградио однос међусобног поверења. Најбољи примери за наведено могу се видети у животописима и учењима Светог Василија Великог и Светог Јована Златоустог. Први је после школовања на неколико виших завода, најпре примио звање црквењака (чтеца), а тек у 35. години свештенички чин. Други је после кратке адвокатске каријере у 23. години примио звање црквењака и у том звању и послу провео више од 10 година, потом пет година ђаконовао, а свештеник постао у 40. години живота.

Школовани свештеник, како нас историја учи, може да крене странпутицом ако му нису довољно познате животне прилике и неприлике. Нема сумње да им је испрва било тешко да издрже све обавезе што су им наметале служба и породица истовремено. Упознавање са будућом попадијом, склапање брака, долазак деце и друге околности утичу на повећање материјалних потреба. У неким ситуацијама готово једини начин да се оне подмире представљало је задуживање, које је свештеника одвлачило од духовне стране живота ка оној грубљој, материјалној. Некада су добровољни прилози свештенику били далеко издашнији од оних који су се могли очеки-

вати у савремено доба. Зато је било пожељно помоћи младом свештенику да се скући на самом почетку свог служења Цркви. Уколико је парохија мала, новчане проблеме могла би да реши давањем помоћи штедионица свештеничких удружења.

Некада су свештеници своје несугласице са вишом духовном влашћу решавали „спуштањем руке у цеп“. У савремено доба, поједини представници духовне власти својим поступцима изазивају омразу међу свештеницима. Дешава се да награду добије онај које не заслужује, а казну онај коме би требало да припадне награда. То води ка недисциплини у Цркви. Тако се и дешавало да свештеник буде добар на почетку службе, а да се промени нагоре у потоњим годинама.

Виша духовна власт морала би у сваком погледу да се придржава канона и правила. Пређашњи архијереји створили су свештенички сталез за новац, а нови стварају по самовољи.

Свештеник је позван да се стара о спасењу душа своје пастве. То може да ради само ако поседује квалитете и врлине које га красе. Паства би, с друге стране, требало да правилно оцењује рад свога свештеника, иако се често дешавало да реагује против њега када за то није имала довољно ваљаних разлога. Уместо да се неспоразуми решавају мирно, у одређеним ситуацијама су чак покретане парнице па су владике морале да се умешају у размирице, што је опет узроковало нове проблеме. Биле су то последње речи о свештенству монаха Варнаве објављене у *Цариградском гласнику*.

Своју велику жељу да боље упозна српски народ, који је тада живео у неколико држава, и његове велике светиње, Варнава је остваривао путујући по целом Балкану. После повратка са хаџилука, у јесен 1906. је кренуо из Цариграда, преко Бугарске ка Србији. Из Србије се упутио у Босну и Херцеговину, посетивши Сарајево и Мостар, а следеће станице на његовом путу биле су Дубровник, Херцег Нови, Котор, Цетиње, Подгорица и Острог. Затим је путовао обалом Јадранског мора, у Задру се сусрео са чувеним архијерејом Никодимом Милашем, обишао је Ријеку и Загреб. Наставио је ка Београду, Скопљу, Солуну да би се на крају вратио у Цариград. После тог путовања објавио је у *Цариградском гласнику* неколико запажених путописних репортажа. У једној од њих је описао утиске из приморских варошица:

„Ту ћете видети старце античке лепоте, младиће с црвеним јагодицама и свештенике с дугачким брадама, а ватреном љубављу, милина их је гледати, а још милије с њима беседити...

„Идући улицом, нехотице се зауставља поглед на натписе с

великим словима: Срп. нар. штедионица, Штедионица земљорадн. Задруге. Ово су савремене творевине Срба примораца. Оне њих уздижу на висину идеалних примера. Овакве установе потребне су и нама. Ствар није особито сложена, али зато је веома корисна. И за ово нам је потребно највише прегнуће и воља приморских Срба...

„Народ је примерне побожности. Они свештенике цене по њихову чину и достојанству, те им је милина бити њиховим учитељима и пастирима. Као пример најјаче њихове оданости Цркви и њихове побожности могу послужити храмови којих има и у најмањим местима.

„Овај низ храмова добија особито великољепије у дане недељне и празничне када се весели звуци звона с торњева разлежу по горостасним брдима, а свет, одевен у свечано рухо, жури се светим храмовима. Овако служе службу достојна лица – јер и по својој спреми и моралу стоје на достојној висини...“

Варнави, који је пленио својим угледом и смиреношћу, народ је узвраћао дубоким поштовањем и проносио веома лепе приче о новом пастиру. А приче су допрле и до Пљеваља, до родног краја јеромонаха.

ПОГЛАВЉЕ III

Епископ

Варнава Росић је у Русији добро научио руски језик, а у Цариграду је овладао турским и грчким.

У престоници Отоманске империје Варнаве се упознао и са службеницима Цариградске патријаршије. Било је то доба патријарха Јоакима III, првојерарха широких духовних погледа и назора који нису били увек у складу са фанариотским тежњама. Постоје тврдње да је тај патријарх подржао српске захтеве да епископи у њиховим епархијама буду Срби, а не Грци фанариоти, као што је било до тада јер су они, у највећем броју случајева, у народу оставили не баш лепе успомене. Поред дипломатских притисака Русије и Србије, могуће је да се у цариградски патријарх поменутима активностима руководио апостолским заветом о потреби да црквени великодостојници Јеванђеља шире у народу на његовом језику. Фанариотска настојања, оптерећена интригама, да спрече именована и постављена Срба за епископе патријарх није желео да подржи наводећи речи апостола Павла из посланице Коринћанима: „Ако вам дођем, браћо, па станем говорити на непознатим вам језицима, што ћу вам користити?.. ако труба буде издавала неодређене звуке, ко ће бити спреман за бој? Тако, ако и ви језиком говорите неразумљиве за слушање речи, како ће разумети што ви говорите.. И када се молим на непознатом језику, то ће мој ум остати без плода, ако ми се и моли дух.“ (I Кор. 14, 6-14.).

Варнава је добро упознао Цариград, посебно Фанар у коме се налазила палата Патријаршије, проучавајући ритуале и традицију, административни апарат, пажљиво пратећи опхођење црквених званичника према турској власти.

Једна епархија, Дебарска, која је обухватала 75 села и две вароши са већинским српским становништвом, била је без архијереја, јер је митрополит Поликарп, кога је својевремено на то место поставио Синод у Цариграду, три-четири пута подносио оставку. Иако је 1907. на Фанару било обећања да ће изабрати једног Србина на његово место, Синод се одлучио за дотадашњег митрополита дојранског Партенија. Како се нови архијереј није баш осећао добродошао међу народом, он је 1908. године затражио од Патријаршије да му изабере помоћног епископа (хороепископа).

По препоруци српске владе и уз енергичан притисак руске дипломатије, Свети архијерејски синод Цариградске патријаршије је 18. марта 1910. изабрао јеромонаха Варнаву Росића за викарног епископа митрополиту дебарском Поликарпу. Седници Синода

присуствовали су патријарх и 12 епископа. Расправа о тројици кандидата, Србину јеромонаху Варнави и двојици архимандрита Грка, прилично се одужила. Избор Варнаве, међутим, био је једногласан.

Ваља напоменути да су том именовану претходиле активности такозване подземне дипломатије која је имала за циљ да спречи избор једног Србина за епископа. Те активности су у Патријаршији проводили Бугари, Грци и Аустроугари, свако из својих разлога. Заједничко им је било настојање да онемогуће остварење идеје о обнови самосталне Српске цркве у Турској.

У то време Варнава Росић је имао 30 година! У историји Цркве мало је примера да је неки монах већ после пет година службе изабран и рукоположен за епископа. Кад је реч о избору Варнаве, међутим, очито да нису биле битне његове године, већ морални квалитети доказани беспрекорно чистим животом и заслугама за веру.

Наречење је обављено 20. марта. Посвећен је на Лазареву суботу, 10. априла исте године, добивши титулу епископа главничког. Вредно је подсетити да је први епископ са таквом титулом био Климент, ученик Светих Ђирила и Методија, а после готово 1.000 година Србин Варнава Росић.

Хиротонији су присуствовали, осим архијереја Цариградске патријаршије, дипломатски званичници Србије и други бројни истакнути гости.

Избор Варнаве утицао је на подизање духа међу српским народом што је годинама чекао епископа који ће му се обратити на матерњем језику.

Грци су са прихватили са симпатијама новог епископа. Бугари су негодовали. У једним немачким новинама је објављено: „Избор српског свештеника Варнаве на положај викарног епископа Дебра сматра се као велики успех српске пропаганде у Македонији. Очекује се избор двојице нових Срба епископа.“

Прву архијерејску литургију у Дебру у храму Светог Николе владика Варнава је служио 25. априла 1910. године. Старешина храма завршио је своју беседу следећим речима: „Храбри војничке Цркве под заштитом Распетога! Упути се тамо где те чека твоје стадо, бори се добро и славно за православље које су ти славни преци често својом крвљу спасавали; буди веран до смрти да примиш венац живота.“

Тек што је изабран за викарног епископа, Варнава је доживео велику почаст.

Краљ Петар Карађорђевић, враћајући се из Петрограда, тадашње престонице Русије, са свадбе своје кћерке Јелене са руским великим кнезом, почетком априла 1910. године боравио је у Цариграду као гост турског султана на путу за Свету гору и српски

манастир Хиландар. У Русији је краљ од цара добио гаранције да ће, у случају да се српска спољна политика ослања на руску, стећи моћног заштитника на Балкану. (Цар је то обећање испунио ступајући у рат против Аустро-Угарске и Немачке после њихове објаве рата Србији у лето 1914. године.)

Дочек краља Петра у Цариграду био је величанствен и организован на највишем нивоу. Прво је посетио Цариградску патријаршију, где су га угостили патријарх Јоаким III, чланови Синода, 30 архимандрита, 150 свештеника, бројни монаси и мноштво такозваног обичног света. Међу домаћинима је био и викарни епископ Варнава Росић.

Добродошлицу коју је патријарх читао на грчком, изговорио је на српском епископ Варнава.

Краљ и његова свита одсели су у једној од султанових палата. Приликом узвратне посете патријарху, краљ је одликовао домаћина Карађорђевом звездом првог степена, а митрополите орденом Светог Саве првога реда. И епископ Варнава је добио исти орден, другог степена. Судаћи по неким изворима, током те посете у разговорима је било речи и о епархијама у којима су Срби најбројнији становници, односно потреби да Срби на тим просторима буду епископи. Другим речима, требало је наставити оно што је 1896. године започето избором Дионисија Петровића, Србина из Босне, за митрополита рашко-призренског и настављено 1903. године избором Фирмилијана Дражића за митрополита скопског. Напори српске и руске дипломатије уродили су плодом – Варнава Росић је изабран за епископа у епархији која ће нешто касније бити установљена као нова административна целина спајањем делова Велешке и Дебарске епархије.

Варнавин надређени митрополит дојрански Партеније је био свестан свог положаја међу српским народом. Да би изградио поверење трудио се да успостави добре односе са новим епископом. Тако је 22. маја 1910. писао свом викару и упутио посланицу пастви у којој препоручује прихватање новог архијереја. Посебно се обратио парохијама са грчким становништвом молећи их да се не отцепљују.

Ипак, схвативши да тешко може поправити свој климави положај у повереној му епархији, митрополит Партеније се упутио у Цариград, где му је Синод удовољио жељи да добије премештај у другу епархију.

Варнава се, по доласку у своју резиденцију, потрудио да проучи прилике и стање у коме се налазила епархија, обилазећи парохије, посећујући паству. Желео је да разговара са свима свештеницима и учитељима, да чује што више људи у разним местима.

Своје намере је и остварио, не осврћући се на смицалице којима су се служили Грци, Цинцари и бугарски егзархисти на том подручју. Поједини међу њима су ишли толико далеко да су тражили од турских власти да Варнаву протерају, на шта им је одговорено да је он поданик Турске и легитимни епископ Патријаршије. Цинцари су, захтевајући од Патријаршији да опозове Варнаву, у писму запретили и могућношћу отцепљења. Егзархисти су затражили да се Варнава исели из зграде Митрополије, што је он и учинио, поставивши се коректно према турским државним властима.

Непријатељи новог епископа нису мировали. Покренули су акцију блаћења посредством штампе, нису изостале клевете и оптужбе, и на крају је стигла и претња убиством. Велику подршку и заштиту Варнави у тим данима пружили су руски и српски посланици у Цариграду.

То време сликовито је описано у једним грчким новинама: „Принципијелно решење дебарско-велешког питања у корист српску довело је Бугаре до беснила. У један глас запевале су софијске новине, епархијски архијерејски *'Весник'* и други бугарски часописи против оваквог синодалног решења. По наредби и неки егзархијски представници пастве у дебарско-велешкој епархији упутили су министарству и егзарху у Цариград преставке против назначења и доласка првог српског епископа у егзархију. Усред Софије држани су митинзи. Протурани су гласови о опасности по живот Србина – епископа, ако се појави у епархији. Све ово новоименованог епископа Варнаву није могло застрашити, већ се он из Цариграда преко Солуна упути у епархију. У Велес је стигао крајем маја, у Кичево у јуну. Обишао је цео кичевски крај с Поречом. Свуда је дочекан и испраћен радосно и свечано. Дебар је посетио у октобру, пошто је претходно обишао многобројна српска села по дебарском крају. Појава, држање, служба, импровизоване проповеди – свуда су очарани не само Срби, него и егзархисти који су га видели и чули.“

Угледни становник Дебра Томо Смиљанић описао је долазак владике Варнаве у Скопље овим речима: „... Најзад дође и тај очекивани дан. Владика нам заиста долази. Сви смо се били прикупили изван вароши Дебра да га дочекамо: многи су били на коњима, сви у свечаном оделу. Деца основних школа из оближњих села и из вароши била су поређана са учитељима на челу. Код свих се је осећала нека свечаност, а нарочито се је видела поноситост на лицу, очима, у покретима, у разговору. Било је и свештеника, који су говорили да више неће бити стадо без пастира...“

Варнавин обилазак поверене му епархије српски новинар Војислав Јелић описује овим речима: „Око камилавке владике Варна-

ве често су звиждале кугле, када је требало проћи арнаутска села; да се пак освети црква у каквом српском селу, морала се узети добра пратња“.

Увидевши на самом почетку да ће морати много труда да уложи на решавању бројних проблема, Варнава се припремао за сложен и напоран рад на уређењу епархије водећи истовремено борбу са бугарским егзархистима и грчким фанариотима, који су већ деценијама однарођавали Србе подвргавајући их својим духовним властима и натурајући своју народност. Развио је зато Варнава живу активност у борби против бугарске Егзархије, која је желела да те просторе придобије у складу са својим пројектом остварења Велике Бугарске.

Епископ Варнава је схватио колико му прилике на терену отежавају организовање верског живота.

Најпре, храмова је било мало, били су стари, оронули и тесни. Нових није било из више разлога, пре свега зато што владике нису биле агилне да се на томе ангажују, а црквене општине нису могле да разреше бројне сметње које су се у том контексту појављивале.

Српских школа је било мање од храмова. Турска власт није дозвољавала отварање нових.

Код парохијског свештенства је највише из поменутих, али и других разлога, прилично ослабио дух пастирске ревности. Дешавало се то и због утицаја владика Грка или Бугара, због слабог образовања и тако даље.

Сређивање прилика ишло је веома тешко, али се владика није либио да поједине свештенике премешта због њиховог нерада у друге парохије, а неке друге је чак због саблазни отпуштао из службе.

Поводом тридесетогодишњице избора епископа Варнаве, непознати аутор је овако описао то време: „Нови викарни епископ поздрављен је и дочекан у тада поробљеној Јужној Србији са највећим одушевљењем. Али, његов позив био је не само веома тежак, већ скопчан и са највећим, чак животним опасностима. Прилике за наш српски живаљ у Турској биле су тада црне, критичне. Српски свештеници и српски учитељи били су прогоњени не само од агената туђинске пропаганде, већ и од самих турских власти. Свакодневно су падале српске жртве а помоћи и заштите ни од куда није било. Службе су служене под оружјем а путовало се крадом, под заштитом четника. Цркве су гдегде силом отворане, да би се само могла отслужити служба Божја. Терор је био страховит, патње неподношљиве. И у тим тешким, мучним временима епископ Варнава беше истински духовни вођ, заштитник и пастир своје верне и страдалачке пастве. Неустрашиво и одлучно вршио је он узви-

шену дужност архипастира, обилазећи смело и одважно све, чак и најопасније крајеве, служећи свуда по дотада опустелим црквама и ширећи на све стране верско-националне заветне идеје српскога рода и вере православне. Он је челичио народ да не малакше вером у Бога и надом на васкрсење и бодрио га да истраје и сачека зору ослобођења, која беше већ почела рудети.“

За време управљања Епархијом велешко-дебарском, Варнава је обновио готово све запуштене цркве и манастире и започео подизање неколико нових. У тим активностима дочекао је Први балкански рат – рат Црне Горе, Србије, Бугарске, Грчке и Румуније против Турске.

Крај рата, као што је познато, значио је и ослобођење Балкана од вековног турског подјармљивања, што је донело и слободу српском народу у епархијама Рашко-призренској, Скопској и Велешко-дебарској.

Ослобађање Јужне Србије 1912. године од турске власти довело је и до престанка власти егзархијских епископа на подручју које је припало Србији. У тим временима архиепископ београдски и митрополит Србије Димитрије Павловић је поверио епископу Варнави на управљање (администрирање) Велешко-дебарску и Охридско-битољску епархију и Струмичку и Дојранску. То је био почетак канонског сједињавања тих епархија са самосталном Српском православном црквом у Србији.

Епископ Варнава је почео административно уређење организовањем црквених, духовних судова. У жеку започетих активности, стигла је вест о почетку новог сукоба – Аустро-Угарска је 15/28. јула 1914. објавила рат Србији!

У месецима који су уследили епископ Варнава је највише времена проводио међу војском, у болницама, логорима, тешећи лепим речима и крстом у руци, подижући дух и морал. Повлачење српске војске 1915. из Србије затекло га је у Битољу. И он је делио судбину српског народа и војске, па се нашао међу војницима који су одступали ка Грчкој. По доласку у Солун, чуо је за ултимативну поруку руског цара Николаја II Романова који се обратио Италији и Француској упозоравајући да је неопходна брза помоћ српској војсци која је преко Албаније стигла у приморје.

Српско државно руководство у таквим околностима одлучило је да у Русију упути делегацију у којој ће бити и представници Цркве. Изабран је епископ Варнава из више разлога: говорио је руски језик, школовао се у Русији, познавао је психологију такозване руске душе и умео да јој се обрати. Такође, епископ Сергије, Варнавин духовник из студентских дана, у међувремену је постао архиепископ и члан Синода, а то је значило и веома утицајан архијереј у

Руској православној цркви. Поред свега, Варнава је имао још једну предност над другим великодостојницима: доказао се национално-патриотским радом у турској царевини.

Српско посланство у Солуну – посланик је био Мирослав Спаљковић – 6. маја 1916. молило је руско за пријем епископа Варнаве у царском Петровграду. Када је молба прихваћена, затражено је од руског Синода да се угледном госту укаже достојно гостопримство. Убрзо се Варнава преко Грчке, Италије, Француске, Енглеске, Норвешке и Шведске упутио за Русију.

Своју дипломатску мисију је започео посетом петроградском митрополиту, а наставио пропагандом за помоћ Србима у руској штампи, у новинама као што су *Новоје Времја* и *Рускоје Слово* које је здушно апеловале за помоћ напаћеном српском народу.

После Петрограда посетио је Москву и друге веће градове. Свуда су га дочекивали веома утицајни званичници и црквени великодостојници, па на крају помоћ није изостала. У граду Харкову, током боравка у једном манастиру, упознао је Михаила Максимовића. Пuteви су им се укрстили и касније, када је Варнава био епископ велешко-дебарски а Михаил, тада Јован, избеглица из Русије и професор у Битољској богословији, касније архијереј заграничне Руске православне цркве, кога данас прослављамо као Светог Јована шангајског.

На путовањима по Русији Варнава се сретао и са Србима избеглим са Балкана. Међу њима је било и школске омладине. Владика је захваљујући свом угледу међу домаћинима нашао начина да младе окупи и на извештан начин заштити.

Епископ Варнава је за време боравка у Русији уочио колико је била слаба највиша црквена власт, и како се попустљиво повијала пред револуционарним ветром који је задувао почетком 1917. године. Био је сведок Фебруарске („бескрвне“) и Октобарске („крваве“) револуције. То је допринело да епископ Варнава у тим историјским превирањима спозна и сасвим другачије лице руског народа, Цркве и државе. Видео је крах велике руске цивилизације и почетак једне безбожничке деспотије што се дубоко урезало у његову свест. Сламку спаса за Руску православну цркву требало је да пружи Све руски црквени сабор сазван ради успостављања патријаршијске власти и избора првојерарха. Варнава је присуствовао том скупу, али није дочекао његово окончање, јер га је српска влада позвала да се врати у Грчку, ради одласка у другу мисију. Из Русије је кренуо 18. октобра 1917. године. Могло би се рећи да је све захтеве своје дипломатске мисије у Русији у потпуности испунио.

У Лондон је стигао 3. новембра. Тамо су га топло прихватили службеници Англиканске цркве. После извесног времена, наставио

је пут ка Паризу, Марсеју и Ници задржавајући се у тим градовима тек толико да посети избеглице. По доласку на Крф, добио је налог за нову маршруту: Солунски фронт!

У очекивању коначног слома непријатељског фронта и продора ка отаџбини, српски војници су на Кајмакчалану поред осталог направили малу капелу. Освећена је 17. септембра 1918. године. Чинодејствовао је епископ Варнава, а међу окупљеним војницима нашао се и престолонаследник Александар. То је било уочи самог пробоја фронта и офанзиве српске војске која се, као што историја бележи, завршила великом победом.

Варнава је описао тај део свог живота следећим речима: „Довршивши у Петрограду своје богословско образовање, а стичући неопходног искуства за даљу службу Цркви, добио сам место свештеника при српском посланству у Цариграду. Ту сам се потпуно упознао са животом Матере Цркве и њеним одличним представницима међу којима је први био знаменити патријарх Јоаким III. Ту сам видео како је пострадао православље од турскога ига, како је потамнело његово црквено благољепије, и како су сви погледи и наде православних Грка и Словена биле упрте у љубављу богату Русију.

„Године 1910. по Божјој милости, био сам изабран и рукоположен за епископа Цариградске патријаршије, и упућен на службу у свој родни крај, који је био под турском влашћу, у Дебарско-велешку епархију. Мени је пало у део да будем први епископ у тој епархији, домородац својих саплеменика, после пропасти српског царства на Косову пољу. Морам рећи да ми је у свем тешком раду неисцрпан извор духовног и моралног живота и силна помоћ било оно духовно богаство које сам стекао у Русији. Само ме је оно помогло у оно време када су моји санародници страдали под турским јармом и под упливом разних антирелигиозних пропаганда. Овде ме је затекао 1912. српско-турски Ослободилачки рат, када сам са својом паством дочекао слободу. Но радост наша била је прекинута Великим ратом 1914. године. Првих година рата је сва Србија страшно пострадала, српски је народ изгубио своју домовину, и ја сам са својом многобројном паством испио горку чашу страдања са угњетавањем свих мојих санародника, како оних којима је пошло за руком да се склоне из своје отаџбине, тако и оних који су остали у њој.“

(Напомињемо, успут, да Славко Димевски, најугледнији историчар самопроглашене „Македонске православне цркве“ не помиње ни једном једином речју епископа велешко-дебарског Варнаву у својој књизи *Историја на Македонската православна црква*, Скопље, 1989.)

Епископ Варнава, 1910.

Архијереји Цариградске патријаршије из Битољског
вилајета, 1911.

Епископ Варнава са српским учитељима, 1911.

Епископ Варнава, 1910.

Епископ Варнава

Епископ Варнава, регент и престолонаследник
Александар Карађорђевић, Никола Пашић и други.
Битољ, 1913

Епископ Варнава у Солуну, о Васкрсу 1918.

Дечије склониште у Фалеру, Грчка, 1916.

Епископ Варнава са свештеницима у Ници,
Француска, 1917.

ПОГЛАВЉЕ IV

Митрополит

Први светски рат је окончан капитулацијама Аустро-Угарске и Немачке, држава које су га и започеле. Резултирао је нестанком три царевине: немачке, аустроугарске и руске. На њиховим територијама настале су нове државе са новим уређењима. Биле су то, између осталог, Аустрија, Мађарска, Чехословачка и Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца.

После проглашења Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918. године, у новој држави нашли су се готово сви Срби, као и Хрвати и Словенци. Званично, то је била држава једног народа од три племена, у којој се говорио један језик – српско-хрватско-словеначки. У њој су се, као што је познато, нашле различите цивилизације, културе, две велике религије – ислам и хришћанство. Хришћанство је било подељено на два непомирљива дела: римокатоличанство и православље.

Римокатоличка црква је имала свој центар у Риму, то јест у Ватикану. Та црквена организација није била национална већ наднационална, а могло би се рећи и, на изванредан начин, универзална. Међутим, по завршетку Првог светског рата, кад је реч о територијама новостворених држава, бележи се велики пад утицаја Римокатоличке цркве, првенствено политичког, који ни приближно није био онакав какав је остваривала раније на друштвени живот народа тих простора.

Српско православље је било истовремено подељено на неколико помесних Цркава, али је, без обзира на то, незванично имало одредницу националног – српског. Ваља подсетити такође да је Црква у Краљевини Србији током окупације 1915-1918. страдала у толикој мери да се то није могло поредити ни са њеним страдањем за време турске тираније.

Ватикан, с друге стране, није благонаклоно гледао на јужнословенску државу, јер му је реметила вековне планове о ширењу римокатоличанства. Тај однос Свете столице према православљу се рефлектовао и на политичка дешавања без обзира на то што су у новој држави православни верници у целокупном становништву односили превагу над припадницима других конфесија.

Ватикан је са бројним земљама склопио међудржавне уговоре, конкордате, којима су били регулисани међусобни односи, права, обавезе и друго. И Краљевина Србија је са Ватиканом имала такав споразум, потписан 1913. године.

Од првих дана настанка јужнословенске државе потезало се питање уговора између Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Ва-

тикана. Решавање тог питања се одужило на наредних петнаестак година, све до 1937. године. И, мада је реализација мало-мало била на помолу, никако да буде решено!

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца обухватала је готово сва подручја која је територијално „покривала“ некадашња Пећка патријаршија, односно тадашње самосталне помесне српске Цркве: Архиепископија београдска и митрополија Србије (коју су чиниле епархије Београдска, Шабачка, Жичка, Нишка и Тимочка); Архиепископија карловачка и митрополија српска (епархије Вршачка, Будимска, Бачка, Сремско-карловачка, Пакрачка, Темишварска и Плашчанска) и Архиепископија цетињска и митрополија црногорско-приморска (коју су чиниле митрополије Црне Горе, Брда и Приморја и Пећска и епархија Никшићска); митрополије у Босни и Херцеговине (Бањалучко-бихаћска, Дабробосанска, Херцеговачко-захумска и Зворничко-тузланска), епархије Далматинско-истријска и Бококоторско-дубровачка из састава Буковинско-далматинске митрополије и епархије у Старој Србији, односно на Косову и Метохији и у Јужној Србији, односно Македонији (митрополија Скопљанска и епархије Рашко-призренска, Велешко-дебарска, Пелагонијска, Битољска, Струмичка и Преспанско-охридска) као и део митрополије Воденске које су биле под јурисдикцијом Цариградске патријаршије. Изван граница нове државе остали су епархијски центри Темишвар (Темишварска), Будим (Будимска) и Задар са околином (Далматинско-истријска), егзархат Скадарски, црквене општине у Бечу, Трсту, Ријеци и Пероју у Истри, као и у Америци и Канади. Треба споменути и то да од свих ових епархија девет нису имале архијереје.

Прве промене које се односе на број епархија забележене су 1920. године: укинута су Велешко-дебарска и Дојранска епархија, и припојене најближим.

У годинама архипастирства патријарха Димитрија 1920-1930, као што је познато, све епархије су имале своје епископе. Једино га није, формално, имала Сремско-карловачка, јер је њом управљао сам патријарх посредством свог викарног епископа, али само до 1931, када је та епархија спојена са Београдском. Некадашња епархија Браничевска је обновљена 1921. године. Тих година су формиране и епархије Чешко-моравска (1921), Америчко-канадска (1921) и Бихаћска (1926).

Значајну улогу у уједињењу српских помесних Цркава на територији новостворене државе без сумње је имао регент и престолонаследник Александар Карађорђевић. Његово наглашено ангажовање у настојањима да буде успостављена јединствена православна Црква није било само формално и није се сводила само на

Престолонаследник Александар са архијерејима, мај 1919.

Краљевски указ о постављењу

Митрополија у Скопљу

Митрополит Варнава и краљ Александар Карађорђевић
у Скопљу, 1924.

Митрополит Варнава са народом у Страцину

Митрополит Варнава са народом у Страцину

оно што би се очекивало од њега као владара и онога који ће потписати неопходне указе.

Прва конференција православних епископа српских помесних Цркава је одржана 18/31. децембра 1918. године у Сремским Карловцима. Том приликом је скуп црквених великодостојника закључио да „постоји воља законитих представника српских православних црквених области за уједињењем и на основу тога изриче се потреба да се одмах приступи извршењу тога црквенога уједињења успостављањем Српске Патријаршије за уједињење, пошто се са пуним поуздањем очекује, да ће и српска црква у Црној Гори пристати на уједињење, која због краткоће времена и тешких прометних прилика није могла бити заступљена на овом збору епископа“.

Друга конференција је организована од 11/24. до 15/28. маја 1919. године у Београду. Тада је проглашено „духовно, морално и административно јединство свих Српских православних црквених области, које ће се јединствено дефинисати и уредити својим путем када се цео Архијерејски сабор Уједињене Српске Цркве као једно тело независно (аутокефално) састане под председништвом свога Патријарха“.

Потом је као извршни орган формиран привремени одбор од пет чланова (Средишњи Архијерејски Сабор Уједињене Српске Цркве). Као централно, ауторитативно тело, требало је да представља Цркву до васпостављања Патријаршије и првог заседања Сабора.

На Трећој конференцији, одржаној од 20. новембра/3. децембра до 2/15. децембра 1919. у Сремским Карловцима, усвојен је у складу с тим Нацрт закона о проглашењу и васпостављању Српске патријаршије. Ипак, и мимо планираног, међу представницима Државе и архијереја искрсле су недоумице око тога да ли треба уздизати митрополита београдског на ранг патријарха или изабрати патријарха. На крају је одлучено да се митрополит Србије узвиси на виши степен – патријаршијски.

Преговори са Цариградском патријаршијом о том питању трајали су више од шест месеци. Окончани су тек када је Влада Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца издвојила 1,5 милион франака на име накнаде за „неисплаћену помоћ“. После тога је Синод Цариградске патријаршије 19. марта 1920. године признао и благословио ваљаност уједињења српских православних Цркава у једну јединствену. Три месеца после признања из Цариграда, и државна власт Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца потврдила је тај чин посредством указа који је 17. јуна, у име краља Петра Карађорђевића, потписао престолонаследник Александар.

Четврта конференција српских архијереја, одржана 27. авгу-

ста/9. септембра 1920. године, прогласила се Светим архијерејским сабором Уједињене Српске православне цркве Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца. Том приликом архијереји су одлучили да се званично проглашење васпостављања српске Патријаршије обави 30. августа/12. септембра у Сремским Карловцима на празник Сабора српских светитеља.

Краљевским декретом, Црква је добила име Уједињена Српска православна црква Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, а први међу једнаким титулу „српски патријарх православне Цркве Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца“.

Први Сабор српских архијереја после обнављања Патријаршије одржан је средином новембра 1920. године. Тада је одлучено да великодостојници са седиштима у Загребу, Скопљу, Цетињу и Сарајеву буду у рангу митрополита. Истом приликом изабрани су епископи за удове епархије.

У периоду 1919-1931. година обзнањене су многе уредбе које су се односиле на унутрашње уређење Српске православне цркве; августа 1919. Уредба о устројству Средишњег архијерејског Сабора, октобра 1920. Уредба о избору првог патријарха, јуна 1921. Уредба о централизацији управне и судске власти у Српској Патријаршији, децембра 1921. Уредба о Светом архијерејском сабору и Светом архијерејском синоду Српске православне цркве и тако даље.

Најважнији део регулативе – Закон о Српској православној цркви – проглашен је 8. новембра 1929. године.

Патријарх Димитрије провео је десет година на челу Српске православне цркве. У том времену, према мишљењу историчара, десило се много афирмативних факата који су, на овај или онај начин, оставили дубоке трагове међу српским народом: довршење задужбинског комплекса краља Петра I Карађорђевића на Опленцу, оснивање Богословског факултета, објављивање бројних теолошких и литерарних дела, укратко – ојачао је духовни живот Српства.

Када је реч о његовом карактеру и активностима, за патријарха Димитрија сведоче да је био суздржљив, опрезан и смирен, али и одбојан према новинама за које се и од Цркве у новом времену очекивало да их прихвати. И поред свега, он је, што се показало у извесним његовим потезима, био послушан према Држави и краљу Александру Карађорђевићу. Занимљиве су, у том контексту, речи које је говорио митрополит црногорско-приморски Гаврило Дожић на његовој сахрани: „Може бити да дубока старост није увек одбављена организаторским талентом, или му, ако га има, недостаје моћ за остварење“.

Иза овог архијереја остало је кратко, али веома целовито издање хиландарског *Типика Светога Саве*, које се и данас сматра најбољим преводом тог значајног документа. Познато је и да је написао и *Службу Светом деспоту Стефану Лазаревићу*.

Патријарх Димитрије је умро 24. марта/6. априла 1930. и лично скромно сахрањен у манастиру Раковица код Београда.

Уважавајући десетогодишњу ревносну и веома плодну службу епископа велешко-дебарског Варнаве Росића, Свети архијерејски сабор га је изабрао за митрополита скопљанског. Тај избор је, по устаљеним законима тог времена, потврђен краљевским указом потписаним 7/20. новембра 1920. године. Интронизација новог митрополита обављена је 18/31. новембра у Скопљу, у Саборном храму. Свечани чин је водио митрополит црногорско-приморски Гаврило, а том приликом, по новоустројеном обичају, изасланик Министарства вера је прочитао краљев указ.

Увече истог дана скопска општина је организовала пригодан пријем у част митрополита. Свечаности је присуствовало око 450 истакнутих званица из свих сфера друштвеног живота. Били су ту представници власти и војске, разних корпорација, верских заједница, народни прваци и други значајни гости.

Претходни митрополит скопљански Викентије је, да подсети-мо, мученички страдао од бугарских војника у Првом светском рату – спаљен је на ломачи негде у Бугарској. Горку судбину је поделило готово све српско свештенство у годинама патњи под бугарском окупацијом. Храмови су, после похара, бивали запуштени, манастири су остајали без монаха, парохије без свештеника. Становништво српско је мученички страдало на разне монструозне начине. У таквој митрополији столоваће архијерејским троном преузео је новоизабрани митрополит Варнава.

Пред њим се, очито, испречио прилично тежак задатак. Прво је морао да упражњене парохије попуни свештеницима и уклони оне који се нису показали баш ревносни у служби. Други, не мање важан задатак, био је да обнови порушене храмове и подигне нове цркве и манастире.

Долазак великог броја избеглих свештеника из царске Русије после Октобарске револуције 1917. године и грађанског рата у тој земљи, имао је, ма како то звучало, за резултат и извесне позитивне помаке; митрополиту Варнави је то, наима, пружило могућност да на најлакши начин попуни упражњене парохије и отвори врата многих цркава и манастира која су давно била замандаљена.

Црквеним старешинама и настојатељима манастирима, већ у

складу с њиховим дужностима, митрополит Варнава је наложио да сачине попис црквене имовине и установе шта су од реликвија и драгоцености за време рата бугарски окупатори однели.

У међувремену, митрополит Варнава је предложио да Синод посредством свог делегата, старешине београдске Саборне цркве протојереја Михаила Поповића, упути молбу Бугарској патријаршији да српској Цркви буду враћене опљачкане светиње и реликвије. Бугарски Синод је прихватио захтев и наложио враћање ових српских драгоцености које су углавном биле похрањене у Софији, али их је било и по другим местима Бугарске. Тада су бројне црквене светиње и враћене српској Цркви. Тим чином почиње и успостављање бољих међусобних односа две Цркве.

Митрополит Варнава је тражио строго поштовање законитости и, да тако кажемо, правду од црквене управе коју је организовао. Бринећи о канонском богослужењу и стриктном црквеном реду, он је од потчињеног свештенства захтевао да се држе устаљене праксе.

Као човек од акције неуморно је путовао по повереној му митрополији, како би се на лицу места упознао са свим потешкоћама и проблемима верујућег народа.

Није пропуштао прилику да се о значајнијем црквеном или чак државном празнику обрати својој пастви. Примера ради, прослава Светог Саве 1922. године у Скопљу остала је упамћена по броју присутних просветних радника и митрополитовој беседи. И митрополитове посланице поводом других празника имале су заиста великог одјека у народу. Биле су карактеристичне по јасним порукама, без дугачких – понекад за обичан свет неразумљивих – цитата из Библије.

Митрополит Варнава ће остати запамћен и као први међу српским архијерејима који је покренуо епархијско гласило. Био је то часопис *Црква и живот*. Митрополит је водио рачуна да све буде припремљено како треба пре самог штампања листа: био је уредник, предлагао теме, прикупљао текстове, обезбеђивао сараднике и потребан новац за штампање. Временом се око часописа окупила елита српских теолога. Може се слободно рећи да је то гласило оставило дубоког трага у српској и црквеној периодици.

Храм или црква представља оно свето место где се Бог слави и велича. Црква не прописује у ком стилу би храмови требало да буду саграђени, већ само тражи поштовање положаја олтара и правца улаза у храм. За Српску православну цркву карактеристичан је српско-византијски стил чије је главно обележје такозвана централна

градња. Изнад уписаног крста издиже се у средини зграде кубе (купола), већих димензија, а око њега се уздижу обично четири мања кубета између кракова крста.

Храмови се обично зидају захваљујући прилозима мештана, добровољом раду, задужбинама имућних људи, или, не тако често, државним субвенцијама.

Обнова старих и подизање нових храмова, без обзира на тешкоће, нису се одвијали стихијски већ плански. Синод је о томе, у сваком времену, мање или више, водио рачуна.

У време митрополита Варнаве у Скопљанској митрополији су подигнути храм у Гостивару, посвећен преносу моштију Светога Саве – освештан 21. јула 1929, и храм у Качанику, посвећен пророку Илији – освештан 29. септембра 1929. године.

Тешко је објаснити зашто је црквено градитељство у Јужној Србији, самим тим и у Митрополији скопљанској, по обиму било испод нивоа других епархија. Делимичан одговор на то може да понуди једно писмо Синода Српске православне цркве које је 22. априла 1929. достављено председнику Владе ђенералу Петру Живковићу: „... Заиста живимо у чудном знаку времена да се Српској православној цркви свуда стаје на пут и према њој примењују од стране државних власти законски прописи, док се према осталима иначе поступа и толерира на штету Српске православне цркве. Закон о црквеним властима предвидео је када припадници Српске православне цркве могу себи подићи храм. Захтева се одређен број домова, готов материјал за цркву, па чак се стриктно тражи да се храмови подижу у српско византијском стилу. Све ово кошта кад се зна да нам народ то подиже. Није лако подићи данас онакве богомоље какве су некада подизали владаоци и властела. Међутим, од римокатолика и других вероисповести све се ово не тражи. Они подижу своје богомоље по свом нахођењу. Све је ово очигледно да се ради на штету православне цркве, па не само да је овај рад на штету Српске православне цркве у Јужној Србији, него је и на штету наше нације у ондашњим крајевима.“

Митрополит Варнава је посебну бригу посвећивао старинама, односно рестаурацији старих споменика српског црквеног живописа и мозаика. На тим пословима ангажовао је истакнуте стручњаке из Србије и Русије. Тако је, на пример, рестаурацију фресака у манастиру Светог Пантелејмона из XII века у селу Нерези код Скопља обавио чувени експерт, професор прашког универзитета, Николај Окуњев. После његовог рестаураторског рада с правом је указано на то да ренесанса у Србији датира најмање сто година пре оне у Италији.

Митрополит је помагао и национални препород Јужне Србије иницирајући бројне културне, просветне и друштвене акције, помажући их новчано и интелектуално. У тим настојањима окупио је много посленика.

У посете митрополиту Варнави долазили су значајни представници не само Цркве, већ и државе, али и друге јавне личности. Наводимо да је у Скопљу 24. априла 1929. године код њега боравио Грејс, епископ Англиканске цркве.

У митрополитов дом радо је свраћао краљ Александар Карађорђевић са својом пратњом приликом обилазака градова Јужне Србије.

Била су то немирна времена на простору Јужне Србије, територије на коју су претендовали бугарски ревизионисти, крцата разним догађајима. Остала је, поред осталог, забележена трагична погибија ђенерала Михаила Ковачевића, на кога су у близини Штипа пуцали бугарски терористи. Приликом испраћаја посмртних остатака 8. октобра 1927. на станици у Скопљу чинодејствовао је митрополит, као и у другим сличним приликама.

Митрополит скопљански Варнава и епископи битолски Јосиф и охридски Николај водили су упорну борбу против бугарашке пропаганде у Јужној Србији (Македонији). Такорећи истовремено, покушавали су да се супроставе Ватикану који је интензивирао своју унијатску (гркокатоличку) активност на територијама епархија Српске православне цркве. Остало је забележено у документима о пропаганди и мисионарима да они располажу великим сумама новца, да обављају бесплатна чинодејства, помажу материјално свакога који жели или за кога они верују да ће им конфесијски прићи.

Поводом прозелитизма Синод Српске православне цркве обраћао се више пута највишим државним инстанцама. Тако је 22. априла 1929. упутио писмо председнику Владе ђенералу Петру Живковићу, достављајући нове доказе о унијатској акцији.

Свети архијерејски сабор, највиши орган Српске православне цркве, изабрао је митрополита Варнаву за члана и заменика председника тог тела на првој сесији Синода за године 1920-1922. Та сесија је била важна због тога што је Синод требало да уједначи црквени поредак и живот свих црквених области, то јест оних епархије које су претходно егзистирале под јурисдикцијом других аутокефалних Цркава – цариградске, румунске, грчке и карловачке – а сада биле уједињене у обновљеној Српској патријаршији.

У поменутом периоду, 1920-1922, митрополит Варнава је обављао и дужност председника Великог духовног суда.

Како је патријарх Димитрије већ био тада болестан, његове првојераршке послове је обављао митрополит Варнава, председа-

вајући Синодом и Сабором. Тих година, 1928-1930, у јавности и међу свештеницима учестали су напади на патријарха Димитрија, старца који је зашао у девету деценију живота. Најчешће је у то време Сабору замерано на инертности и слабој продуктивности, кад је реч о законодавству што се одражавало на црквени живот.

На положају скопског митрополита Варнава је остао до избора за патријарха српског на Лазареву суботу 12. априла 1930. године.

ПОГЛАВЉЕ V

Патријарх

5.1. Избор, устоличење и служба Богу и народу

Смрћу патријарха Димитрија Павловића трон првојерарха Српске православне цркве остао је на кратко упражњен. Иако је Црква била одвојена од Државе, власти, а краљ још мање, нису хтеле да се одрекне свога утицаја на избор новог патријарха. У том смислу је истога дана, 6. априла, по хитном поступку сачињен и усвојен Закон о избору патријарха и то без консултације Патријаршије. Тај законски акт је био верна копија раније Уредбе о избору патријарха, а обезбеђивао је владару и држави велики утицај на избор новог првосвештеника. После мањих примедби из Патријаршије, између осталог и да Сабор бира шесторицу архијереја и предлаже тројицу Изборном сабору, краљ је 11. априла 1930. прихватио допуне закона.

Закон о Изборном сабору је начинио министар правде Милан Сршкић, у принципу је усвојен на скупу епископа, који су се окупили у Београду ради припреме погребца патријарха Димитрија, а краљ га је потврдио.

Нови закон је допуњен са неколико детаља у церемонијалу интронизације (устоличења) патријарха, а њиме је уведено да краљ у симболичном обреду уручује новом патријарху жезло. То је био обичај практикован својевремено у Византији.

Према члану 2. поменутог закона, патријарх је биран на следећи начин: „Изборни Сабор бира између српских архијереја тројицу кандидата. Избор ових кандидата изборни Сабор саопштава Министру правде писменим актом одмах по избору, прилажући и записник седнице који потписује председавајући и секретар, а оверава Министар правде. Једнога од ове тројице од Изборног Сабора изабраних кандидата Краљ на предлог Министра правде именује патријархом Српске православне Цркве.“

Изборни сабор се састао 12. априла у Саборној цркви у Београду. председавајући је био митрополит црногорско-приморски др Гаврило Дожић, а секретар протојереј Љубисав Поповић. На почетку седнице министар правде др Милан Сршкић је прочитао списак присутних чланова: сви епархијски архијереји (њих 25), најстарији протојереји града Београда, Пећи, Сремских Карловаца (тројица), дворски свештеник, начелник Православног одсека Министарства правде и референт за православну вероисповест

Министарства војске и морнарице, петорица ректора богословија (Сарајевске, Призренске, Битољске, Цетињске и Сремскокарловачке), два представника свештеничког и монашког удружења, седморица чланова Великог управног савета Српске православне цркве, председник Министарског савета ђенерал Петар Живковић и активни министри православне вере (осморица чланова), као и председници Државног савета, Касационог суда и Главне контроле и ректор Београдског универзитета. Укупно 58 чланова. Седници, ваља рећи, нису присуствовала тројица чланова (епископи бококторско-дубровачки Кирил Митровић и охридско-битољски Николај Велимировић и министар иностраних дела Војислав Маринковић), али су овластили друге чланове да могу да гласају у њихово име. Такође, вреди поменути да епископ чешко-словачки Горазд Павлих није био члан Изборног сабора.

После тајног гласања, односно бројања листића, утврђено је да је митрополит скопљански Варнава Росић добио 45 гласова, митрополит црногорско-приморски Гаврило Дожић 36, митрополит дабробосански Петар Зимоњић 34 гласа и тако даље.

Потом је митрополит Гаврило, као председавајући и сходно правилима, закључио седницу, предајући записник о резултатима гласања министру Сршкићу. Министар је записник однео краљу Александру Карађорђевићу у двор, а за то време чланови Сабора су остали у храму. „Са патријаршијског упражњеног престола би скинута црнина, а на патријаршијској згради црна застава би замењена државном“, записао је Владимир Мајевски, биограф Варнаве Росића.

Повратак министра Сршкића значио је и да митрополит Гаврило може да започне нову седницу.

Министар Сршкић је, добивши реч, саопштио да је краљ, на основу резултата гласања Изборног сабора, наименовао митрополита скопљанског Варнаву, који је добио највећи број гласова, за новог патријарха Српске православне цркве.

„Г. Др Дожић одмах је закључио седницу Сабора, пришао новоме Патријарху, честитао му у име своје и у име Сабора, и пољубио се с њим. Затим је наредио да се отворе врата од Саборне цркве да би народ ушао унутра, и да се отпочне свечано благодарење“, записао је Мајевски.

Нови патријарх је тада имао 50 година, али и велико искуство у црквеним пословима. Влада и краљ су мислили да су добили „свог“ патријарха који ће, у најмању руку, наставити активности и политику свог претходника.

Интронизација патријарха Варнаве обављена је 13. априла у београдској Саборној цркви, на празник Свечаног уласка Исуса

Христа у Јерусалим. Мајевски је записао: „Када се извршила св. Литургија, после отпуста, јерарси свечано доведоше Патријарха до краљевског трона. Митрополит Гаврило поднесе на тањиру Краљу панагију св. Саве, и његово Величанство преда ту историјску панагију Патријарху Варнави. Побожно се прекрстивши и целивавши икону на панагији, Његова Светост стави себи на груди панагију. Епископ Георгије поднесе Његовом Величанству архијерејско жезао, и Краљ уручи новоме Патријарху тај стари символ архијерејске власти.“

По завршеном чину интронизације и окончању службеног церемонијала, краљ Александар Карађорђевић је приредио свечани ручак за све чланове Извршног сабора, чланове Владе, кнеза Павла Карађорђевића, руског митрополита Антонија, бугарског митрополита Павла и друге великодостојнике Српске и сестринских цркава.

Избор дотадашњег скопљанског митрополита Варнаве на патријаршијски престо био је у држави и изван њених граница праћен позитивним коментарима и уследиле су срдачне честитке. Посебно топло је поздравила избор југословенска штампа, међу којом су посебно место заузимале београдске новине *Политика* и *Правда*.

Избор су Његовој светости Варнави честитали, између осталих, и високи првосвештеници православних Цркава: цариградски патријарх Фотије, јерусалимски Дамјан, александријски Милентије, атински архиепископ Хризостом, кипарски архиепископ Кирил, пољски митрополит Дионисије, намесник патријаршијског престола Руске православне цркве митрополит Сергије, патријарх румунски Мирон, председник бугарског Синода епископ видински Неофит и многи други. Између бројних честитки, посебну пажњу су привукла писма студената родом из Пљеваља, Срба из Цариграда и још неколико дописа који су интонацијом одударали од конвенционалности уврежене у таквим приликама, јер су била пун искрених и топлих речи упућених новом патријарху и Српској православној цркви.

Нови српски патријарх је одговорио свим патријарсима и другим поглаварима помесних Цркава, према стародревном обичају, такозваним мирним писмом на грчком језику.

Реч-две о разликама између православља и римокатоличанства. Римски папа је *pontifex maximus*, неограничени црквени владалац. Он ником не одговара, не подлеже никаквом црквеном суду и није смењив са престола. Његовој аутократији недостаје само једно обележје – право наслеђа.

У источном хришћанству, патријарси су ограничени начелом саборности. То, међутим, не значи да је први међу једнакима лишен могућности исказивања личних способности у уређењу и

управљању Црквом, у црквеном, молитвеном и богослужбеном животу, чувању пастве. Додуше, могућности да искористе прилику за исказивање таквих способности зависе од саме личности првосвештеника.

После примања дужности, пошто је завршио неопходне послове у Београду, патријарх Варнава се 27. априла 1930. упутио у своју резиденцију, у Сремске Карловце. Тамо су га свечано дочекали представници општине, државних установа, друштава, питомци Карловачке богословије „Свети Сава“, ученици гимназије и основних школа. Желећи да још једанпут изразе поштовање новоизабраном првосвештенику, чланови краљевске Владе, предвођени председником ђенералом Петром Живковићем, и цео дипломатски кор су истог дана посетили патријарха у Сремским Карловцима. Патријарх их је примио у великој дворској трпезарији. Свечаности су присуствовали министри, представници дипломатског кора у Београду (белгијски, дански, француски, шпански, румунски, мађарски, турски, пољски, чехословачки и грчки амбасадор), председници општина београдске, новосадске и карловачке, командант армије генерал Ђура Докић, бан Дунавске бановине Радосав Дуњић, ректор Карловачке богословије, епископи американско-канадски Мардарије Ускоковић и бачки Иринеј Ђирић и многе друге истакнуте званице.

После избора на патријаршијски престо патријарх Варнава је провео свега месец и по дана у својој резиденцији у Сремским Карловцима. За то време он је примао и узвраћао посете представницима војних и грађанских власти, градова и дипломатама. Упознавао се детаљније са свим актуелним питањима Цркве како би као патријарх био у стању да даје упутства и смернице за будуће активности.

Планирајући будући рад патријарх је покренуо иницијативу да током летњих месеци буде припремљен предлог Устава Српске православне цркве.

По дотадашњој традицији, после интронизације у престоном граду, српски су патријарси били устоличавани и у престоници старих српских патријарха у Пећи. За разлику од претходника, патријарха Димитрија, који је у Пећи устоличен четири године после избора, Варнава је сматрао да та интронизација треба да буде обављена већ у наредним месецима, то јест 6. јула 1930. године. Патријархов план подразумевао је и да његов пут ка Пећи буде својеврстан хаџилук кроз бројна света српска места, што је укључивало поклоњење свим светињама и комуникацију са вернима.

То је, у ствари, била и прва канонска посета новог патријарха Јужној Србији. На путу, на који је пошао 4. јула, пратили су га епи-

скопи темишварски Георгије Летић, битолски Јосиф Цвијовић и американско-канадски Мардарије Ускоковић, председник Духовног суда прота Васа Бранковић, декан Богословског факултета прота Стеван Димитријевић, прота београдски Никола Божић, прота Миливоје Петровић, секретар Д. Максимовић и протођакон Угљеша Јелић. У име Министарства правде у пратњи су били проте Љубисав Поповић и Бранко Поповић, а у име Министарства војске и морнарице пуковник Стеван Кнежевић.

Први град у којем су застали путујући кроз Шумадију ка Пећи био је Топола. Ту је, у задужбини Карађорђевића, патријарх Варнава служио помен за покој душе краљу Петру. Затим су великодостојници продужили ка Крагујевцу. У том граду је свечана церемонија организована испред Саборне цркве. Као домаћини дочекали су их представници власти, официрски кор, челници верских заједница римокатоличке и муслиманске вероисповести.

Пут је даље првојерарха водио у Краљево. И ту је новоизабраном патријарху приређен сличан дочек, а домаћин је био председник општине. После молитве у месној цркви и изражавања захвалности на гостопримству, патријарх је свратио и у манастир Жичу. Ту су га дочекали старешина те светиње архимандрит Серафим Балтић, монаси и мноштво народа. Остало је забележено да је окупљеном свету патријарх говорио о значају Жиче и првом архиепископу Светом Сави.

Следећа станица је био манастир Студеница, задужбина великог жупана Стевана Немање. Претходно су црквени великодостојници прошли кроз варошицу Ушће, а у манастир су стигли пред вече. Добродошлицу им је пожелео архимандрит Виктор са братством. Патријарх је прво отишао у цркву, одржао кратко молепствије пред њивотом Светог Стефана Првовенчаног, а потом је проповедао о значају монаштва и потреби да оно буде морално уздигнуто, са дубоким поштовањем истичући Немањиће и њихове заслуге за српску Цркву и српски народ уопште.

Сутрадан је патријарх с пратњом кренуо за Рашку. И ту се поновила слика свечаног дочека из Краљева и Ушћа. Хроничар је забележио да је, после поздрављања, патријарх затражио од народа да и даље буде одан Цркви, отаџбини и краљу.

Пут је даље водио ка Косовској Митровици где је патријарху Варнави такође приређен леп дочек. На уласку у град поздравили су га један виши официр и месни учитељ. Патријарх је отпоздрављајући указао на велико стрпљење народа, који је током стотина година ропства успео да сачува своју веру и националне обичаје. У месној цркви је одржано кратко благодарење, после чега су патријарх и његова пратња прошавши кроз села Глину, Дреницу, Метохи-

ју, Ракош и Ђураковац продужили пут за Пећ.

Пећ је дочекала патријарха Варнаву заиста свечано. Окупили су се ту представници локалне власти, војске, соколских друштава и мноштво народа. После поздравне речи председника општине и патријархове беседе, великодостојници су кренули у Пећку патријаршију. Тамо их је дочекао епископ пећски Јеротеј Гавриловић са свештенством.

Интронизација првосвештеника Варнаве ипак није била на висини оне свечаности која је била приређена патријарху Димитрију 1924. године. Ова је, условно речено, била проста: после архијерејске литургије два члана Синода, епископи темишварски Георгије и битољски Јосиф, увели су патријарха Варнаву у престо српских патријарха.

У пригодној беседи, први међу једнакима је, између осталог, казао: „Сви ми архијереји, свештенство и наша браћа треба да се окупљамо око овог светог трона да будемо достојни наших старих патријараха, архијереја и јереја у духу светосавске Цркве... Чувајмо, драга моја браћо, веру своју свету и будимо лојални и трпељиви према другима, јер све вере у нашој земљи једном Богу служе. Са нашим архијерејима и јерејима стараћемо се да приберемо паству и дамо јој душевне хране. Стараћемо се да нам Православна Црква буде и даље све, али ће она и од свију православних тражити да је у њеним узвишеним задацима помогну. Ово је мој програм и моја љубав према Цркви и пастви својој којој са овога вековима освешћеног места на трону великих мученика патријараха шаљем свој патријаршијски благослов и благосиљајући позивам да одамо Богу хвалу.“

После неколико дана проведених у Пећкој патријаршији, патријарх Варнава је 10. јуна с пратњом наставио пут ка манастиру Високи Дечани. На улазу у ту светињу дочекао га је старешина архимандрит Леонтије Нинковић. Следећег дана, патријарх је наставио пут ка Призрену, задржавши се кратко у Ђаковици.

У Призрену су високе црквене великодостојнике дочекали представници војске, ученици основних школа, представници хуманитарних и културних удружења, Кола српских сестара, друштва „Књегиња Љубица“ и „Књегиња Зорка“, челници локалне организације Народне одбране. Председник општине је искористио прилику да похвално збори о дугогодишњем плодном раду у Јужној Србији некадашњег митрополита скопљанског, а сада патријарха Варнаве.

После службе у цркви Светог Ђорђа, епископ рашко-призренски Серафим Јовановић је за госте и званице приредио свечани ручак. Патријарх је том приликом разговарао са представницима вој-

них и цивилних власти, разних друштава и делегација. На крају је, како је посведочио хроничар, дао новчани прилог за Богословију и градску сиротињу.

Патријарх Варнава је напустио Призрен 12. јула и кренуо за Урошевац. На путу је посетио село Штимље и тамошњи Дом малолетника. У Урошевцу је разговарао са представницима војске и Банске управе из Скопља. Пут за Скопље је настављен возом, уз кратко задржавање у Качанику.

Власти Скопља су припремиле величанствен дочек српском архијереју који је претходних десетак година службовао Богу и народу у њиховој средини као митрополит и очито их задужио својом љубављу и пажњом. На перону је била постројена почасна чета са војном музиком и државном заставом, уз присуство представника војне и грађанске власти, чланова соколских друштава, ученика и бројних свештеника. Први међу домаћинима били су командант армије ђенерал Милан Недић и бан Вардарске бановине Живојин Лазић.

Познато је и да су фотографи и филмски оператери снимали тај дочек. Патријарх је благосиљао окупљене, па су се сви упутили ка Саборној цркви. После богослужења, гостима се обратио епископ злетовско-струмички Венијамин Таушановић.

Током неколико дана боравка у Скопљу, како је остало записано, патријарх Варнава је разговарао са разним личностима које су му долазиле у посету. Његово гостовање у Скопљу је завршено 12. јула свечаним банкетом који је приредио бан Вардарске бановине. Пригодне говоре том приликом одржали су домаћин, генерал Милан Недић и патријарх.

По завршеној посети Јужној Србији, патријарх са пратњом се вратио у Сремске Карловце и ту наставио са пастирским активностима, али и обављањем уобичајених свакодневних послова.

Архипастирска служба патријарха Варнаве наоко је деловала уобичајено и у почетку се он по активностима није разликовао од својих претходника на црквеном трону: примао је поглаваре и делегације других православних Цркава, руководио је седницама Синода и Сабора, потписивао службена акта Синода и Сабора, Патријаршијског управног одбора, Епархијског управног одбора Архиепископије београдско-карловачке, примао у аудијенцију краља и краљевске намеснике, председнике Министарског савета, министре и народне посланике, узвраћао посете, водио је разговоре са представницима разних протестантских организација из иностранства, свештеницима из српске дијаспоре и одлучивао о премешта-

јима пароха из једне у другу парохију и монаха из једног у други манастир у Архиепископији београдско-карловачкој. Хроничар је забележио да су код патријарха долазиле делегације градова и села из целе Краљевине, студенти Богословског факултета и ученици богословија, вероучитељи средњих и основних школа. Патријарх је давао штедрене новчане прилоге разним друштвима и организацијама, присуствовао понекад седницама Црвеног крста, Српске краљевске академије и других установа, отварању ликовних изложби, освештавао је разне објекте, обзнањивао бројне посланице поводом великих празника, чинодејствовао изван храмова и предводио литије на празнике Богојављења, Врбице, Спасовдана и Видовдана. Он је чинодејствовао и у обележавању годишњица смрти појединих значајних личности, али се није либио да присуствује и рођенданима и крсним славама чланова краљевске породице. Потписивао је, сходно дужностима, и унапређења, разрешења, отпусте и пријем у клир свештенослужитеља, ишао у једнодневне, вишедневне, чак и вишенедељне посете разним крајевима, хиротонисао и устоличавао новоизабране епископе, славио годишњице свог архипастирства, освештавао свето миро, размењивао писма са поглаварима других Цркава, служио молепствије за здравље, за мир у свету и друге потребе, приређивао свечане ручкове и вечери ...

Патријархова прва посланица, обзнањена 10. септембра 1930, била је намењена српском православном свештенству. У том документу од сарадника је затражио да своје дужности обављају у складу са црквеним канонима и одлукама Синода. Истакао је да је питање дисциплина у животу Цркве, као и у војсци, од нарочитог значаја, јер је клир, како је навео – војска Христова.

Као председник Синода, патријарх је потписивао разна решења и одлуке, чак и забрану публикавања одређене литературе; Синод је, наиме, сазнао из више извора да „емисари“ британског Библијског друштва растурају јеванђеља и друге књижице религиозне садржине, „које издаје јеретичко-баптистичко друштво у Лондону, а штампа се у Новом Саду, док главно стовариште налази се у Српско-американском заводу у Срем. Каменици“. Пошто је таква литература, као и данас, у најмању руку збуњивала српски православни свет, а с друге стране или између редова наметала секташка и православљу страна начела, Синод је 29. априла/12. маја 1930. одлучио да се „преко јавних гласила устане противу овакве радње Британског Библијског Друштва“.

Патријарх је 29/16. марта 1933. потписао забрану још једне књиге. Наиме, Синод је после читања књиге *Четири Јеванђеља и Дела апостолска* у издању извесног Друштва за религиозне списе закључио да је текст „неправилан и јеретичан“ о чему је требало

обавестити свештенство како би такав став пренело народу.

Углед Српске православне цркве међу сестринским био је у то време на завидном нивоу. То поштовање се, поред осталог, исказивало и посетама највиших великодостојника тих Цркава.

Међу првима који су дошли у Сремске Карловце код патријарха Варнаве били су великодостојници Англиканске цркве из Велике Британије – допутовали су већ 16. октобра 1930. Остала су сведочанства да су готово сваке године високи свештеници те Цркве били гости патријарха Варнаве.

Почетком маја 1933. године стигли су у посету архијереји Румунске православне цркве ради разговора о положају Срба у румунском делу Баната и Румуна у српском делу тог подручја.

Из Цариградске патријаршије су почетком маја 1935. допутовали митрополити сардијско-писидијски Герман и лаодикијски Герман. Документа говоре да је повод те посете био проблем који је настао у Мађарској због жеље Цариградске патријаршије да организује Мађарску православну цркву.

Патријархов гост 16. октобра 1935. био је митрополит солунски Генадије, у име Грчке православне цркве.

Сутрадан је из Либана стигао митрополит либански Илија, из Антиохијске патријаршије.

За све то време, остало је забележено, патријарх Варнава уопште није одлазио у посете сестринским Црквама.

Патријарха је 5. новембра 1930. године посетио и директор Мањинског одељења у Секретаријату Друштва народа. Нема детаљнијих података о томе шта је била тема њиховог разговора

Примио је патријарх Варнава 4. фебруара 1933. и немачког посланика у Београду Виктора фон Херена са супругом. „После упознавања и пријатељских разговора гости су задржани на ручку код Његове Светости Патријарха“, забележио је хроничар.

У Божићној посланици 1935. године, патријарх Варнава, свестан своје одговорности, а гледајући шта се збива у земљи, опомиње: „И без рата имамо данас небројне незгоде. Право материјално јачега тражи да лиши моралног права потчињене и сиромашне... Раднике претварају у бездушне машине и лишавају духовних дарова. Неправилно богаћење појединца на штету земљорадника, сточара, трговаца и занатлија јесте карактерна особина данашњице.“

Патријарх Варнава је трезвено гледао у будућност и волео своју државу. Он је заговарао пуно јединство народа и у говору 1.

децембра 1936. истиче да је „ово јединство неопходно потребно у границама једне моћне Југославије а да све остало што налази као сметња, као камен спотицања, има да се уклони са разумевањем и љубављу свеколиког нашег народа и Срба, и Хрвата и Словенаца за заједничко добро њихово, за добро будућих поколења и наше Отаџбине. Ми данас не смемо један другог понижавати. Искрено, братски и у љубави треба да приступимо решавању многих питања, које очекује цео наш народ: и Србе, и Хрвате и Словенце”.

У раздобљу до 1935. године, Српска православна црква је имала карактеристике државотворне верске организације, подржавала је постојећи франкофилски државни курс и југословенску националну идеологију коју је, на изванредан начин, званично установио краљ Александар Карађорђевић. Црква је величала постојећи југословенски поредак заснован на грађанском либерализму и југословенском национализму. Архијереји, посебно патријарх Варнава, заступали су позиције идеологије југословенског национализма и шестојануарског државотворства, што је, донекле, налагало потребу политичке сарадње Српске православне цркве са Југословенском националном странком и југословенским националним организацијама (соколима, скаутима, Народном одбраном, четницима и тако даље). Патријарх Варнава, као један од блиских сарадника краља Александра у спровођењу идеологије југословенског национализма, проповедао је југословенство као „национално веровање свих Срба, Хрвата и Словенаца“.

До патријарховог „отрежњења” од југословенства дошло је, међутим, врло брзо – већ почетком 1935, проглашењем Светосавске године.

Лојалност према државним органима и државотворност Српске православне цркве се постепено гасе по доласку кнеза Павла Карађорђевића на место формално првог човека Краљевине, јер је нови владар начинио озбиљан спољни и унутрашњи политички заокрет у односу на владавину краља Александра. А све то је појачано формирањем владе Милана Стојадиновића, јула 1935. године.

За Српску православну цркву су наступала – не први, а, нажалост, ни последњи пут у историји – бурна времена. Несналажење њених архијереја у јасном процесу стварања новог идеолошког државног поретка водило је ка директном сукобу са Стојадиновићем, који је нескривено, из још непознатих разлога, наметао клерикална римокатоличка и исламска решења као примарна у политичком животу Краљевине.

Предлог конкордата омогућавао је Римокатоличкој цркви и

да закорачи у надлежности којих се ниједна грађанска држава не би одрекла. Везивање Југославије и Ватикана, преко конкордата, значило је практично раскид са западноевропском демократијом и лаицизмом гајеним пре свега у Великој Британији и Француској.

Српска православна црква, као национална верска заједница, традиционално везана за земље западне демократије, осетила се тешко погођена због повластица које су дате хијерархији једне друге заједнице, интернационалне Цркве.

Приближавање Југославије Италији, Немачкој, али и Ватикану, код великодостојника Српске православне цркве је будило незадовољство, па и јака нерасположења према владајућој елити.

Како је патријарх Варнава имао много разумевања за избегле Русе, онда је логично закључити што је према совјетском режиму гајио антипатије. У прилог томе иде и чињеница да је патријарх био противник признања Совјетског Савеза и то је јавно исказивао.

У јеку конкордатске кризе, патријарх је понекада давао интервјуе за домаће новине, али и страним дописницима. Тако је крајем 1936. године разговарао са новинаром немачког гласила *Дојчес фолсблат* које је излазило у Новом Саду. Судаћи по објављеном тексту, патријарх је сматрао да је комунизам најстрашнији отров и велика опасност против које се треба борити. У том контексту је, да кажемо и тај податак, споменувши политику Адолфа Хитлера, приметио да је овај од Немачке отклонио комунистичку опасност и да енергично и даље води борбу против комунизма.

Није баш уобичајено да патријарх пише посмртно слово. То, до тада, неписано „правило“ патријарх Варнава је прекршио после убиства краља Александра Карађорђевића 9. октобра 1934. године у Марсеју. Чланак који је написао тим поводом изашао је у октобарском броју *Гласника Српске Православне Патријаршије*, а у њему је патријарх посебно истакао краљеве заслуге и бригу за Цркву.

И по томе би се могло закључити да су се патријарх Варнава и краљ Александар Карађорђевић међусобно уважавали и поштовали. То су исказивали на разне начине. Примера ради, краљ је 10. јуна 1934. на патријархов позив допутовао у Сремске Карловце у току заседања Сабора. Према запису хроничара, та посета је протекла у угодној атмосфери: „Обасут љубављу и пажњом гостољубивога домаћина и свега епископата очигледно задовољан и раздраган Њ. В. Краљ пријатно је провео дан у старој Патријаршији а већ пред вече се вратио у своју престоницу“.

Хроничар и патријархов биограф је забележио и ове речи: „Као љубитељ црквенога благољепија и у вези с њим црквенога појања Његова Светост Патријарх обратио је своју благу пажњу и на ову страну црквенога живота, јер лепо певање привлачи Цркви и подиже религиозно расположење. У циљу неговања црквенога певања и стварања хорова из масе верујућег народа – из градова и из села у унутрашњости – он је отворио у манастиру Раковици (код Београда) специјалну Школу за црквено појање. Тамо је основао Њ. С. Патријарх и иконописну школу, која треба да да кадар нових и даровитих иконописаца, који ће из свештених зидина старог манастира потпуно завладати уметношћу старог, словенског живописа, усисаће у себе полет према врховима духа и ону просвећену веру, која је потребна за оригинално стваралаштво живописа.“

Иконопису припада посебно место у архитектури православних храмова и других богослужбених објеката. Како није постојало јединствено правило у послу иконописања, које је морало да почива на догматској основи, требало га је уједначити. Свестан тога, патријарх Варнава је иницирао отварање иконописачке школе, на чије чело ће доћи један угледни руски иконописац. Школа је у каснијим годинама радила под патријарховим покровитељством. По завршетку свог богоугодног школовања, свршени полазници су упућивани првенствено у Стару и Јужну Србију, у древне манастире у којима је требало рестаурирати и заштитити старе фреске и иконе.

Свестан важности рукописних и других старих књига за историју једног народа, патријарх Варнава је допринео и сабирању, уређењу и обогаћивању Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима. Нарочито су вредни његов напор и иницијатива за враћање неколико хиљада старих књига позајмљених и разнетих у годинама Првог светског рата на различите стране.

Своје хришћанско милосрђе и љубав, одазивајући се на молбе за помоћ, патријарх је исказивао на разне начине и у многобројним случајевима. Његови блиски сарадници су записали да је он читајући новине налазио поводе за неке добротворне делатности. Забележен је, поред осталих, пример да је после читања вести о једној убогој и сиротој старици, патријарх послао новчани прилог да јој помогне у невољи. Прилоге су од патријарха добијали и сиромашни ђаци и студенти. Таквих случајева било је сијасет.

Поштовање традиције и спомена на прошлост огледало се у активностима патријарха Варнаве кроз његово лично присуствовање разним свечаностима. Хроничар је забележио да је патријарх с посебним поштовањем 22. септембра 1936. освештао Дом ратних

инвалида и дошао на славу Удружења ратника и Удружења носилаца Карађорђевог знамења.

Патријарх Варнава је 5/19. октобра 1936. године освештао зграду Народну скупштину. „Овом свечаном чину присуствовали су: изасланик Њ. В. Краља, претседник Сената и државног Савета, претседник београдске општине, претставник Академије наука и Универзитета, гувернер Њ. В. Краља, бан Моравске бановине. Затим на нарочито одређеним местима црквени великодостојници осталих вероисповести. После обављеног обреда Његова Светост Патријарх Г. Варнава посетио је претседника Народне Скупштине г. Стевана Ћирића у његовом кабинету.“

Патријарх је потом освештао у Битољу и споменик бившем руском конзулу Александру Аркадијевичу Ростовском 25. октобра/7. новембра.

Поводом тридесетогодишњице примања монашког пострига, двадесетпетогодишњице избора за епископа и петогодишњице избора за патријарха, првојерарху Српске православне цркве нису приређене неке посебне свечаности: патријарх је и том приликом показао своју смиреност и скромност. Тим поводом је у *Гласнику Српске Православне Патријаршије* објављен пригодан текст архимандрита Платона Јовановића (потоњег епископа викарног, па бањалучког), главног и одговорног уредника тог гласила и управника штампарије у Сремским Карловцима. „Нови Патријарх нам се јавио када је требало отворати нове путеве и зналачки регулисати једном за свагда своје односе са новом државом. Муж црквено-народни дошао је у последњи час, кад се морала чиста црквена мисао и јеванђелска истина доводити у разуман склад са новим начелима државе и проширеним тежњама југословенске заједнице.“

Чланови Светог архијерејског сабора,
Сремски Карловци, 1932.

Чланови Светог архијерејског сабора
и министар правде Милан Сршкић,
Сремски Карловци, 1933.

Седница Патријаршијског управног одбора,
Сремски Карловци, мај 1934.

Архијереји и чланови Патријаршијског управног одбора,
Сремски Карловци, мај 1934.

Патријарх Варнава и митрополит Илија из Антиохијске патријаршије

Патријарх Варнава и краљ Александар Карађорђевић у Српској краљевској академији

Српски архијереји у Бањалуци

Патријарх Варнава и краљ Александар Карађорђевић

Патријарх Варнава у официрском дому, на слави
носилаца Карађорђеве звезде са мачевима

Патријарх Варнава и краљ Александар у
Сремским Карловцима, септембар 1934.

Патријарх Варнава и кнез Павле Карађорђевић

Патријарх Варнава и краљевски намесници

Др. Милан Стојадиновић у народној скупштини

Патријарх Рајчана

Т. II
2482

**ЗАКОН и УСТАВ
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ**

**ИЗДАЊЕ
СВЕТОГА АРХИЈЕРЕЈСКОГА СИНОДА**

НИШ
Штампареја „Св. Цар Константин“
1931

5.2. Законодавство

Од проглашења уједињења помесних православних Цркава у једну целину, унутрашњи живот се одвијао прилично динамично. Одвајање Цркве од Државе није ослободило Цркву државне контроле. Држава је, посредством Министарства вера и, касније, Верског одељења Министарства правде, увек могла да стави вето на одлуке Цркве.

Проблем писања Устава Српске православне цркве искрсао је већ у данима када је припремано уједињење, али је први пут званично поменут тек на Сабору 1921. године. Политичка збивања у држави, међутим, диктирала су одлагање доношења Устава све до обзнањивања Закона о Српској православној цркви 8. новембра 1929. године, после чега се могло озбиљније, пошто су правни оквири успостављени, приступити овом послу.

Драган Пантић, добар познавалац правне историје Српске православне цркве, тим поводом закључује: „Основни циљ режима био је да задржи максимум утицаја уз уклањање превазиђених решења из модела државне Цркве. Југословенски законодавци су опредељењем за мијешаним системом у коме Црква није државна, нити је потпуно одвојена од Државе, копирали рјешење аустријског вјерског законодавства... Закон о Српској православној цркви омогућио је аутономну активност црквених органа, али није ријешило осјетљива питања међуконфесионалних односа.“

Закон о Српској православној цркви је прописао и како ће настати Устав ове верске заједнице: „Црквени устав о целокупном уређењу Српске православне цркве и свију црквених самоуправних власти донеће Свети Архијерејски Сабор и предложити Министру правде, који ће га, пошто га усвоји, поднети Краљу на озакоњење“.

Знатан подстицај писању Устава дао је патријарх Варнава предложивши мешовиту комисију и рокове. Министарство правде је сачинило прву верзију. После неколико месеци, 15. октобра 1930, Синод је упутио своје примедбе на понуђени текст. Министарство правде је одбило примедбе што је изненадило Сабор. Све расправе прекинуо је патријарх изјавивши да све оно што се коси са канонима Српске православне цркве Сабор неће прихватити. Како министар није одустајао од својих ставова, патријарх се, по одлуци Сабора, упутио код краља и председника Владе.

Комплексну ситуацију је разрешио краљ 16. новембра 1931.

када је обзнанио Устав Српске православне цркве и то верзију коју је предложио Сабор а министар правде допунио својим примедбама.

По Уставу, Српска православна црква је једна, нераздељива и автокефална, а одржава догматско и канонско јединство са осталим православним Црквама.

Црква има свој грб: „На патријаршијском платну порфирне боје, украшеном двоструким крстом с десне и архијерејским жезлом с леве стране, у средини штит са златним архијерејском круном над њим; на плавој горњој половини штита с десне стране кула Светога Саве у Хиландару, с леве црква манастира Пећске Патријаршије, обоје беле боје; на белој доњој половини у средини златан крст са четири једнака крака и по једним златним огњилом у сваком углу крака“.

Службени језик је српски, писмо је српска ћирилица.

Застава је тробојка: црвено-плаво-бела са златним крстом и огњилима.

По Уставу, Црква је имала право на црквенојерархијску и самоуправну власт, односно формирање одговарајућих тела и органа.

Црквенојерархијска тела су представљали: патријарх, Свети архијерејски сабор, Свети архијерејски синод, Велики црквени суд, епархијски архијереји, Епархијски црквени суд, архијерејски намешници, пароси настојатељи манастира и манастирска братства.

Црквена самоуправна тела била су: Патријаршијски савет, Епархијски савети, Црквено-општински зборови, Црквено-општински савети и Црквено-општински управни одбори.

Патријарх је поглавар Цркве. По титули је и архиепископ пећски и митрополит београдско-карловачки. У Митрополији београдско-карловачкој припада му архијерејска власт коју обавља посредством викарних епископа. Од државе му следује одређени износ сваког месеца за репрезентацију, на располагању му је аутомобил и остале бенефиције што му припадају по достојанству. Користи стан у згради Митрополије београдско-карловачке и двор у Сремским Карловцима. Патријарх је члан Државног савета. председава седницама Сабора, Синода, Патријаршијског савета и Патријаршијског управног одбора. Представља Српску православну цркву на црквеним, народним и државним свечаностима. Посвећује новоизабране епископе. Обавља главне обреде за краља и његову породицу – лично или шаље свештенослужитеља. Додељује црквена одликовања и одличја. Носи белу панакамилавку с брилијантским крстом и панагију. Потписује се зеленим мастилом. Ословљава се у богослужењу са „Свјатјејши“, а у другим приликама са „Ваша Светости“.

Сабор је највише црквенојерархијско представништво, законодавна власт у пословима вере, богослужења, црквеног поретка и унутрашњег уређења Цркве, а врховна судска власт у оквиру својих надлежности. Сабором председава патријарх, а по овлашћењу може га мењати најстарији митрополит по производству у тај свештенички чин, а ако ни он није присутан онда најстарији епископ по производству. У Сабору се одлучује једногласјем, уколико се то не може постићи патријарх предлаже гласање.

До Устава, Сабор је имао свог секретара. У почетку је то био начелник из Министарства вера. Од доношења највишег правног акта Српске православне цркве, дужност секретара Сабора обично обавља најмлађи по посвећењу архијереј.

Устав прописује да се Сабор састаје једном годишње и то у редовно заседање. По потреби могу бити заказана и ванредна заседања.

Свети архијерејски синод представља највишу извршну и судску власт у делокругу својих надлежности. Чине га патријарх, који је обавезно и председник, и четворица архијереја. Када патријарх није у могућности да присуствује седници, као што је напред казано, замењује га најстарији по производству митрополит, а уколико је и он одсутан онда је то најстарији по посвећењу епископ. Све одлуке Синода су обавезне и пуноважне. Секретар Синода је друга личност по важности у Цркви.

Велики црквени суд је врховна црквена власт која пресуђује у случајевима огрешења свештенства и световњака, као и у осталим споровима у оквиру Цркве који не спадају у делокруг Сабора и Синода. Овај суд у последњем степену разматра, одобрава, преиначава или поништава решења и пресуде Епархијских црквених судова. Суд је стално тело. Председава му на две године архијереј кога на ту дужност поставља Сабор.

Патријаршијски савет је врховно уредбодавно представништво у пословима спољашње црквене управе. Чине га патријарх, четворица архијереја, декан Богословског факултета, два представника манастира, један ректор богословије и тако даље, укупно броји 63 члана. Први сазив Савета започео је свој мандат 1934. и радио је до 1940. године. Листу чланова је састављао министар правде у договору са патријархом, а састав Савета је потврђивао краљ указом.

Патријаршијски управни одбор је врховна управна и надзорна власт над свим органима Српске православне цркве и извршни орган Патријаршијског савета. Чине га патријарх, два члана Синода, један представник манастира и тако даље. Први сазив је успостављен 1934. и деловао је до 1939. године. Ради ефикаснијег рада,

формирана су три одбора: финансијски, правни и уредбодавни. Патријаршијски управни одбор је био дужан, између осталог, да Министарству правде и Министарству просвете подноси годишњи извод о утрошку државних субвенција. Из државног буџета за 1934/35. годину држава је за пет верских заједница издвојила 98.967.357 динара од чега је за Српску православну цркву 45.134.630 или 45,58 одсто.

Епархијски архијереј ужива пуну јерархијску власт у делокругу вере и морала, свештенодејства и архипастирског старања у својој епархији. Предлаже га патријарх а бира Сабор на седници којој председава патријарх, било која друга могућност произвођења у тај чин је била искључена и није било преседана. Изабране архијереје указом је потврђивао краљ, касније кнез, на предлог министра вера, односно правде. Иако је постојала могућност да краљ, односно кнез, одбије да потпише указ о избору архијереја, то се у историји ниједном није десило. Епархијски архијереј има свог заменика који делује у границама које му он одреди. Може да постави и помоћника коме ће поверити одређене домене рада.

Епархија се састоји од архијерејских намесништава, црквених општина са парохијама и манастира. Одређени број (од 10 до 15) црквених општина чини архијерејско намесништво. Архијерејског намесника поставља и смењује надлежни архијереј. Парох је свештеник у одређеној парохији. Он може бити сталан или привремен. Поставља га и смењује надлежни архијереј. Парохија је обично заједница од најмање 300, а највише 500 православних домова.

Више парохија чине једну црквену општину. Међутим, ту постоје и изузеци. Више парохија могу имати више храмова, али само је једна црква парохијална, остале су подручне. И у том случају има изузетака. На пример, уколико у парохијама које чине црквену општину не постоји ниједан парохијалан храм, онда се могу служити и манастирским. У парохији се обавезно воде матичне књиге и црквени протоколи. Постављање на сталног пароха је представљало привилегију у односу на одређивање привременог пароха пошто је стални био сигуран да га архијереј неће преместити на другу парохију. Сталност се стицала полагањем практичног испита. Привремени парох није имао право жалбе на одлуку о премештају. Ако би нека парохија остала без пароха, архијереј је могао поверити манастирском братству да је опслужује.

Ћаконе су морали да имају сви саборни храмови, као и они које одреди архијереј. Они су били потчињени пароху у сваком погледу, иако су имали исте квалификације за свештеничку службу.

Манастири су свештена места, са храмом и другим, пратећим здањима, у којима живе и служе монаси (калуђери) или монахиње

(калуђерице), удружени у заједницу. Манастиром управља настојатељ кога бира братство у коме живи више од четири члана. У случају да их има мање, поставља га архијереј. Врховни настојатељ и надзорник у једној епархији је епархијски архијереј. Монаси и монахиње нису имали право на својину добара. Некада су манастири имали знатног утицаја на власт, па се без њиховог благослова није ништа радило. Из редова монаштва се бирају архијереји.

По Уставу, световна лица која су радила, на пример, у Патријаршијском управном савету, имала су законска овлашћења да прихвате или одбаце законске прописе, да учествују у процесу стварања законских аката и тако даље.

Сви чланови црквених надлештава и установа заклињали су се на верност краљу.

После проглашења Устава Српске православне цркве убрзано је састављања свих закона, уредби, правилника и осталих законских аката којима су уређивани односи унутар Цркве. До почетка Другог светског рата у Краљевини Југославији, то јест до Априлског рата 1941, обзнањено је више од 45 законских аката који су се односили на ову Цркву. Почело се 1932. доношењем Правилником за полагање испита службеника у Српској православној цркви.

У оквиру ове регулативе вредно је поменути и следеће акте: Правило о оснивању свештеничког удружења, Правилник о полагању испита за сталног парохијског свештеника, Брачна правила, Закон о верској настави у народним, грађанским, средњим и учитељским школама у Краљевини Југославији, Уредбу о патријарху и архијерејима и њиховим припадностима, Уредбу о сталној државној помоћи Српској православној цркви, Устав Српске православне епархије у Сједињеним Америчким Државама и Канади, Уредбу о избору патријарха и тако даље.

По ступању на снагу Устава Српске православне цркве, у наредне две године после ступања Устава Српске православне цркве спроведене је реорганизација црквенојерархијских и црквеносамоуправних тела и органа Цркве. То се морало реализовати до 1. марта 1932, а радило се постепено у складу са доношењем нових уредби и прописа.

Према члану 12. Устава, у саставу Српске православне цркве су следеће епархије и митрополије: Београдско-карловачка митрополија са средиштем у Београду, Банатска епархија са средиштем у Вршцу, Бањалучка са средиштем у Бањалуци, Бачка са средиштем у Новом Саду, Браничевска са средиштем у Пожаревцу, Горњокарловачка са средиштем у Карловцу, Дабробосанска митрополија са средиштем у Сарајеву, Далматинска епархија са средиштем у Сплиту. Загребачка митрополија са средиштем у Загребу, Зворничко-тузлан-

ска епархија са седиштем у Тузли, Злетовско-струмичка са седиштем у Штипу, Жичка са седиштем у Краљеву, Нишка са седиштем у Нишу, Охридско-битољска са седиштем у Битољу, Пакрачка са седиштем у Покрацу, Рашко-призренска са седиштем у Призрену, Скопљанска митрополија са седиштем у Скопљу, Тимочка са седиштем у Зајечару, Захумско-херцеговачка са седиштем у Мостару, Црногорско-приморска митрополија са седиштем на Цетињу и Шабачка епархија са седиштем у Шапцу.

Под јурисдикцијом Српске православне цркве су биле и епархије у иностранству: Чешка са седиштем у Прагу, Мукачевско-прјашевска са седиштем у Мукачеву у Прикарпатској Русији у Чехословачкој, Америчко-канадска са седиштем у Либертвилу, Задарска са седиштем у Задру и Српски православни викаријат у Скадру са седиштем у истом граду.

Укинуте су епархије: Бихаћка, Бококторска, Захумско-рашка и Пећска. Охридска и Битољска епархија су спојене у једну.

Уредба о парохијском свештенству и његовим активним и пензијским припадностима регулисала је материјални статус клира. По том закону, када свештеник наврши 70 година живота, без обзира на то колико је година провео служећи у парохији, одлази у пензију. Ради исплате пензија парохијским свештеницима и свештеничким удовицама формиран је Пензиони фонд парохијских свештеника у који су сви свештеници уплаћивали допринос. Треба истаћи да је патријарх Варнава био први велики добротвор тог фонда. Тако је једно од горућих питања – материјално питање – законски решено.

Краљ је, на предлог министра правде, а у споразуму са патријархом и са пристанком Министарског савета, постављао 12 чланова Патријаршијског управног савета.

Устав се није могао мењати без пристанка и одобрења министра правде.

Према Уставу, Црква има овлашћење да доноси уредбе, правилнике, расписе и наредбе који се тичу унутрашњег устројства.

Држава је дозволила Цркви да разрезује такозвани „Патријаршијски прирез” за држављане православне вере. Овај порез су прикупљали државни органи и предавали га Цркви у тромесечним ратама.

СВЕТИ АРХИЈЕРЕЈСКИ СИНД
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

Сл. Бр. 000/300-470.

10/00. марта 1927. год.
Београд.

МИНИСТАРСТВО ВЕРА

БЕОГРАД.

Част нам је умолити то министарство, да изволи доставити на увид Светом Архијерејском Синду предлог закона о заштити историјских верских споменика, који је министарство вера у своје време спремило за финансијски закон.

21. III. (4. IV). 1927.
БЕОГРАД

за председника
 Светог Архијерејског Синода
Митрополит Спасски

Ђурић Мишина

**СВЕТИ АРХИЈЕРЕЈСКИ СИНОД
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ**

Син. Бр. 100/2007. год.

7/20 Јуна 1927 год.
Београд.

ГОСПОДИН МИНИСТРЕ,

По шта под Бр.4396 од 14.IV.так.године вида се,да
се чуломе и одржаном архитектонском споменику постоја комисија,
која ради и данас под председништвом г.Др.Милоја Васића,
професора Универзитета.

Имајући седе у патњу црквено-манастирних споменика
то околне околности Светог Архиепископског Синода под герман. Син.
Бр.357/1927 године,чимт Вам је уложено Ваш Господини Министре,
да на предлог Светог Архиепископског Синода,изложите доделити
у ову Краљеву комисију и једнога члана,као представника наше
Црквене Власти.

Изложите,Господини Министре,и овом приликом приликом
те уверена Кинег особитог постовања.

7/20 Јуна 1927 год.
БЕОГРАД.

Во Председника
Светог Архиепископског Синода
Митрополит Словенски,

Ђаковић

ГОСПОДИНУ МИНИСТРУ ЦЕРА

БЕОГРАД

СВЕТИ АРХИЈЕРЕЈСКИ СИНОД
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

Син. бр. 2018/Зал. 1151.

25. X. (7. XI). - 1928. год.

Београд.

ГОСПОДИНИ МИНИСТРЕ,

У вези савањ Министарства Вера Бр. 10, 451/1928. и Бр. 8430/1928., учућених Духовном Суду Епархије Скопљанске и Београду Епископско-свештенству Метрополиту Скопљанском Господину Варнави, а поводом бедног и калосног стања спавних задужбина, црквено-манастирских, архитектонских споменика, народних светилиа и, пр. катедрале у Чачку, манастира Тигве, манастира Сопотана, манастира Грачанице и других, Свети Архијерејски Сабор под АСБр. 57/Зал. 61/1928. донео је ову одлуку:

1/ Св. Арх. Сабор енергично протестује преко Светог Арх. Синода под г. Министра Вера, што је без претходног споразума са Св. Арх. Синодом у погледу надлежности и обима рада ове Комисије овој дато широко право мешана у послове Цркве тамо, где је позитивно право, канони и опште уређење Цркве то оставило и загарантовало компетенцији црквених власти Св. Арх. Сабор нестотупно тражи, да се рад ове Комисије доведе у склад са законским прописима и правилима Цркве; да се вена самостоја суобије, а црквеним заветима остави слобода рада у границама постојећих закона.

2/ Да се започети објекти реставрирања старих цркава и манастира, које је државна власт преко ове Комисије узела на себе, у најкраћем времену доврше и тако спасу од козара и коначног пропадања.

./.

ГОСПОДИНИ МИНИСТРУ ВЕРА

БЕОГРАД.

СВЕТИ АРХИЈЕРЕЈСКИ СИНОД
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

./.

Да се сви ови важни објекти наших црквено-народних старина којима грозно угрожавамо, ако се оставе досадашњем нехату и елементарним непогодама, одмах сходним начином заштите од квара и пропасти, али да се то ради и уради у договору у складу са надлежним предостажницама Цркве.

3/ Ради очувања свих важних црквено-манастирских старина свих прота и ради загарантовања свих црквених права на исте Св. Арх. Сабор ставља Св. Арх. Синоду у дужност, да хитно настави започети рад на доношењу закона о заштити црквено-манастирских старина.

4/ Да архитектонска Комисија буде при Св. Арх. Синоду

У вези ранијих синодских представа См. Бр. 1629/1928 и Уш. Бр. 1909/Зап. 1111/1928 и осталих, част Нам је умотити Вас, Господине Министре, да изволите усвојити правилно гледите и оправдане захтеве Светог Архијерејског Сабора у погледу надлежности и рада архитектонске Комисије, као и земог установљена при Светом Архијерејском Синоду, исто тако и у погледу реставрирања црквено-манастирских старина, народних светиња.

Част Нам је умотити Вас, Господине Министре, да о учешћемо у овим питањима изволите извести Свети Архијерејски Синод по могућности у што краћем року.

Изволите, Господине Министре, и овом Приликом примити уверене нашег особитог поштовања.

Подпредседник

31. X. (13. XI). 1928.
БЕОГРАД.

Светог Архијерејског Синода

Митрополит Црногорско Приморски

**СВЕТИ АРХИЈЕРЕЈСКИ СИНОД
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ**

Син. Бр. 8497/Зав. 1036.

Б. IX. / 21. VIII. 1930. год.

Београд.

ГОСПОДИНЕ МИНИСТРЕ,

У вези Вашег акта, Бр. 64634/XII од 23. VIII. тек. године, Свети Архијерејски Синод на својој седници, под горњим бројем и датумом, одлучио је да у Комисију за чување и одржавање архитектонских споменика Српске Православне Цркве, која има бити пре Патријаршије и под председањаштвом једног од Г. Г. Чланова Светог Архијерејског Синода, убу као стручњака сва лица:

Арх. Бранко Тимазевић, професор Универзитета у Београду, арх. Драгутин Маслаћ, инспектор Министарства Грађевинама, арх. Момир Коруповић, саветник Министарства Грађевинама, арх. Александар Дероко, доцент Универзитета у Београду, и арх. Ђурађ Б. Бошковић, кустос Народног Музеја.

Извештавајући Вас, Господине Министре, о предлози одлуке Светог Архијерејског Синода, чест Вам је умолити Вас за постављање ових нових чланова у поменућу комисију.

Изволите, Господине Министре, и овом приликом примити уверене нашег особног поштовања.

Архиепископ Пећки
Митрополит Београдско-Карловачки
и ПАТРИЈАРХ СРПСКИ,

Ђурић Мишина

ГОСПОДИНИ

Д-ру СРПСКОМ МИЛАНУ,

МИНИСТРУ ПРАВДЕ

БЕОГРАД

**СВЕТИ АРХИЈЕРЕЈСКИ СИНОД
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ**

Син. Бр. 1722/Дел. 617.

7/20. Јуна 1930. год.

Београд

ГОСПОДИНЕ МИНИСТРЕ,

У вази Вашег акта Бр. 57176 од 13. VI. 1930. године, Свети Архијерејски Синод на својој седници, под горњим бројем и датумом, донео је одлуку да Стручна Комисија за чување и реставрацију црква и зграда треба да постоји при Патријаршији. Нада се ипаче буде усвојено гледште Светог Архијерејског Синода да поменута комисија буде при Патријаршији, тада се има предугнути набору личности које треба да уђу у Комисију, као и изради правилника за рад комисије.

Напомена, Господине Министре, и овом приликом пражити уверене Вашег особитог поштовања.

Архиепископ Пекинг

Митрополит Београдско-Народнички
и ПАТРИЈАРХ СРПСКИ,

Ђорђе Поповић

ГОСПОДИНЕ

ГОСПОДИНЕ Др. СРБИЊИЋ МИЛАНУ,
МИНИСТРУ ПРАВДЕ

БЕОГРАД

**СВЕТИ АРХИЈЕРЕЈСКИ СИНОД
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ**

Син. Бр. 2745/Зап. 1229.

24/11. септембра — 1930. г.
Београд.

ГОСПОДИНЕ МИНИСТРЕ,

Свети Архијерејски Синод примио је к знању Ваш акт Бр. 84585/XII из 1930 године и за председника Комисије за чување и одржавање архитектонских споменика Српске Православне Цркве одредио је свога члана Његово Преосвештенство Епископ Битољски Господина Јосифа.

Извештавајући Вас о горећем, Ми Вас и овом приликом уверавамо о нашем особитом поштовању.

Архијепископ Пећки
Митрополит Београдско-Народички
и ПАТРИЈАРХ СРПСКИ,

ГОСПОДИНУ

Др. СРБИЊУ МИЉАНУ,

МИНИСТРУ ПРАВДЕ

БЕОГРАД.

5.3. Умрли и нови архијереји 1930-1937. године

Избор викарних и нових архијереја је једна од уобичајених обавеза Сабора.

Када се неки архијереј упокоји, Сабор на његово место бира новог. То може бити остварено избором викарног епископа, избором новог епископа и премештањем једног од дотадашњих епископа на упражњену епархију.

За време архипастирства патријарха Варнаве, умрли су архијереји: бококторско-дубровачки Кирил Митровић (1931), жички Јефрем Бојовић (1933), шабачко-ваљевски Михаило Урошевић (1933), американско-канадски Мардарије Ускоковић (1935), банатски Георгије Летић (1935) и горњокарловачки Максимилијан Хајдин (1936).

По следу таквих догађаја у време архипастирства патријарха Варнаве изабрани су следећи епархијски архијереји: браничевски Јован Илић (1931) потом нишки (1933), далматински Иринеј Ђорђевић (1931), охридско-битољски Николај Велимировић (1931) потом жички (1936), мукачевско-прјашевски Дамаскин Грданички (1931), горњокарловачки Максимилијан Хајдин (1931), скопски Јосиф Цвијовић (1932), загребачки Доситеј Васић (1932), захумско-херцеговачки Симеон Станковић (1932) потом шабачко-ваљевски (1934), браничевски Венијамин Таушановић (1934), захумско-херцеговачки Тихон Радовановић (1934), злетовско-струмички Симеон Поповић (1934) и банатски Викентије Вујић (1936).

Викарни епископи помажу патријарху у његовим обавезама и пословима. У време архипастирства патријарха Варнаве изабрани су викарни епископи: сремски Сава Трлајић (1934), моравички Платон Јовановић (1936) и марчански Викентије Проданов (1936).

5.4. Архипастирска путовања

Александар Мајевски, биограф Његове Светости патријарха српског Господина Варнаве, и хроничар његових канонских путовања, овако је објаснио та путешествија: „И Патријарх Варнава, као прави наследник пређашњих традиција светитеља Саве и пећских патријараха, кренуо је у свој народ као први слуга Божји у држави и у исто време и као духовни Отац и слуга свог народа. Пошао је у народ да у разним местима, од којих су многа од историског значаја, васкрсне у народу успомене на његове славне претке и мученике, који пострадаше за веру и отаџбину и да нагласи потребу молитве за душе великих предака. Као врховни Архипастир, Он је пошао к њему да га поучи, да га посаветује, да га утврди у прадедовској вери, да га упути у добро и да га одврати од зла. Да му проповеда у исто време братство, љубав, слогу и да упути народ на пут морала, на стазу правде и у духу истине, јер само такав пут умирује душу и даје истинску и праву срећу. Он је пошао у народ отворена срца, с чедном искреношћу, да му рекне све што је за њега добро, лепо и корисно, не базирајући се да ли у томе народу има и оних, који припадају којој другој вери и племену. Он је пошао да помоћу Цркве утврди народ у свему ономе што је у њему добро а да у исто време помоћу тих добрих народних особина утврди Цркву.“

Према речима Мајевског, патријарх је „у исто време проповедао поштовање сваке туђе вере, туђих обичаја и особина. Утврђујући народ у љубави према својој вери, Цркви и народности, свуда је Патријарх препоручивао непоколебљиву верност и љубав према уједињеној држави Југославији. Најзад, позивајући народ да се влада по закону и да се покорева претпостављеним властима, свима и свакоме препоручивао је братску слогу и љубав према свима грађанима Југославије, потсећајући их уједно, да су деца једнога Бога и да су равноправни чланови своје драге отаџбине.“

Патријархово прво путовање изван Београда и Сремских Карловаца било је, колико је познато, 8. септембра 1930. због освећења задужбине краља Петра I Карађорђевића на Опленцу. Свечаности су присуствовали краљ Александар са члановима најуже породице, кнез Арсен и кнез Павле. Били су ту још и други црквени великодостојници, министри, представници војске и велики број грађана.

По завршеној литургији, патријарх и свештеници су се спустили у варошицу Топола, где га је код Карађорђевог цркве дочекао

краљ Александар са пратњом и члановима Владе. Одатле су кренули за лафетом и посмртним остацима вожда Ђорђа Петровића Карађорђа, вође Првог српског устанка, ка храму на Опленцу.

Патријарх Варнава је посетио Земун 21. септембра 1930, на Малу Госпојину, на славу цркве Пресвете Богородице и прославу 130 годишњице њеног подизања. После литургије и пресецања славског колача, патријарх је ушао и у локалну римокатоличку цркву. Остало је забележено да је патријарх специјалним бродом прешао Саву.

Нешто касније, 5. октобра, патријарх је у пратњи митрополита скопљанског Јосифа посетио Смедерево, поводом прославе 500. годишњице града. До тог града патријарх је стигао аутомобилом.

Освештање споменика палим Јагодинцима патријарх је обавио два дана касније, 7. децембра 1930 године. Потом је посетио манастире Јошаницу и Каленић.

Патријарх је прихватио позив свештеника и народа да у Галичнику освешта цркву. Било је то, како је забележено, његово друго путовање на подручје Јужне Србије. У његовој пратњи том приликом су били епископи бачки Иринеј и злетовско-струмички Венијамин. Кренули су возом из Београда 9. јула 1931. На станици у Скопљу сачекали су их представници бановинске и општинске власти, командант армије генерал Милан Недић, свештеници и бројни народ. После краћег одмора наставили су пут за Галичник, преко Тетова, Гостивара и Маркових Ханова. На одредиште је патријарх са пратњом стигао 11. јула. Ту је сутрадан освештао новоподигнуту цркву посвећену светим апостолима Петру и Павлу. Документа кажу да је и тај храм подигнут на иницијативу и знатну помоћ патријархову. Чину освећења су, поред верујућих грађана, присуствовале бројне високе званице из државне управе и војске.

После освештења цркве у Галичнику, патријарх је посетио манастир Светог Јована Бигорског. Наредних дана је освештао још неколико храмова, боравио кратко у селу Карађорђевац насељеним колонистима из Босне, Лике и Херцеговине, потом се задржао у селу Пираво, Ђевђелију и био у још десетак села, све до државне границе на југу. Тај крај је иначе нешто раније доживео катастрофалан земљотрес.

У Скопље се патријарх Варнава вратио 25. јула. Следећег дана је освештао обновљени манастир Светог Николе недалеко од Скопља, задужбину српске властелинке Данице, подигнут 1337. године. Из Скопља је пошао 29. јула. Посетио је Куманово, манастир Старо Нагоричане, Криву Паланку и друга места широм Јужне Србије. На крају се вратио у Сремске Карловце, у патријаршијску резиденцију.

Своје импресије с тог пута пренео је новинарима а они верно објавили у својим текстовима у неколико гласила.

После јесењег заседања Сабора, а пре седница Великог управног савета, патријарх Варнова је одлучио да посети више места Сремско-карловачке епархије.

Из Београда је кренуо 17. октобра 1931. пут Сремских Карловаца. У пратњи су ту били епископ нишки Доситеј Васић, настојатељ манастира Крушедола архимандрит Сава Трлајић и неколико свештеника. Посетио је вароши Ириг, Руму, Сремску Митровицу, Шид, Вуковар, Даљ, Осијек, и села Лежимир, Прњавор, Чалму, Лаћарак, Дивош, Бингулу, Ердевик, Гибарац, Товарник, Трпињу и још неколико насеља. По програму је било одређено да у сваком од тих места служи литургију уз учешће тамошњих свештеника.

Током тог путовања боравио је и са монасима и монахињама разговарао у манастирима: Хопово (женски, са руским монахињама), Кувеждин (такође женски, са руским монахињама), Јазак, Крушедол, Врдник-Раваницу и Шишатовац.

У Вуковару је, што му није било страном, ушао у римокатоличку цркву и јеврејску синагогу.

Иако је било планирано и посета Винковцима, то је из непознатих разлога одложено за будућа времена.

Крајем године, 27. децембра 1931, освештао је обновљени храм Успења у Панчеву. О том догађају је забележено: „Окупило се било неколико хиљада грађана и сељака у празничном оделу, око 50 аутомобила, мноштво фијакера, кола и неколико стотина коњаника са заставама и то не само из Панчева и околине, него чак и из Новог Сада, Црепаје, Долова и т. д. С једне и с друге стране улице постројен је био шпалир грађана, ученика, војске и претставника разних удружења.“

О Духовима, 19. јула 1932, патријарх Варнава одлази у Цеље, у Словенији, где је освештао новосаграђени храм посвећен Светом Сави. Патријархов хроничар је забележио: “Њ. С. Патријарха поздравио је најпре у име владе подбан г. д-р. Пиркмајер, затим у име војске дивизијски ђенерал г. А. Илић и градоначелник г. д-р. Горичан у име грађана Цеља... Пошто се захвалио на срдачном дочеку, поздрављен поклицима раздраганог народа и обасут цвећем, изашао је Његова Светост пред станицу, док су Му присутни долазили и љубили руку примајући благослов. Са железничке станице Високи Гост се одвезао аутомобилом до новосаграђеног храма, првог православног храма у Словеначкој.“

На повратку се задржао у Љубљани, посетивши православну капелу на Тавору и осветивши темеље првог православног храма у том граду. Хроничар је забележио: „Почетак освећења камена-те-

мељца пропраћен је био топовском палџом а почасна чета испалила је плотун из пушака. Свечана трибина била је препуна угледних грађана и гостију, док се у парку налазила непрегледна маса света, без разлике вероисповести. По завршеном црквеном обреду, архитекта г. Момир Коруновић прочитао је повељу са пергамента, као и имена дародаваца, који су својим прилозима омогућили подизање храма. Изасланик Њ. В. Краља ђенерал г. Богољуб Илић повезао је повељу и ставио је у стаклену кутију испуњену освећеним уљем, затим у лимену кутију и спустио је у бетонски темељ. Њ. С. Патријарх прочитао је кратку молитву над каменом темељцем и пошто је благословио све присутне, одржао је једна значајан говор...“

После повратка из Словеније, патријарх је несмањеним темпом наставио да обавља архипастирске дужности. Тако је већ 25. јуна освештао храм у Стојнику на Космају.

Истога дана је кренуо опет ка Старој Србији, прецизније возом за Косовску Митровицу. Патријарха Варнаву су пратили епископи нишки Доситеј, бачки Иринеј, горњокарловачки Максимилијан и тимочки Емилијан. Прво су свратили до Жиче код Краљева, потом продужили ка Студеници, код Ушћа. У том старом манастиру су и заноћили. У Косовску Митровицу су стигли сутрадан, у поподневним сатима. Пријем и вечеру приредили су домаћини српским великодостојницима у парохијском дому.

На Видовдан, патријарх Варнава је кренуо аутомобилом за Самодржу. Тих дана завршене су припреме за велико славље на Косову, код цркве Самодрже, која је обновљена после више од 540 година. Освећење су обавили патријарх Варнава, митрополит Јосиф, епископи Серафим и Емилијан уз саслужење више свештеника. Остало је сведочанство да је поменутој свечаности присуствовало најмање десетак хиљада људи, како православних тако и грађана муслиманске вероисповести. После литургије, патријарху је прилазило више стотина верујућих како би их причестио а међу њима било је много војника. На народној свечаности говорило је више истакнутих личности, као што су четнички војвода Јован Станојковић Довезенски, Илија Трифуновић Бирчанин. После подне патријарх и епископи су испраћени на даљи пут, ка Пећи.

Патријарх је допутовао у Пећ, између осталог, да обиђе здање Патријаршије и увери се како теку радови заштите тог објекта кога је нагризао зуб времена. Познато је да је архитекту Ђурђу Бошковићу саветовао шта да чини на спасавању тог историјског манастирског здања.

Из Пећи је пошао 3. јула, успут посетивши село Ђураковац и варошицу Исток. Одатле је продужио за Косовску Митровицу и даље за Нови Пазар. Током боравка у манастирима Сопоћани и Ђур-

Ђеви Ступови, детаљно је прегледао та света здања и препоручио потребне поправке. Сутрадан је кренуо за Београд.

Патријарха су 17. септембра 1932. позвали грађани Крупња да им освешта спомен-цркву са костурницом. Следећа обавеза на његовом пастирском путу је била освећење споменика палим јунацима на Мачковом Камену.

Патријарх Варнава 26. августа је допутовао у Бачку. Први га је поздравио градоначелник Новог Сада а стварни домаћин био му је епископ бачки Иринеј. О том дочеку на високом сведочи хроничар: „На челу поворке лагано се крећу крстоносци, онда свећеносци, рипидоносци, чтеци, ђакони, свештеници и напослетку под балдахином, преосвећени бачки Иринеј. Поворка, у врло лепом, једнообразном одјејању, у једном идеално савршеном поретку заузима своје место и долази до улоге баш у тренутку, кад и његова светост излази из парадног фијакера“. У Саборној цркви, како то већ приличи, одржана је литургија док је увече приређен пријем за црквене великодостојнике и новосадске елите.

Сутрадан, у поподневним сатима патријарх Варнава је кренуо за Сомбор. Хроничар је забележио: „Њ. С. Патријарх је отслужио велико вечерње уз саслужење епископа бачког Иринеја и епископа Венијамина, 16 свештеника и 3 ђакона, док су остали епископи стајали испред десне певнице. Овакве службе Сомбор никада није видео“.

На путу су свратили у Стари Бечеј, Србобран, Бачко Петрово Село, Аду и Мол, где их је такође поздравио велики број верујућег народа.

После тог вишедневног боравка и богослужења по Бачкој патријарх се вратио у своју резиденцију, у Сремске Карловце.

Хроничар је забележио да је потом 3. септембра 1933. године патријарх посетио Стару Пазову, где је у храму такође служио литургију, а потом освештао дом локалног Кола српских сестара. Хроничар је забележио: „Улице кроз које је прошао Њ. С. Патријарх искићене су заставама, ћилимима, украшене цвећем и зеленилом. На сред Старе Пазове диван славолук са натписом: Добро нам дошао мили Архипастиру.“

Патријарх Варнава је позван на свечаност која је организована у Скопљу, на двадесетогодишњицу одласка првих српских регрута из Јужне Србије на служење војног рока. У Скопље је допутовао 14. априла 1934. године. У специјалном возу с њим су били и епископ Венијамин и неколико свештеника, чланови Владе предвођени председником Николом Узуновићем, Сената и Народне Скупштине. На свечаном дочеку на жељезничкој станици били су и митрополит Јосиф и епископ нишки Јован са свештенством, ђенерал

Милан Недић и друге високе званице.

Хроничар је записао: „После подне учесници ове прославе формирали су код Идадије поворку, која је пошла ка вароши, уз бурно и непрекидно клицање огромне масе света. Целим путем поворка, дуга око 10 км, била је обасипана цвећем и поздрављана бурним и френетичним усклицима... Тачно у 21 час, са стародревне тврђаве Цара Душана загрмели су топови и поворка је кренула пред споменик Ослобођења и целог пута је обасипана цвећем и усклицима одушевљеног света.“

Сутрадан је одржан помен палим ратницима а чинодејствовао је патријарх са свештенством. После православног обреда, помен су обавили и римокатолички, муслимански и јеврејски свештеници, да би потом говорио патријарх Варнава. Остало је забележено да је његов говор директно преношен на радију.

Хроничар је записао: „На један прост и усрдан позив, поглавар Цркве је дошао у Скопље да на платоу Душановог града лично прочита помен првим регрутима српским из Јужне Србије. На томе истом месту први Патријарх српски Јоаникије, испраћао је Душана и његове витезове у бој за Отаџбину.“

Само месец дана касније, 26. маја 1934, патријарх Варнава је поново допутовао у Скопље. Овај пут због освећења храма Славе. На први дан Духова 27. маја, уз саслужење митрополита Јосифа и епископа Николаја и Нектарија, архимандрита крушедолског Саве Трлајића, ректора Битољске богословије и многобројног свештенства, одржао је патријарх свечано јутарње богослужење у новом храму, у присуству краља Александра Карађорђевића, чланова Владе, дипломатског кора и других великодостојника. На крају помена, пред освештаним храмом патријарх је поздравио краља пригодном беседом. Одржана је војна парада, потом је краљ приредио ручак у свечаној сали Официрског дома. Том приликом је измењано више здравица.

Хроничар је забележио: „Н. В. Краљ, саслушавши говор омладинаца из Јужне Србије – матуранта Трајковића и студента Цветка Костића – послужио се житом, па је са Патријархом ушао у храм и сишавши у костурницу пред заједничком криптом палих хероја, положио сребрн венац са посветом.“

Патријарх Варнава се радо одазивао на позиве верујућих грађана, да освешта новоподигнуте грађевине и храмове. Тако је, примера ради, на позив Шапчана 2. јуна 1934. дошавши да освешта Спомен-костурницу изгинулим херојима Мачве, патријарх своју беседу завршио речима: „Дошли смо да се дубоко поклонимо овде сенима оних, који су пали у овом крају и измолимо вечни покој за њих”.

И на тој свечаности био је краљ Александар, као и председник Владе Никола Унуновић и други високи гости.

Патријарх Варнава је 9. септембра 1934. стигао у Прокупље и Топлицу поводом прославе 1.000-годишњице цркве Светог Прокопија и освећење споменика палим борцима за слободу тог краја. На путу су прошли кроз варошице Блаце и Куршумлију (ту су се задржали поред остатака старих храмова Свете Богородице и Светог Николе) и посетили још неколико села. Остало је забележено да је и овој свечаности присуствовао краљ Александар са неколико министара.

Патријарх Варнава је учествовао у прослави 100-годишњице оснивања Тимочке епархије. Дана 20. септембра 1934. у пратњи охридског епископа Николаја, нишког Јована и новоизабраног епископа Саве Трлајића стигао је у кратку посету Бољевцу, потом су продужили за Зајечар. Домаћин им је био епископ Венијамин. У Саборној цркви, тога дана на црквену славу је, како доликује, одржана служба и пресечен славски колач. Сутрадан је патријарх приредио пријем у Епископском дому за представнике војних и цивилних власти, друштава, удружења, виђених грађана и заслужних националних посленика, а ручак је служен у сали Еснафског дома.

После свечаности у Зајечару, патријарх Варнава је са пратњом посетио Бор, Неготин и Мајданпек. Тиме је, како је остало забележено, указао посебну пажњу народу Тимочке крајине.

Патријарх Варнава је ново путовање започео 15. септембра 1934. Намера му је била да посети Босну, Херцеговину и велики део Далмације. С њим су на тај пут кренули епископи охридско-битолски Николај, бачки Иринеја, викарни епископ моравички Викентије и архимандрит Сава Трлајић као и још неколико свештеника. Из Београда до Славонског Брода су путовали возом а одатле су продужили ускотрачном пругом. Застали су кратко у Завидовићима, Зеници и Високом. У Сарајево су архијереји стигли сутрадан, 16. септембра. Свечани дочек је приређен испред Маријиндвора. У маси света која је чекала патријарха, били су митрополит даubro-босански Петар Зимоњић, бан Дринске бановине, командант армије генерал Емило Белић, сенатори и народни посланици, енглески, италијански, француски, белгијски и немачки конзул, представници јеврејске општине, римокатоличке жупе, разних друштава и институција, добровољци, официрски кор, свештеници, чиновници и многи други.

После срдачне добродошлице, патријарх је посетио Саборну цркву, где га је поздравио митрополит Петар наглашавајући смисао патријархове мисије.

Другог дана боравка у Сарајеву, у недељу 17. септембра, па-

тријарх Варнава је служио јутарњу литургију у Саборној цркви, потом предводио литију до Старе цркве. „Литија се кретала улицом Краља Петра, преко Обале Војводе Путника, затим преко чаршије у правцу Старе цркве.“

Остало је сведочанство да су после ручка патријарху прилазили представници власти, многобројних друштава и установа. Издвајамо речи старокатоличког жупника које је упутио патријарху у својој здравици: „Ваша Светости! Приликом доласка у нашу средину примите од наше најмлађе посестрима Хрватске старокатоличке цркве, односно хрватске старокатоличке жупе Светог Ћирила и Метода у Сарајеву изразе синовске оданости са жељом на многаја љета.“

Хроничар је у истом контексту забележио и следеће: „У име католичког свештенства Њ. С. Патријарха поздравио је на банкету фрањевац о. Маријан Јаковљевић. У својој здравици истицао је свагдашње поштовање и старинску љубав босанских фрањеваца за све што је било народно, без обзира било то српско, или хрватско име. После је говорио и муфтија г. Шефкија Курт.“

Сутрадан, 18. септембра, гости су боравили у здању православне богословије, Дјечјем дому, Дому Српкиња, посетили су бана Поповића, разговарали са чланицама Кола српских сестара у њиховим просторијама и представницима других установа.

Патријарх Варнава је завршио посету Сарајево 19. септембра и тога дана кренуо за Мостар. На том путу, у свим местима кроз које су пролазили црквени великодостојанственици, су срдечно дочекивани и још срдачније испраћани. Забележено је да су топло поздрављени од народа у Хаџићима, Блажују, Осенику, Тарчину, Раштелици, Брадини, Подорашцу, Коњицу, Јабланици.

На станици у Мостару патријарха Варнаву су дочекали епископ захумско-херцеговачки Симеон, старешине свих храмова, представници власти, војни кор, подбан Приморске бановине, представници разних друштава, ученици и грађани. Свечани банкет је приређен у Официрском дому, а патријарх је у Епископском двору приредио пријем за представнике власти, верских заједница и друштава.

И о мостарској мисији хроничар је забележио: „20. септембра у вече у старој 100-годишњој цркви отслужено је било мало бденије на коме је проповедао преосвећени Николај на тему: Зашто је дошао Српски Патријарх у Херцеговину и о значају ове посете.“

Литургија одржана сутрадан на Малу Госпојину преношена је мегафонима, „тако да је много хиљада људи могло да прати свечану службу и да јасно чује речи Његове Светости, који је по свршетку св. Литургије одржао врло поучну беседу...“

Према програму, 22. септембар била је планирана посета Невесињу. Испред те вароши патријарха је дочекала готово хиљаду људи, од којих око 600 на коњима, у традиционалним ношњама. Поподне је поворка кренула натраг, ка Мостару.

У суботу 23. септембра патријарх је из Мостара аутомобилом кренуо за Дубровник. Успут је посетио Столац, Љубиње и Требиње. Пре Требиња су свратили у манастир Тврдош, о чему хроничар сведочи: „На два километра испред манастира дочекало је Њ. С. Патријарха близу три стотине коњаника у необично лепом старинском народном оделу са црквеним и државним заставама.“

У Требињу је стицајем околности већ био митрополит црногорско-приморски Гаврило. После краћег задржавања наставили су пут ка Дубровнику заједно, и ту стигли у поподневним сатима.

Пред знаменитим Орландовим стубом били су међу мноштвом света окупљени представници власти и локалних удружења. Хроничар је записао: „У Дубровнику се очекивао долазак Њ. С. Патријарха Варнаве у 4 часа по подне, па је велико мноштво народа прекрило простор пред црквом св. Влаха и створило густ шпалир на Тргу краља Петра, преко којег је био прострт дугачак црвени ћилим од Орландовог стуба до Чингријеве улице.“

Председник града је поздравио патријарха Варнаву наглашавајући да Дубровник цени и поштује искреног поборника и проповедника слоге и љубави међу истокрвном браћом. Патријарх је, захваливши на добродошлицы и искреној пажњи старог Дубровника, истакао да због велелепног дочека и поздравног говора градоначелника види част указану Српској православној цркви.

По завршеној посети Дубровника, патријарх Варнава са пратњом је 25. септембра ускотрачним возом стигао на Илицу, а нешто касније и у Сарајево. После кратког задржавања, продужио је за Добој. Тамо га је дочекао епископ Нектарије и пожелео угодан боравак у Зворничко-тузланској епархији. Хроничар је записао: „Цео пут од станице до цркве шпалир деце и народа засипао је цвећем и одушевљено поздрављао Поглавара Цркве. Поделивши свој благослов народу, Њ. С. Патријарх је отишао да разгледа нову зграду добојске православне цркве, где је разговарао са народом и са децом. У ресторацији станице приређена је закуска и одржали су свечане говоре г. Рајковић, срески начелник и муслимански имам, који је поздравио Њ. С. Патријарха у име добојских муслимана“.

Пут је патријарха Варнаву даље водио за манастир Озрен, одакле је после кратког задржавања, наставио ка Тузли. Госте су у том граду дочекали, поред осталих, радници Креке и Соларе. Црквене великодостојнике је поздравио начелник општине Мурат-бег Заимовић, а патријарх је узвратио бираним речима пожелевши да у

братској љубави живе сви народи. У храму је после проповеди патријарха, епископ Нектарије, између осталог, казао: „По примјеру Светога Саве и негдашњих српских патријараха наша Светост путује већ неколико дана широм Босне и Херцеговине да у ово вријеме моралне декаденције диже морал и проповједа братску љубав без разлике на вјеру и нацију.“

Увече је у част патријарха и његове пратње приређена заједничка свечана вечера, на којој су биле најистакнутије званице, од световних власти до представника свих верских заједница.

И о боравку у Тузли остала су сведочења: „Литија, која је логано кренула из цркве пружала је величанствен и незабораван приказ и била је достојна свечаног духовног сусрета побожне пастве са својим Архипастиром. Беше топло и лепо септембарско јутро и сунце је радосно озаравало својим зрацима. Патријарх, архијереји и свештенство у одеждама пролазили су кроз непрегледну масу света, уз умилно певање црквених песама и мелодично свирање музике и кроз шпалир школске деце и сељака у живописном босанском народном оделу. Улице, којима се кретала литија, бејашу искићене заставама и зеленилом, а Тузланци су били искупљени у великом броју да учине достојну пошту своме народном црквеном Поглавару и архијерејима.“

По завршечку посету Тузли, патријарх Варнава је 28. септембра кренуо ка манастиру Тавна. Сутрадан је наставио пут за Бијељину, где се кратко здржао и продужио за Брчко. Ту је боравио краће време, па се опет повратио у Тузлу, где је преноћио.

У суботу 30. септембра, патријарх са пратњом креће за Бања Луку, задржавши се у Теслићу и бањи Врућица.

Хроничар је записао: „На целој путу од Теслића до Бања Луке Њ. С. Патријарха Варнаву поздрављао је велики број народа без разлике на веру и било је подигнуто преко 25 славолука“. Остало је забележено да су се архијереји задржавали и у селу Трибинићу, градићу Котор Варош и селу Челинац.

У Бања Луци су га дочекали митрополит Василије са свештенством, бан Врбаске бановине Светислав Милосављевић, градоначелник Хасан-бег Џанић, представници и изасланици разних културно-просветних и националних друштава и грађанства. Високе госте је поздравио градоначелник општине, патријарх се захвалио на добродошлице. Потом су отишли у Саборну цркву где је одржано молепствије. Патријарх је одржао говор преко мегафона да би га и народ окупљен и пред црквом могао слушати.

И о том несвакидашњем догађају хроничар је забележио: „Нешто пре 8 часова дошао је бан са свима начелницима, командант дивизије са официрима а стигла је и војна музика са једним од-

редом војника. Мало иза тога припсели су преосвећени архијереји и у 8 часова почела је свечана Св. архијерејска литургија на којој је присуствовало преко 150 свештеника. За време службе под управом г. Милошевића лепо је певало певачко друштво 'Јединство'. Тачно у 9 часова у цркву је дошао Њ. С. Патријарх Варнава у пратњи високопреосвећеног митрополита Василија.“

Канонска посета Босни, Херцеговини и Далмацији окончана је 1. октобра када је патријарх кренуо за Београд.

Архипастирске обавезе патријарха Варнаве нису му дозвољавале да се у наредним годинама више посвети канонским путовањима.

Патријарх Варнава је користио специјални вагон за путовање

Патријарх Варнава у Призрену

Патријарх Варнава у Галичнику

Патријарх Варнава у Смедереву

Патријарх Варнава у Јагодини

Патријарх Варнава у Битољу

Патријарх Варнава у Сарајеву

Патријарх Варнава у Новом Саду

Патријарх Варнава у Дубровнику

Патријарх Варнава у Тузли

Патријарх Варнава у Мостару

Патријарх Варнава у Прокупљу

Патријарх Варнава у Стоцу

Патријарх Варнава у Цељу

Патријарх Варнава у Старој Пазови

Патријарх Варнава у Новом Саду

5.5. Обнова старих и зидање нових храмова

Храм и култ су за веру и побожност народа, оно што је тело за дух. У храму се обављају заједничка богослужења, подучавају се религији, просвећују и освећују они које се моле.

Зидање храма код православног света се схвата као подвиг и врлина. После стицања независности 1878. године у Србији је започео процес интензивне градње храмова.

За време архипастирства патријарха Варнаве подигнуто је нових храмова колико се не памти још од доба Немањића. Иако је светом харала Велика економска криза, настала 1929. у Сједињеним Америчким Државама, која се проширила и на Европу и на Краљевину Југославију, црквено градитељство је било на завидном нивоу.

Патријархов савременик о тим активностима сведочи у Гласнику Српске Православне Патријаршије: „Један врло важан чиновник Министарства Грађевина, куда се шаљу сви пројекти на преглед и ради одобрења, причао ми је, да се тамо запањују порастом црквене изградње, који долази у Министарство и то у периоду тако оштре кризе, кад остало грађевинарство јако опада“.

Наравно, у свему томе своју улогу је имала Држава. Надлежна администрација је намеравала да и у програм грађења нових сакралних објеката уведе више реда али и да, истовремено, добар део посла препусти верским заједницама.

Синод је 21/8. маја 1932. обавестио све архијереје о новој политици грађења храмова, коју је прописало Министарство грађевина, а према којој Српска православна црква, Римокатоличка црква, Исламска верска заједница, Немачка евангелистичка-хришћанска црква аугсбуршког вероисповедања и Верска заједница Јевреја уживају аутономију у управљању и слободном располагању верском имовином, верским фондовима и задужбинама (накладама). То је, простије казано, значило да воде бригу о изналажењу средстава и припреми планова и предрачуна за градњу и подизање нових храмова, верских домова и других црквено-општинских објеката. Другим речима, Министарство грађевина неће радити пројекте, ни предрачуна за нове објекте, нити ће водити надзор при грађењу. Дужно је, међутим, према новим прописима да прегледа и одобрава елаборате.

Као патријарх српски, Варнава је новчано помагао поправку

старих и изградњу нових храмова, даривао црквена звона, иконе, црквене утвари. На освећење тих храмова је одлазио да лично чи-нодејствује или је слао свога викара да уместо њега то учини. Тако је освештао следеће храмове:

1. Оплепац, гробно место Карађорђевића, Архиепископија београдско-карловачка, храм посвећен Светом Георгију, освештан 9. септембра 1930.

2. Галичник, Епархија охридско-битолска, храм посвећен Светом Петру и Павлу, освештан на Петровдан 1931.

3. Дебреш, Митрополија скопљанска, храм освештан 16. јула 1931.

4. Ново Село код Гостивара, Епархија злетовско-струмичка, храм посвећен Светом Јовану Крститељу, освештан 19. јула 1931.

5. Обновљени манастир Светог Николе код Скопља, Митрополија скопска, освештан 26. јула 1931.

6. Милутовац, Епархија жичка, освећен 30. августа 1931.

6. Лесковац – Саборни храм, Епархија нишка, освештан на Духове 1931.

7. Панчево, обновљени храм посвећен Успењу Пресвете Богородице, Архиепископија београдска, освештан 27. децембра 1931.

8. Стојник код Космаја, Архиепископија београдско-карловачка, освештан 26. јуна 1932.

9. Сибница код Космаја, храм посвећен Светом Николају, Архиепископија београдско-карловачка, освештан 22. маја 1932.

10. Крупањ, Епархија шабачко-ваљевска, освештан 18. септембра 1932.

11. Самодрежа на Косову, Епархија рашко-призренска, освештан на Видовдан 1932.

12. Цеље, Митрополија загребачка, храм посвећен Светом Сави, освештан на Духове 21. јуна 1932.

13. Сабанта, Архиепископија београдско-карловачка, освештан 1933.

14. Храм Славе у Скопљу, Митрополија скопљанска, освештан на Духове 1934.

15. Секурич код Рековца, Архиепископија београдско-карловачка, освештан 8. септембра 1934.

16. Лешак код Тетова, Митрополија скопљанска, освештан 21. септембра 1936.

17. Ропчево, Архиепископија београдско-карловачка, освештан октобра 1936.

18. Љубљана, Митрополија загребачка, храм посвећен Светим Кирилу и Методију, освештан децембра 1936.

Патријарх Варнава је иницирао план о градњи православних

храмова у Београду и за то изборио подршку градских власти. Договорена је изградња 12 нових храмова.

Патријарх је освештао храмове: Александра Невског (23. новембра 1930), Светог Георгија на Чукарици (12. јуна 1932), Покров Пресвете Богородице на Смедеревском ђерму (14. октобра 1932), Светог Саве на Врачару (24. новембра 1935), Ваведење Пресвете Богородице на Топчидерском брду (темеље је освештао 11. августа 1935, а објекат 25. октобра 1936), Светог цара Лазара на Булбудеру (темеље на Петровдан 1935, а храм на Видовдан 1936), Светог Марка (градња започета 1932), школску капелу посвећену Светој Наталији у Другој женској гимназији Краљице Марије (15. децембра 1935).

Патријарх је освештао и болничку капелу Светих врача Козме и Дамјана у Београду (1933).

Посебно место, када је реч о значајним напорима патријарха Варнаве који се свесрдно ангажовао на подизању нових црквених грађевина, припада спомен-храм Светог Саве на Врачару у Београду. Остварење тог пројекта одвијало се мукотрпно и знатно се одужило. Тешко је казати када је први пут обележено место спаљивања моштију Светог Саве. Исто тако, тешко је казати када је сазидан први храм, мада је утврђено место његових остатака.

Идеја о градњи храма посвећеном првом српском архиепископу зачета је на 300. годишњицу спаљивања моштију тог свеца, то јест маја 1894. године. На Благовести следеће године, 25. марта 1895, објављен је проглас Одбора за подизање храма. У том документу је, осим осталог, стајало: „Нека та вечна кућа буде вечни Споменик благодарности Српства своме, великом учитељу и просветитељу, Светом Сави...“

Ускоро је Одбору уступљено земљиште на локацији која се у то време звала „Енглезовац“ а потом „Савинац“. Набављен је материјал и, у року од 16 радних дана, подигнута је мала црква, освештана 27. априла. Освећење је обавио архиепископ београдски и митрополит српски Михаило. Међу мноштвом света и угледних званица био је и краљ Александар Обреновић. Храм је по величини и уређењу био веома скроман (унутрашње димензије: 5,30 са 12 метара): правоугаоне основе, имао је тространу олтарску апсиду, наглашену висину, равну таваницу. Остало је забележено да је прво дете крштено у новом храму добило име Сава.

Године 1908. призидана је пространа претприпрата ове цркве и 1928. када са обе стране уз подужне зидове дограђени су бочни бродови. Када је та грађевина 1935. године срушена, материјал

је искоришћен за зидање садашње, мале цркве Светог Саве према пројекту Руса избеглице архитекте Виктора Лукомског. Ову цркву је освештао патријарх Варнава.

Одбор за подизање великог храма првом српском архиепископу је променио име у Друштво за подизање храма Светом Сави. Правила Друштва су одобрена крајем 1895, а потом се кренуло у прикупљању неопходних средстава.

Поводом стогодишњице Првог српског устанка, Друштво је 1904. године одлучило да распише конкурс за идејни план будућег храма. У међувремену, Друштво је молило Уметничку академију из Петрограда у Русији, да помогне у прегледању и оцењивању радова, што су стручњаци из те институције и прихватили. Пошто је проучила пет приспелих радова, Академија се изјаснила да ниједан од њих не може да препоручи као добар пројекат. Друштво за подизање храма је закључило да, због разних околности, са расписивањем новог конкурса треба сачекати. Између осталог, и историјске прилике су тако налагале јер су уследили аустроугарска анексија Босне и Херцеговине 1908, Балкански ратови 1912-1913. и Први светски рат 1914-1918. године.

Друштво за подизање храма је обновило рад после ослобођења 1918. године и стварања прве јужнословенске државе. Како су ратне последице налагале, требало је прво обнављати страдале храмове, па тек онда зидати нове.

Друштво је, према доступним подацима, за тридесетак година постојања за градњу сакупило око 4.600.000 динара. (Поређења ради, за римокатоличку цркву у Београду само 1924. обезбеђено је за годину дана 4.000.000 динара.) Тих 4.600.000 динара било је практично довољно само за припрему елабората и темеље.

Тек 1925. године затражена је помоћ стручњака за израду техничких елабората у коме ће бити дати подаци неопходни за конкурс. Тада је закључено да треба подићи православни храм, у коме ће се обављати богослужбене радње, а који ће истовремено бити својеврстан споменик најзначајнијем међу Србима и својим изгледом сведочити о духу савременог времена.

Конкурс за пројекат је расписан 1927. године. Приспело је 22 рада али готово ниједан није у потпуности задовољио специјалну комисију, иако су многи пројекти нудили прилично интересантна решења ентеријера и екстеријера.

По расписивању поменутог конкурса развила се међу стручњацима, али и обичним светом, веома широка расправа каква до тада није забележена у сличним приликама. Може се рећи да ни о једном објекту који је тек требало градити, или већ подигнутом у тадашњој Краљевини није толико писано и изговорено толико ре-

чи. Природно, било је много похвала, али и критика. Помињана је, у том контексту, слобода уметника архитекте, тражена је модернистичка грађевина, захтевано је поштовање свечевог лика, истицано је да стил и није толико битан, појединци су предлагали међународни конкурс и тако даље.

Доласком новог првосвештеника на чело Српске православне цркве, патријарха Варнаве, иницирана је израда дефинитивног плана градње храма. Наиме, на његово инсистирање, Одбор је 30-31. децембра 1931, имајући у виду сва приспела решења са два конкурса, решио да првонаграђени предлози архитеката Богдана Несторовића и Александра Дерока, послуже као основа према којој ће најистакнутији и најкомпетентнији стручњаци припремити коначан предлог. На састанку је патријарх бранио дотадашњи ток припрема од конкурса и сарадње домаћих архитеката до одређења за српско-византијски стил нагласивши да Црква има сва права да о томе одлучује. На крају састанка је одлучено да се изгради храм седми по величини у свету, Патријаршијски двор, Богословија, Музеј Српске православне цркве и Књижница. „Црква је замишљена тако да по димензијама надмаши саму Свету Софију, која је узета као основа у захтеву Несторовићу и Дероку да израде коначан модел храма.“

Друштво сматра да је усаглашено најбоље могуће унутрашње решење, без „мртвог простора“ са довољно светлости и пространих површина за примену сликарства и декоративне скулптуре. Споља је, како се наводи, постигнута монументалност са израженим цртама православних богомоља и стилским елементима српског средњовековног црквеног градитељства. Кровне и зидне површине су решене тако да храм буде што мање подложен разорном дејству могућих климатских неприлика, што са савременом употребом и обрадом материјала осигурава дугорочно трајање објекта, уз минималне трошкове одржавања.

Такав храм, како је оцењено, представљао је оригинално уметничко дело, одговараће амбијенту и својом функционалношћу задовољавати духовне потребе српског народа.

После свега, и Академија из Петрограда изразила је похвално мишљење о плану будућег храма.

Југословенска краљевска влада је спомен-храм Светог Саве прогласила грађевином од државног значаја.

Друштво за подизање храма затражило је од Синода помоћ у прикупљању новца за градњу. Синод је, сходно тој молби, 1932. наложио свим управама храмова:

„1. Да се у свима црквама о свакој Св. Служби обноси тас у корист подизања Светосавског храма. Прикупљање суме крајем

свакога месеца предавати Архијерејским Намесницима, који ће их преко Светог Синода слати Главном Одбору Друштва за подизање храма Св. Саве.

„2. Приликом сваке свештенорадње, дужност ће бити сваког свештеника, да уз лепу реч и објашњење о великој важности подизања Светосавског храма апеловати, на домаћина и остале присутне – да ма и најмањи дарак и прилог, приложе на подизање храма Светог Саве.

„У том циљу, преко Архијереј. Намесника сваки ће свештеник добити Светосавски Блок, којим ће се документовати своју и својих верних љубав и захвалност Српства према великим заслугама српског светитеља Немањића Саве.“

Када је Друштво прикупило довољно новца за подизање темеља, на седници под председавањем патријарха Варнаве 15. јуна 1936. закључено је: „Пошто су све потребне радње обављене, Његова Светост и сви чланови Друштва једнодушно су решили, да се са изградњом, најзад, отпочне, управо са ударањем темеља. Радови ће отпочети у почетку идуће месеца. Подизање темеља трајаће две године.“

Почетак радова је свечано најављен 23. априла 1935. Тим поводом, чинодејствовао је патријарх Варнава уз саслужење свих српских, двојице руских, двојице бугарских архијереја, многобројног православног свештенства и монаштва, у присуству представника највиших државних органа власти, Српске краљевске академије, Универзитета и других институција. Потом су, у годинама које су уследиле, настављени уобичајени радови. (Освећење темеља обабио је патријарх Гаврило Дожић 10 маја/27. априла 1939. године).

Према сачуваним документима Синода, у време архипастирства патријарха Варнаве освештано је најмање 250 храмова.

1930. године – укупно 36 храмова: Болничка капела у Јаши Томићу (Темишварско-великокикиндска епархија), Задужбинска капела у Ђали (Темишварско-великокикиндска), Задужбина краља Петра на Опленцу (Београдско-карловачка), храм манастира Кусића (Темишварско-великокикиндска, Румунија), Кањижа (Темишварско-великокикиндска), Фења (Темишварско-великокикиндска), капела у Темишварској фабрици (Темишварско-великокикиндска), Српски Свети Мартин (Темишварско-великокикиндска), Чаково (Темишварско-великокикиндска), Мачевић (Темишварско-великокикиндска), Банатско Карађорђево (Темишварско-великокикиндска), Александровац (Темишварско-великокикиндска), капела у Иђошу (Темишварско-великокикиндска), Лака (Злетовско-стру-

мичка), Двориште (Злетовско-струмичка), Прелџина (Жичка), Рудница (Жичка), Масловаре (Бањалучка), Хум (Нишка), Барбатовач (Нишка), Кукљин (Нишка), Доња Локошница (Нишка), Доња Невла (Нишка), Мрзеница (Нишка), Лабена (Нишка), Церова код Пирота (Нишка), Цигољ (Нишка), Рибаре (Браничевска), Радовање код Велике Плане (Браничевска), Двориште (Браничевска), Горња Буковица (Шабачко-ваљевска), Засеље (Жичка), Обилићево (Нишка), Шашинци (Београдско-карловачка), манастир Ваведење код Чачка (Жичка), Поточани (Бањалучка) и Соколац (Дабробосанска).

1931. године – укупно 21 храм: Крстур (Темишварско-великокикиндска епархија), Милутовац (Жичка), Чашљина (Захумско-херцеговачка), Велики Поповац (Браничевска), Глоговац (Шабачко-ваљевска), Смиловци (Нишка), Вича (Жичка), Јаворани (Бањалучка), Баново Поље (Шабачко-ваљевска), Скорица (Ничка), Црколез (Пећска), Каменари (Нишка), Чукојевац (Жичка), Српска Црња (Темишварско-великокикиндска), Жегра (Рашко-призренска), Ђермен (Злетовско-струмичка), Вишњићево (Темишварско-великокикиндска), Стари Бечеј (Бачка), Чока (Темишварско-великокикиндска), Стречани (Пећска) и Подгорац (Тимочка).

1932. године – укупно 25 храмова: Поточац (Београдско-карловачка епархија), Сибница (Београдско-карловачка), манастир Деледрово код Куманова (Скопљанска), Загреб (Загребачка), Кључ (Бањалучка), Горњи Криводол (Нишка), Рача код Куршумлије (Нишка), Мрштани код Лесковца (Нишка), Доња Речица (Ничка), Велико Лаоле (Браничевска), Барич (Браничевска), Велики Поповић (Браничевска), Босанска Дубица (Зворничко-тузланска), Пров (Шабачко-ваљевска), Велики Свети Никола (Темишварско-великокикиндска), Нови Сад (Бачка), Смедерево (Браничевска), Црник (Злетовско-струмичка), Бистреница на Вардару (Злетовско-струмичка), Крупањ (Шабачко-ваљевска), Кумарево код Лесковца (Нишка), Брчко гробљанска капела (Зворничко-тузланска), Хрвањани (Бањалучка), Драксенић (Бањалучка) и Волујица код Бара (Црногорско-приморска).

1933. године – укупно 24 храма: Мојсиње код Чачка (Жичка епархија), Ужичка Пожега (Жичка), Мокро код Сарајева (Дабробосанска), Бранешци (Бањалучка), Крушевица (Нишка), Делиград (Нишка), Урошевац (Рашко-призренска), Исток (Рашко-призренска), Копривница код Зајечара (Тимочка), Акрон (Американско-канадска, Сједињене Америчке Државе), Брезово Поље код Брчког (Зворничко-тузланска), Стубленица (Шабачко-ваљевска), Салник (Загребачка), Тетеново (Злетовско-струмичка), Вратница код Тетова (Скопљанска), Горњи Михољац (Пакрачка), Сабанта (Београдско-карловачка), Рековац (Београдско-карловачка), Буково код Би-

тоља (Охридско-битолска), Вођеница (Далматинска), Церица код Гњилана (Рашко-призренска), Вис (Далматинска), Врановац (Београдско-карловачка) и Опарић (Београдско-карловачка).

1934. године – укупно 24 храма: Српска Јасеница (Бањалучка епархија), Нишка Бања (Нишка), Блаце (Нишка), Богујевац код Куршумлије (Нишка), Бела Вода (Нишка), Плавац код Бојника (Нишка), Добри До (Браничевска), Мало Орашје (Браничевска), Петка (Браничевска), Орешац (Тимочка), Шаркамен (Тимочка), Врбовац (Тимочка), Сремски Календаровци (Зворничко-тузланска), Бачевци (Шабачко-ваљевски), Милошевци (Шабачко-ваљевска), Тумчевиште код Гостивара (Скопска), Болничка капела Ковин (Банатска), Брестовац (Банатска), Бачина (Београдско-карловачка), Тешањ (Зворничко-тузланска), Рогача на Космају (Београдско-карловачка), Добрич код Мостара (Захумско-херцеговачка), Пецка (Шабачко-ваљевска) и Скопље (Скопљанска).

1935. године – укупно 40 храмова: Михољачки Мартинци (Пакрачка епархија), Сибеник (Загребачка), Граберје (Загребачка), Коњевићи код Чачка (Жичка), Врањска Бања (Скопљанска), Дебелача (Банатска), Равнаја (Шабачко-ваљевска), Паљуви (Шабачко-ваљевска), Милетићево (Банатска), Александров Гај (Банатска), Горња Мужља код Новог Бечеја (Банатска), Вршац (Банатска), Руско Село (Банатска), Доњи Ковиљ (Бачка), Влајковци код Бруса (Жичка), Смиловци (Нишка), Црвена Река (Нишка), Присјан (Пирот), Шарбановац (Тимочка), Луке код Бора (Тимочка), Корбов код Кладова (Тимочка), Валевац (Тимочка), Самариновац (Тимочка), Ђанстаун (Пенсилванија, Сједињене Америчке Државе), Босанска Бијела (Зворничко-тузланска), Узовница код Љубовије (Шабачко-ваљевска), Брадић (Шабачко-ваљевска), Паунаме (Шабачко-ваљевска), Штитар (Шабачко-ваљевска), Клење (Шабачко-ваљевска), Осладић (Шабачко-ваљевска), Крупањ (Шабачко-ваљевска), Бијело Брдо (Дабробосанска), Автовац (Захумско-херцеговачка), Шегестин (Горњокарловачка), Глоговац (Београдско-карловачка), Горња Трешњевица (Београдско-карловачка), Ратаји (Жичка), Стајићево (Банатска) и Потпорањ (Банатска).

1936. године – укупно 52 храма: Бреза (Дабробосанска епархија), Крушевице у Боки Которској (Црногорско-приморска), капела у женском манастиру у Загребу (Загребачка), манастир Руденица, реконструисан (Жичка), манастир Свете Ане у Маловишту (Охридско-битолска), манастир Подластве код Будве (Црногорско-приморска), капела у Бару (Црногорско-приморска), Хаџићи (Дабробосанска), Грапска код Грачанице (Рашко-призренска), Горњи Жабар код Брчког (Зворничко-тузланска), Куглеш, реконструкисано здање (Нишка), Карађорђевац (Злетовско-струмичка), Тумари

(Зворничко-тузланска), Велика Сочаница (Зворничко-тузланска), Придворица код Гацка (Захумско-херцеговачка), Корман (Нишка), Орљан (Нишка), Пајеж код Беле Паланке (Нишка), Вина код Миршевца (Нишка), Богодол (Захумско-херцеговачка), Билећа (Захумско-херцеговачка), Буровац (Браничевска), Радианац (Браничевска), Крушар (Браничевска), Поповац (Браничевска), Јаковац (Тимочка), Кожељ (Тимочка), Тобут (Зворничко-херцеговачка), Бријесница (Зворничко-тузланска), Глушци (Шабачко-ваљевска), Дубље (Шабачко-ваљевска), Мачванска Митровица (Шабачко-ваљевска), Мојковац (Шабачко-ваљевска), Јошева (Шабачко-ваљевска), Дворска (Шабачко-ваљевска), Шеварице (Шабачко-ваљевска), Добрљин (Бањалучка), Гардиновци (Бачка), Демировац (Бањалучка), Подградци (Бањалучка), Градина (Бањалучка), Добрња (Бањалучка), Нови Мароф, капела у лечилишту (Загребачка), Костомар (Злетовско-струмичка), Пелинац (Скопљанска), Момишићи код Подгорице (Црногорско-приморска), Милошево (Београдско-карловачка), Врдила (Жичка), Врбовац (Браничевска), Шон Рударе (Злетовско-струмичка), Олово (Зворничко-тузланска) и Ђевђелија (Скопљанска).

1937. године – укупно 22 храма: Устиколина (Дабробосанска епархија), Јајце (Бањалучка), Равна Река (Скопљанска), Островица (Нишка), Грделица (Нишка), Глушци код Метковића (Захумско-херцеговачка), Бистрица (Браничевска), Мишљеновац (Браничевска), Кленовик (Браничевска), Сираково (Браничевска), Ратари (Београдско-карловачка), Велики Јасеновац (Тимочка), Доња Чађевица (Зворничко-тузланска), Мала Брусница (Зворничко-тузланска), Лопатање (Шабачко-ваљевска), Лајковац (Шабачко-ваљевска), Доња Сабанта (Београдско-карловачка), Ливађе (Рашко-призренска), Алибунар (Банатска), манастир Свете Тројице у Овчару (Жичка), Волковија (Скопљанска) и Обрадовићи (Пакрачка).

И у Епархији мукачевско-прјашевској (Поткарпатска Русија) подигнуто је неколико храмова: 1933. године у Сопкама и Вељатину и у Домбоки женски манастир. Епископски двор са храмом у Мукачеву је освештан 1935. године.

У периоду архипастирства патријарха Варнаве освештано је десетак темеља нових храмова, који су завршени после његове смрти.

Посебно место у српском сакралном градитељству припада згради Архиепископије београдско-карловачке.

Кнез Милош Обреновић је у Београду саградио себи двор и храм посвећен Светом Арханђелу Михаилу. Према записима зна-

менитог Јоакима Вујића, поред кнежевог налазио се митрополитов двор. Како је зграда била трошна, 1846. одлучено је да се зида нова. Митрополија је завршена 1850. године.

Објекат је служио сврси све до 1914. године. После стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у том здању биле канцеларије средишње власти обновљене Патријаршије.

Крајем децембра 1930. одлучено је да се на Савинцу зида и зграда Патријаршије. Како је према Уставу Српске православне цркве, држава требало да сноси трошкове зидања нове зграде Патријаршије, одлучено је да Црква зида двор за Архиепископију београдско-карловачку.

Како је стара зграда била трошна и несигурна за даљи боравак, одлучено је да се, док не буде подигнута нова зграда, патријарх привремено пресели у просторије Опште привредне банке (зграда данашње Народне банке Србије).

Освештавање темеља нове зграде обављено је 2/15. августа 1933. године. У Гласнику Српске Православне Патријаршије тај догађај је описан следећим речима: „Чин освећења темеља извршио је лично Његова Светост Патријарх Господин Варнава. Тога ради прекинуо је свој боравак и лечење у Матарушкој Бањи и тачно у речено време појавио се у Београду код започетих радова на грађевини.“

Када су средином 1934. окончани радови, одлучено је да та зграда буде уступљена Патријаршији за потребе средишње управе Цркве. Министар финансија је 28. маја 1935. затражио од Владе да одобри милион динара за опремање намештајем зграде Патријаршије: „Српска православна црква, која у току вековних националних борби и стремљења није имала кад ни да мисли на осигурање каквих капитала, била је присиљена да Београдско-карловачкој архиепископији стави у задатак, да из разних зајмова подигне зграду, која би привремено, док држава не подигне сталну зграду Патријаршије на Врачару, служила за смештај канцеларија црквених надлештава, као и за станове српских архијереја, који су на дужности у врховној црквеној управи, и за стан поглавара Српске православне цркве. На рачун разних задужења ова привремена зграда је већ подигнута, али се уселење у исту не може извршити, пошто се не располаже са средствима за набавку намештаја.“

Влада је 2. јула разматрала молбу и одобрила половну тражене суме – 500.000 динара.

Према наводима у кратком тексту у Гласнику Српске Православне Патријаршије, освећење нове зграде Патријаршије обављено је 2. априла 1936. године. „После овога акта зграда нове Патријаршије потпуно је оспособљена да прими Његову Светост Патријарха Господина Варнаву као и остале централне институци-

је. Коначно усељење и нов живот црквени отпочеће у новој згради, вероватно, после ускршњих празника. И сам прелаз из Сремских Карловаца у Београд као и смештање по канцеларијама утрошиће, на сваки начин, један добар део времена. Главно је, да наша Црква одсада има једну практичну и монументалну зграду, која ће достојно претстављати Српску Патријаршију.“

Патријарх је прву литургију по усељењу у нову зграду у Београду служио на Преображење 6/13. августа 1936. када је освештао и благословио грожђе.

А наредног дана, како је остало забележено, „Синодални чланови-епископи отсели су у новом патријаршијском двору. И прва седница Синодска одржана је у нарочитој дворани, у новом двору, одређеној за Синодске седнице.“

Тих дана из Сремских Карловаца пресељени су у Београд канцеларије: патријархове, Синодове и Великог црквеног суда.

Освећење обновљеног манастира Св. Николе. Јула 26 (13) Његова Светост Патријарх Господин Варнава на свечан начин осветио је стару задужбину српске властелинке Данице, која је као удовица са своја два сина подигла тај манастир г. 1337, и посветила га Светитељу Николају. Манастир је удаљен од Скопља 18 километара. Манастир и храм били су освајачима разорени и опљачкани тако, да су остале само рушевине. Благодарни напорном раду и заузимању Митрополита Скопљанског, а сада Патријарха Српског Г. Варнаве, храм је потпуно обновљен. Освећење храма извршио је Његова Светост уз асистенцију Преосвештене Госпoде: Серафима, епископа рашко-призренскога, Др. Иринеја, епископа бачког и Др. Венијамина, епископа злетовско-струмичког и многобројног свештенста. На освећењу су присуствовали: изасланик Н. В. Краља генерал г. Владимир Павловић, бан Вардарске бановине г. Живојан Лезић, предсједник скопске општине г. Јосиф Михајловић, изасланици разних удружења и велик број народа. После освећења Његова Светост одржао је пригодну архијастирску бесједу, у којој је намећу осталог, рекао:

Освећење цркве у Милутовцу. 30 Августа извршено је на врло свечан начин, уз учешће преставника војних и грађанских власти, разних корпорација и мноштва сељака освећење нове цркве у селу Милутовцу. Освећење је извршио Његова Светост Патријарх Господин Варнава у саслужењу Пр. Г. Доситеја, епископа Нишког и уз асистенцију двадесет свештеника. После освећења цркве Његова је Светост служио св. литургију, а затим одржао врло лијепо и пригодну и поучну бесједу, која је била пажљиво и са побожношћу саслушана. Освећењу цркве присуствовао је изасланик Н. В. Краља пуковник г. Драгиша Пандуровић. Новоосвећени храм имаде диван иконостас, који се ријетко може виђети и у градским храмовима.

Освећење цркве у Дебрешу. 16 Јула Његова Светост Патријарх Господин Варнава осветио је нову цркву у селу Дебрешу. На ову свечаност слегла се је маса свијета, која је не само хтјела, да учествује у овој свечаности, већ и да види и поздрави свог Патријарха. После освећења Његова Светост одржао је врло поучан пригодан говор.

Ударање темеља храму Св. Саве.

Друштво за подизање храма Св. Саве, по претходно одржаној лиценцији 25 маја о. г., ради изградње темеља за храм, одржило је седницу 14 о. и. на којој је имало да се реши, да ли да се почне са радovima око подизања темеља храма. Према правилима Друштвеним радони се могу почети тек онда, када се практично доводи сума за изградњу темеља. Сума за подизање темеља овог монументалног храма је већ обезбеђена. Овој седници председавао је Његова Светост Патријарх Господин Варнава, који је нарочито због тога допутовао из Српских Карловаца. Пошто су све потребне претходне радње обављене, Његова Светост и сви чланови Друштва једнодушно су решили, да се са изградњом, изјави, односно, ураво са ударањем темеља. Радони ће отпочети у почетку идрућег месеца. Подизање темеља трајаће две године.

Најновији регулациони план града Београда извршио је извесна померања што се тиче места грађња овога храма. Тим новим планом, створен је велики трг оно цркве и славље се десет улица на храм Св. Саве.

Ова увиђаност и светосавско-православна свест одборника града Београда завста је за сваку похвалу.

Издање Светосавске катедрале у Београду. По ишјери Његове Светости Патријарха Господина Варнаве требало је већ ове године почети са издањем цркве Св. Саве у Београду, која би стајала око сто педесет милиона динара. Та ишјера међутим није се остварила ове године не због финансијских узрова, већ чисто техничких. У току јесени и зиме биће довршени сви детаљи плана цркве, те ће се на пролеће отпочети са издањем. Како «Политика» јавља, у априлу, да дан подизања моштану Св. Саве (10 маја по и. и.) биће осветљен темељ катедрале уз грандиозне манифестације православног народа из целе земље.

О прикупљању добровољних прилога за подизање храма Св. Саве у Београду.

Поводом преставке Друштва за подизање храма Св. Саве у Београду у предмету принуђавања добровољних прилога за подизање поменутог храма, Свети Архиепископ Синод у својој редовној седници под Сив. бр. 2025/Зав. 1148 из 1932 године, донео је следећу одлуку:

1) Да се у свима црквама о свакој Св. служби обриси ште у корист подизања Светосавског храма. Прикупљене суме крајем свакога месеца предавати Архиепископским Намесницима, који ће их преко Светог Синода слаати Главном Одбору Друштва за подизање храма Св. Саве.

2) Приликом свако свештеноградње, дужност ће бити сваког свештеника, да уз лепу реч и објашњење о великој важности подизања светосавског храма апелује, на домаћина и остале присутне — да му и најмањи дарак и прилог, пратице за подизање храма Светог Саве.

У том циљу, преко Архиепископ. Намесника, сваки ће свештеник добити «Светосавски Блок», којим ће документовати своју и својих верних љубав и захвалност Српству према великим заслугама српског светитеља Немањина Саве.

Освећење темеља манастира Ваведења у Београду

Ручак после освећења храма Светог Георгија у Београду

Храм Покрова Пресвете Богородице у Београду

Храм на Опленцу

Храм Светог Марка у Београду

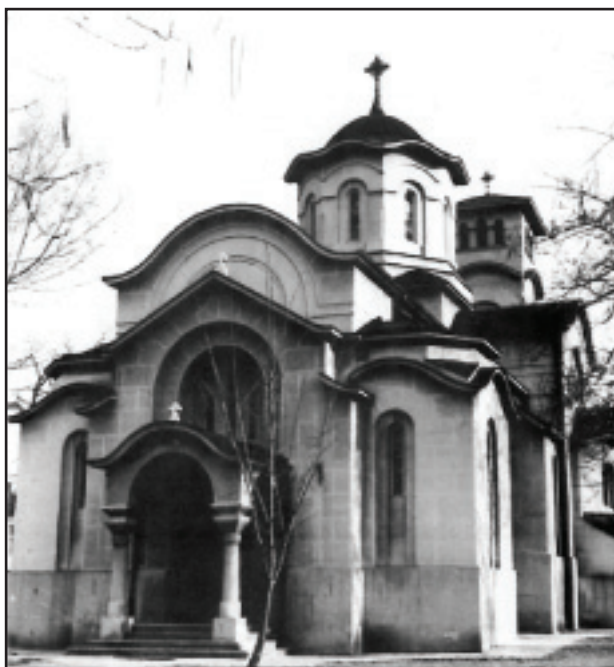
После освећење храма Светог Александра Невског у Београду

Освећење темеља храма Светог Саве у Београду,
2 септембар 1935.

Храм Светог Саве у Београду

Храм Лазарица у Београду

Храм Светог Саве у Цељу

5.6. Живот Цркве

Богословије

После Првог светског рата, маја 1919. године обновили су рад богословије у Београду, Призрену и Сремским Карловцима. Све те установе су имале своје интернате. За разлику од поменутих, нису обновили рад богословије у Рељеву код Сарајева (укинута 1919. године) и у Задру, која је престала са радом јер је тај далматински град после мировних споразума припао Италији.

У том периоду, због новонасталих околности расправљано је о новим школама и предлагано да буду отворене богословије у Битољу, Цетињу и још неким местима. То је и остварено у наредним годинама.

После неколико година и Сабор је септембра 1931. године, између осталог, разматрао проблематику свеобухватнијег образовања богослова, подизања, ширења и васпитања монашког подмлатка. Закључено је да треба основати Монашку школу и да та установа буде смештена под сводовима манастира Раковица код Београда. Школа је, због извесних тешкоћа, одлуком са следећег заседања Сабора 1932. године, премештена у манастир Високи Дечани. У тој светињи је наставила са радом под именом Монашка школа Светог Василија Острошког. Касније је одлучено да трошкове издржавања те установе делом сноси сам манастир, а делом да буду финансирани из централне касе Цркве и фонда „Епископ Сава Дечанац“.

Богословски факултет

У оквиру припрема за званично установљење Београдског универзитета 1905. године планирано је и отварање Богословског факултета или Духовне академије. Дилема, факултет или академија, брзо је разрешена у корист формирања факултета.

Богословски факултет је, како је то планирано, требало да буде највиша научна установа за изучавање теолошких и других сродних дисциплина. Услед неповољних околности, међу којим се као најизразитији показао недостатак научних и стручних кадрова, факултет ће бити отворен тек 6. септембра 1920. године. Проблем је, према записницима из тог периода, представљао простор. Настава је у прво време одржавана у згради породице Крсмановића на Те-

разијама (у којој је 1. децембра 1918. проглашено Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца), потом у једном здању код Саборне цркве, као и у зградама у Улици краља Александра и Крунској. Временом, залагањем пре свега патријарха Варнаве, факултет је добио одговарајући простор у згради која се налазила насупрот здања Архиепископије београдско-карловачке, односно Патријаршије.

Богословски факултет је у десетој години постојања, школске 1930/31, имао 226 студената, од тога 98 на првој години студија.

Удружење студената Богословског факултета 1932. године је покренуло и свој часопис *Светосавље*, који је штампан наредних десетак година, све до 1941. У том гласилу, поред младих богослова, сарађивала су многа истакнута имена Српске православне цркве и јавног живота.

Постојао је и Хор студената богослова, који је био под личним покровитељством патријарха Варнаве. То црквено певачко друштво се временом афирмисало својим квалитетом и било је запажено његово деловање не само у Краљевини Југославији, већ и на гостовањима у иностранству.

Најупечатљивији податак, када се говори о резултатима Богословског факултета, јесте онај о броју дипломираних студената. Многи од њих су касније постајали епископи, изнедрено је и неколико професора домаћих и страних универзитета и тако даље. Дипломирали су на тој установи, осим Срба, и поједини Чеси, Словаци, Руси, Румуни, Грци, Албанци, Мађари, Немци, Пољаци, Американци и други. У истом контексту, о значају те високошколске установе говори и чињеница да су њени полазници одбранили и десетак докторских дисертација.

Ходочашћа

Развијање и јачање религиозно-моралних, и сходно томе, патриотских осећања остваривано је, између осталог, и приређивањем духовних скупова, предавања и концерата, организовањем похода у древне српске манастире и цркве.

Ходочашћа по манастирима у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, касније Југославији, била су ипак у то доба ретка из простог разлога што су саобраћајне везе у држави биле прилично слабе. Посебну врсту ходочашћа представљале су посете Светој земљи на Блиском истоку које су започеле 1930. године. Како би та путешствија била организована на достојном нивоу, претходно је формиран Одбор за поклоничка путовања.

На овом месту треба поменити и један неуспели покушај ходочашћа Светој земљи. Поменути одбор је, наиме, како се сазнаје

из патријаршијског гласила, планирао да током 1933. води групу ходочасника у Јерусалим и друга света места на том подручју. Убрзо је, међутим, одлучено да пут буде одложен за неко друго време, јер се било пријавило мало заинтересованих, а тешко се долазило и до девизних средстава. Уз то, надлежно Британско посланство у Београду саопштило је да би за пут у Палестину визу могли добити „само они путници који покажу лекарско уверење да су за последњих седам година успешно вакцинисани против богиња“.

Издаваштво

У жељи да допринесе схватању, ширењу и јачању православног хришћанства, српска Патријаршија је иницирала и помагала штампање бројних часописа, брошура, публикација и других облика и форми црквеног издаваштва.

Српски архијереји били су, наиме, врло свесни тога да религијска штампа може остварити вишеслојни утицај, пре свега, васпитни и апологетски, као и да представља моћну полуку за подизање нивоа религијско-моралног васпитања. Истовремено, та штампа је била незаменљива снага кад је реч о одбрани Цркве од спољних напада.

Први часопис који је, да тако кажемо, растуран на територији која је била под јурисдикцијом Патријаршије, био је *Гласник Српске Православне Патријаршије*. Први број листа је изишао 14. јула 1920. а у заглављу је носио и назив „Службени лист уједињене Српске православне цркве“. Од броја 5. излазио је са заглављем „Службени лист Српске Православне Патријаршије“. (Та одредница је промењена 1940. у „Службени лист Српске православне цркве“.)

Првих 12 године гласник је излазио двапут месечно, а у периоду 1932-1939. на десет дана или једном недељно.

До 1922. штампан је у Београду, а касније у Сремским Карловцима.

У међуратном периоду лист је водило седам уредника, међу којима посебно место припада архимандриту Платону Јовановићу.

Истовремено, свештеничко удружење је објављивало гласило *Весник Српске цркве*. Укинута је јула 1933. године.

Такође, монаси су од 1928. године штампали *Духовну стражу*, у чијем је заглављу стајало да је то часопис за духовну просвету, монашки и црквени живот. Излазио је тромесечно, а уређивао га је архимандрит Стефан Илкић.

Свештеници Архиепископије београдско-карловачке почетком априла 1934. године покренули су своје гласило *Православље*.

Заједница богомољачких братстава покренула је 1922. године

месечник *Нове душе*. После два броја, тај месечник је променио име у *Хришћанска заједница*, од маја 1924. у *Православна хришћанска заједница* а од почетка 1936. у *Мисионар*. Међу уредницима ревношћу се издвајао Драгољуб Миливојевић, потоњи Дионисије, епископ американско-канадски.

Од 1932. године почело је ширење и *Мисионарских писама* епископа Николаја Велимировића. Била је то посебна форма штампаног материјала у облику кратких одговора на питања која су постављали верујући, а тичала су се, наравно, религије, али и живота уопште.

Месечник *Хришћанска мисао* излазило је као гласило Удружења универзитетских образованих богослова, а први број се појавио у Београду 1. марта 1935.

Двомесечник *Хришћанско дело* је септембра 1935. покренуо професор Велимир Арсић.

У жеку конкордатске кризе, и у Крагујевцу су 21. марта 1937. покренуте новине, штампане на само четири стране, насловљене као *Пастирски глас*, а у њиховом заглављу је стајало „Лист за верско-моралну обнову Шумадије“. Листак је излазио повремено и према потреби, а уређивали су га свештеници-ентузијаста.

У издаваштву религијских листова и часописа у том периоду, свакако би требало поменути још и часописе *Хришћански живот*, *Светосавље*, *Пут* и још неколико сличних.

Од 1934. године штампан је и календар-годишњак *Црква*.

У црквено периодично издаваштво треба убројати и такозване библиотеке, које су штампале редакције појединих часописа. Тешко је данас дати комплетан преглед тих „библиотека“ јер нису по свој прилици мало тога остало сачувано пошто су, могли бисмо рећи, због актуелности ишле из руке у руку до многобројних читалаца. Занимљив је податак да су сви примерци продавани по малој цени.

Како у издавачкој делатности није било баш великог реда, после проглашења Устава Српске православне цркве 1930. године, Сабор је наложио Синоду да „чува и брани чистоћу православне Цркве и веру о моралу, сузбија свако неправославно учење, верске и моралне предрасуде, празноверице и штетне обичаје... руководи унутрашњом и спољашњом црквеном мисијом... и оцењује и одобрава књиге верско-моралне садржине“.

Тешко је снаћи се у свему томе и сачинити списак појединачних издања књига из тог периода које су обрађивале религиозно учење или на неки други начин говориле о Цркви, без обзира на то да ли их је објављовала Црква или неки други издавач. Штампани наслови могу се сврстати по разматраној тематици: изучавање Све-

тога писма Старога и Новога завета, систематске богословске науке, историјске и практичне богословске науке. За време патријарха Варнаве објављено је стотинак значајних наслова.

О патријарховим заслугама у издаваштву сведоче и речи архимандрита Платона Јовановића у пригодном тексту објављеном поводом Варнавиног троструког јубилеја (монашења, избора за епископа и за патријарха): „У тој бризи и старању о омладини, нарочито о деци, покренуо је пре три године први дечји лист *Мали Богољуб* са задатком, да се утиче на млади нараштај, да се деца спремају за будући живот у знаку Православља, религиозно-моралних принципа и оних истих традиција, које су и одржале наш народ кроз све векове, кроз све буре и окршаје и унеле га у нов век слободе, части и просвећене културе“.

Посланице

Један од начина упознавања верних са новостима и актуелним темама у Цркви биле су и посланице Синода. Оне су народу представљале најважније догађаје из црквеног живота и подстицале паству да негује и одржава веру својих предака. Истовремено, свештенство је требало да ревносно обавља своју мисију, подучавајући верујући народ.

Патријарх Варнава се православној пастви и свештенству обраћао уобичајеним посланицима о Васкрсу и Божићу. Из тих порука издвајамо, на пример, да је у посланици о Васкрсу 1933. најавио Покајну годину, која ће трајати до Васкрса 1934. године.

После смрти краља Александра Карађорђевића почеле су, на овај или онај начин, да се све јаче испољавају сепаратистичке тежње код Хрвата. Осим тих националистичких снага, и Комунистичка партија Југославије се, како се то видело, ангажовала такорећи на истом послу рушења државе. Тога је био свестан и патријарх Варнава, јер је био сведок сличних сценарија у Русији 1917. године. Очигледно из тих разлога у Божићној посланици 1935. године указује: „Немоћан је људски језик изразити коликих је размера свирепост, којом ти неодговорни управљачи муче и разапињу питоми руски народ. Шта је то злогласна инквизиција у Шпанији, у Француској, у Енглеској, у Немачкој. Све је то ситница у поређењу са данашњим пакленим поступањем.“

Литије

Религиозно-морална димензија православља испољавала се, као и данас, на разне начине, између осталог, и кроз пригодне све-

чаности црквеног карактера. Сматра се да такве манифестације доприносе јачању религиозних осећања међу учесницима. Имајући то у виду, српски архијереји су нарочиту бригу исказивали према литијама, иначе саставном делу богослужења. Патријарх Варнава је тако иницирао и одговарајућу одлуку Сабора да се литијама посвети посебна пажња.

У Београду су сваке године организоване две литије – пролетња (на Лазареву суботу) и летња (на Спасовдан, градску славу). Судајући по записима летописаца, те церемоније су остале упамћене по бројности – по неколико десетина хиљада људи – и радости њихових учесника. Остало је сведочанство да је патријарх Варнава у време столовања на трону Српске православне цркве предводио сваку Спасовданску литију осим 1937. године.

Нови православни

На територији Краљевине Југославије живели су у неколико места Русини, који су се у те крајеве доселили у ранијим вековима. Знатан део њих чинили су унијати (грко-католици), хришћани који су прихватили унију са Римокатоличком црквом, уз задржавање својих источноправославних обреда и дела традиционалних обичаја.

Тешко је утврдити ко је иницирао идеју да се ти грађани врате старој вери, односно да поново прихвате православље и у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, касније Југославији, јурисдикцију Српске православне цркве. Зна се, међутим, да је средином 1933. године у селу Куцура у Бачкој формирана православна парохија и освештана скромна богомоља. Неколико месеци касније, и Русини из Старог Врбаса су прихватили православље. Тим поводом *Гласник Српске Православне Патријаршије* бележи: „Дирљив је био моменат када су седи старци и жене преко 70 год. изјавили да се одричу досадањих својих заблуда и присаједињују јединоспасавајућој источноправославној цркви. После те изјаве прочитали су сви заједно православни символ вере (Вјерују) никеоцариградски и онда их је г. прота позвао да клекну те им је прочитао молитву разрешења. За све време тог свечаног чина држали су нови наши приступници воштанице у рукама и на крају целивали часни крст и св. Јеванђеље.“

Напуштање унијатства и прихватање православља забележено је и у селу Госпођинцима и у Новом Саду, где су тим поводом организоване свечаности за житеље.

Судајући према наводима текста објављеног крајем 1934. године у *Гласнику Српске Православне Патријаршије*, појава је попри-

мила много шире размере: „Прелазе данас Русини који су насилно морали примити унију у Подкарпатској Русији у масама својој првопримљеној св. Православној вери. Прелазе они и у Пољској унаточ тога што их тамо има око пет милиона и што се налазе под римском влашћу у великој мери. А ево почели су они прелазити све више и у нашој држави по селима у Бачкој, где они већим делом и живе.“

Српска православна црква је после Првог светског рата стекла нове верне и изван граница јужнословенске краљевине.

У Хабзбуршком царству постојала је организована Карловачка митрополија, која је 1848. године уздигнута на ниво Патријаршије. Под духовном влашћу те Цркве било је и неколико парохија којима су припадали православни Чеси и Словаци. У Шематизму Карловачке митрополије из 1910. године је објављен списак свих црквених општина, па и оних са Чесима и Словацима.

После пропасти Аустро-Угарске 1918. године, на територији која је припадала некадашњој монархији настало је неколико нових држава. Једна од њих је била и Република Чехословачка. У тој држави јавиле су се и идеје о стварању самосталне националне Цркве. Захваљујући снажном реформистичком покрету у римокатоличком свештенству, проглашена је и Чехословачка црква. Унутар те Цркве дошло је до поделе због различитих мишљења о даљем путу и развоју. Врло жив покрет за прекрштавање из римокатолицизма у православље убрзан је, на неки начин, после конгреса 8-9. јануара и скупштине у Оломоуцу 21. априла 1921. године. Чехословачка црква је признала као свој основ никеоцариградски симбол вере и учење седам Васељенских сабора и тако се сврстала међу православне Цркве.

Образовање чешке народне цркве, која је окупила демократски оријентисане католичке свештенике незадовољне моралним и духовним стањем званичне хијерархије, наишло је на оштру осуду Ватикана 1920/21. године. Ватикан је, поред осталог, чешке захтеве за народним језиком у литургији и укидање целибата прогласио за секташење.

Чехословачка је, поред свега, неговала религијски либерализам и конфесионалну толеранцију. Чешки православци су се у том контексту изборили за аутентичну црквену организацију уз несекларну помоћ Српске православне цркве, која је после совјетске Октобарске револуције у Русији постала једна од водећих у заједници православних народа.

На територији Чехословачке постојале су од раније парохије

Руске православне цркве које су након Октобарске револуције под своје окриље примиле већи број новопридошлих руских емиграната. Оне су биле под духовном плаштом и вођством заграничног епископа Сергија.

Бивши католички свештеник Матеј Павлик, обраћеник у православље, у манастиру Крушедол је примио монашки чин 8/21. септембра 1921. и добио име Горазд, а већ 12/25. септембра је од патријарха Димитрија и српских архијереја хиротонисан за епископа шлеско-моравског са седиштем у Оломуцу.

У Поткарпатској Русији (Карпаторусији) формирана је епархија Мукашевско-прјашевска са седиштем у Мукачеву. Она је 1929. добила свој епархијски Устав а две године доцније сталног епархијског архијереја – био је то др Дамаскин Грданички, професор Богословског факултета.

Државна статистика казује да је 1930. године у Чехословачкој живело нешто више од 140.000 православних становника организованих у око 140 црквених општина и око 120 парохија. Средином 1935. године, православни су у тој држави имали више од 120 храмова, уз два женска и четири мушка манастира.

Према Уставу, држава је сносила готово све трошкове живота поменуте две епархије.

Цариградска патријаршија је 1923. године рукоположила архимандрита Саватија Врабеца за архиепископа Прага и целе Чехословачке. Тим чином је изазвала подвојеност и несугласице код народа вољног да прими православље од блиске, у овом случају Српске православне цркве. Истовремено, то је био камен раздора две сестринске Цркве, односно Патријаршије – српске и цариградске.

Утицај епископа Горазда у народу исказан је и кроз повећање броја верних и подигнутих храмова и показао се као много много већи од утицаја архијереја који је био под јурисдикцијом Цариградске патријаршије.

Остала је непобитна чињеница да је Варнава, прво као митрополит, а касније као патријарх српски, својим ангажовањем на развоју православља у Чехословачкој, оставио дубоке трагове у тој земљи.

Немачки посланик код Патријарха. —

Фебруара 4 о. г. Његову Светост Патријарха *Господина Варнаву* посетио је немачки посланик из Београда г. Виктор фон Херен са госпођом. Патријарх је врло љубазно примио своје госте. После упознавања и пријатељских разговора гости су задржани и остали на заједничком ручку код *Његове Светосици Патријарха*. На ручку су били још: Преосвећени Др. *Емилијан*, епископ тимочки и члан Св. Арх. Синода, Архимандрит о. *Платон*, управник Сри. Манастирске Штампарије, Архимандрит о. *Викентије* Проданов, Секретар Св. Арх. Синода и Др. о. *Душан Јакшић*, протојереј-професор Богословије.

После ручка г. посланик с госпођом одвезли су се у пратњи секретара Св. Арх. Синода архимандрита о. Викентија Проданова у оближњи манастир Крушедол ради разгледања знамените крушедолске ризнице — музеја. —

Срем, Карловци. 16. Октобра допутовао је гибралтарски англикански епископ г. Др. Хикс са американским послаником при Краљевском Двору г. Принсом и секретаром г. Шарпом у Срем, Карловце. Његова Светост Господин Варнава примио је у свечаној аудијенцији г. Др. Хикса и изразио му симпатије наше цркве према англиканској цркви, нашто је Др. Хикс одговорио, да везе англиканске цркве са православном постају све тјешње, а затим је честитао Његовој Светости и пожелно сретан успјех Св. Архиепископског Сабору.

Свети Архиепископски Синод Српске Православне Цркве Сик. Бр. 1016/зан. 571. 29. IV. (12. V.) 1930. објављује:

Према обавештењима које има Свети Архиепископски Синод, у појединим деловима наше Краљевине, међу верника Наше Цркве саврши Британског Библијског Друштва растурају језанђела и друге књижевне верске спискове, које издаје јеретичко-баптистичко друштво у Лондону, а штампане су у Новом Саду, док главно стовариште налази у Српско-американском заводу у Срем, Каменци. Поменути јеретички језанђела су малог формата, свако језанђеље за себе, по пре-оцу Војслава М. Петровића, отпуштеног чиновника нашег Министарства Спољних Послова (чије се име не налази у свима издањима) и енглеца Frederick W. Kingston-a.

Поводом овог Свети Архиепископски Синод донео је потребну одлуку којом се између осталог наређује и то да се преко црквених јавних гласила устане противу овакве радње Британског Библијског Друштва.

Стара зграда Архиепископије београдско-карловачке

Нова зграда Архиепископије београдско-карловачке

ПОСЛАНИЦА

ЊЕГОВЕ СВЕТОСТИ
ПАТРИЈАРХА СРПСКОГ

КАРНАКЕ

ПРЕБОГАТНОМ КАРУ и ВИРОДУ,
СТАРЕШИНАМ, РОДИТЕЉИМА
и ДЕЦИ.

1934

— ПОСТ. — КАЈАЊЕ. — ПОКАЈНА ГОДИНА. —
ПОХОД ПОКЛОНИКА У ЈЕРУСАЛИМ.

— ИЗДАЊЕ СВЕТОГ АРХИЈЕРЕЈСКОГ СИНОДА. —

СРПСКИ АМБАСТОРСКИ ПЕТЛАНИЊИ
БРЕМ. КАРЛОКЦИ 1934.

Бр. 9 а 10 ————— ГЛАСНИК СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ПАТРИЈАРИШАЈЕ —————

ГЛАСНИК ДВО

Декларација Светог архијерејског сабора

Свети архијерејски сабор Српске православне Цркве констатује, да је питање пројекта Конкордата, парафираног у Риму 25 Јула 1935 године између Краљевине Југославије и Ватикана, изазвало велико и широко интересовање код нашега народа у земљи, па и у иностранству. У третирању овог крупног и деликатног питања појавио се већи број начелних, стручних и објективних писмених радња, које могу корисно послужити правилном, правичном и целесходном решењу питања. Али, у вези са овим питањем појавиле су се и извесне незначилне, једностране радње, које имају значне, партизанско-политичке, па чак и заједљаве тенденције, што је за дубоко жаљење.

Свети архијерејски сабор на челу с Његовом Светошћу Српским Патријархом, као највиша црквена власт, одредио је јасно и одлучно становиште Српске православне Цркве у питању поменутог пројекта Конкордата у своме меморандуму од 5 децембра 1936 године, који је уз прилог »Причешћа и приговора на пројекат« поднесен Господину Претседнику Краљевске Владе.

Свети архијерејски сабор и овом приликом изјављује, да Српска православна Црква непоколебљиво и једнодушно остаје на свом већ одређеном и лаузитом становишту у питању поменутог пројекта Конкордата и да се најодлучније ограђује од свих ових радња које су се појавиле, или се буду у будуће појављивале са личним, партизанско-политичким или другим незначилим тенденцијама, које не могу имати места у једном озбиљном начелном питању, као што је питање поменутог пројекта Конкордата.

На седнице Светог архијерејског сабора, одржане у Београду 13 (26) маја 1937. АС. Бр. 46.

АЕ и Патријарх Српски,
Варнава с. р.

Ч Л А Д О В И:

Митрополит Београдски
Василије с. р.
Митрополит Сремски
Јосиф с. р.
Епископ Жички
Николај с. р.
Епископ Рашко-Призренски
Серафим с. р.

Митрополит Дабробосански
Петар с. р.
Митрополит Црногорско-Приморски
Гаврило с. р.
Митрополит Загребачки
Доситеј с. р.
Епископ Бачки
Иринеј с. р.

ВАНРЕДНО ИЗДАЊЕ

ГОДИНА XVIII

СРЕМ, КАРЛОВЦИ, 6 (19) ЈУЛА 1937

БРОЈ 15

ГЛАСНИК

ГЛАВНИ ОРГАН

СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ПАТРИЈАРИШИЈЕ

ГЛАСНИК

СВЕТИ АРХИЈЕРЕЈСКИ СИНОД

Господину

Д-ру Милану Стојадиновићу

Претседнику Министарског Савета

БЕОГРАД

Господине Министре Претседниче,

Свети Архиепископски Сабор Српске православне Цркве сазвао у своје ванредно заседање на 11/24 новембар 1936 године у Београду има част да Вам, у вена своје представе АСБр. Зав. 13 од 31 августа/13 септембра 1935 године а после озбиљног, темељитог и двестраног проучава садржине пројекта већ парафираног конкордата са Ватиканом поднесу ову своју претставу:

26 јула 1935 парафиран је у Ватикану пројекат конкордата између папе Пија XI и наше државе. Овај пројекат већ је упућен Народном Претставништву на размисање. Пошто тај већни уговор има значење како за државу, тако и за друге вероисповести, Свети Архиепископски Сабор, као највише Претставништво Српске православне Цркве, у своје време предузео је код Краљевске владе потребне кораке у циљу благовременог обавештења његовог о садржају тога уговора, али, на жалост, овим корацима није ни до самог последњег времена позложена потребна пажња. Чим је добијен текст конкордата, Свети Архиепископски Сабор размислио и темељно је исти проучио и проучавањем стекао убеђење, да тај уговор битно и непоправљиво мења положај Српске православне Цркве у држави и да је штетан и по државне интересе. Због тога Српска православна Црква и као вер-

ска организација и као национална установа мора да уопште одлучи протест и да од Краљевске владе тражи да се садржајем њеног конкордата не мисли.

Као што је познато, у Бишопу Краљевина Србије и Црној Гори, где је без мало цело становништво било православно, Српска православна Црква заузима је положај државне цркве, док су се све остале вероисповести издржавале само државном толеранцијом.

Ратови за ослобођење и уједињење проширили су државну територију и измекли су верски састав становништва, тако да је православна вера постала вером само релативне већине становништва. Због тога је државна власт у манифесту благоволочењем Краља а тада регента Александра од 6. I 1919, и латин Уредбом, о устројству Министарства вера од 31. VIII. 1919 године и Видоудаским и Септембарским Уставом прогласила начело равноправности, или паритета вероисповести. За замену начела државне вере начелом равноправности није постојала прека неопходност. Велике и свима познате заслуге Српске православне Цркве за стварање државе и чување националности у вена са релативном већином њених припадника далаке су јој право, да сачува свој вековни историјски положај у држави, сходно томе као што су га сачувале и после рата православне цркве у

5.7. Конкордат

Однос Државе и Цркве је представљао један од најактуелнијих и најсложенијих проблема у дотадашњој политичкој историји. Добри односи Државе и Цркве били су заправо и у том периоду предуслов за стабилност целокупне друштвене заједнице.

Држава, као што је познато, располаже апаратом принуде који обезбеђује поштовање закона и санкције за његово кршење. Она је, другим речима, једини суверени господар и организатор правног уређења на сопственој територији. У таквим законодавним оквирима држава уређује, између осталог, и „спољашњи“ положај једне Цркве.

Црква, као институција створена ради служења Богу, представља заједницу верујућих људи, које спаја исто учење и заједничко веровање, са догмама, обредима, култовима, светим књигама, одговарајућом хијерархијом и тако даље.

Црква у сфери свог деловања не може да опстане без додира са другим институцијама и заједницама. Њени припадници су истовремено и поданици одређене државе. Поданици, међутим, не морају да буду истовремено и чланови Цркве.

Положај одређене Цркве у друштву се мења у складу са временом и поретком.

Државна црква у средњовековној Византији, својевремено је представљала идеал односа световне и духовне власти. Тај систем се проширио и на државе које су по угледу на Византијско царство примиле хришћанство. Слично је било и у средњовековној Србији у време владавине династије Немањића.

У Краљевини Србији такође је присутан систем државне Цркве. Према уставима из 1888. и 1903, православна вера је била државна вера. У Србији је тада живело више од 94 одсто становника православне вероисповести.

У Кнежевини, а касније Краљевини Црној Гори православље је исто тако представљало државну веру. Поред апсолутне већине православних, у тој српској држави живео је и мањи број римокатолика.

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца била је по карактеру либерална и грађанска држава. По религијској припадности њених становника она је хетерогена, али у склопу различитих религија највише је било православног живља (око 46 одсто).

Римокатоличка црква је у ранијим вековима имала претензије да се постави изнад Државе, могло би се рећи, као својеврсна црквена држава. На Истоку није било таквих случајева!

Према наводима енциклике папе Лава XIII „О хришћанском уређењу државе“, обзнањене 1. новембра 1885, Бог је „поделио бригу за човечији род између две власти, духовне и светске“, од којих је свака „врховна власт своје врсте“, то јест потпуно суверена у ономе што припада њеном делокругу рада. Био је то темељ на којем је Римокатоличка црква градила своје односе са државом. Односи световне и духовне власти регулисани су на различите начине, најчешће споразумом.

Ватикан је у том контексту и држава Римокатоличке цркве, јер има своју територију, становништво, законе и остале државне атрибуте.

Ватикан (читај: Римокатоличка црква) своју стратешку политику спроводио је на разне начине, између осталог, и конкордатом, који су били у служби политичких циљева очувања универзалних интереса римокатолика. Конкордат никада није смео да доведе у питање основне догме Цркве, нити да установљава нове.

Однос једне државе са Ватиканом регулисан је посредством међудржавног уговора, конкордатом. Општеприхваћен став јесте да је конкордат споразум између представника врховне црквене и државне власти о правном положају Римокатоличке цркве у једној држави или решењу одређених правно-политичких питања. Готово да у новијој историји није било државе у којој је било римокатолика, а да са Ватиканом није потписала конкордат.

Конкордат само наизглед има форму двостраног међународног уговора, али он то није у правном смислу речи. Наиме, уговорне стране нису у једнаком правном положају. Из конкордата за државу настаје правна обавеза према Римокатоличкој цркви а питање црквеног извршења конкордатских одредби јесте питање политике и државног морала и права. Држава извршава уговорено на начин што конкордату даје форму државног закона, а тиме и правно обавезујућу снагу.

Историја сведочи да су државе извршавале преузете обавезе и препуштале Римокатоличкој цркви знатан утицај у решавању питања која подразумевају њену унутрашњу јурисдикцију.

Римокатоличка црква је конкордатом добијала од државе знатна права и повластице – у правном, економском и културном смислу – али, заузврат, ни у једном случају Држави није давала ништа.

Црквено (канонско) право се, сходно наведеном, у многим ситуацијама испољавало као јаче од државног. На тај начин су римокатолички свештеници стицали посебне привилегије у односу на

друге конфесије и становнике државе.

Економске повластице и бенефиције које је држава конкордатом давала Римокатоличкој цркви захтевале су знатно повећање државног буџета прикупљеног од грађана кроз нове порезе.

Посебне концесије Римокатоличкој цркви пружане су у области културе и оне су се односиле првенствено на школе и верску наставу.

Аустроугарски планови о ширењу на подручје Босне и Херцеговине почели су да се реализују на Берлинском конгресу 1878. године, када су добили на управу те дотадашње турске територије, и окупацијом 1908. године. У те планове се уградио и Ватикан са својом визијом прозелитизма међу православним Србима у тим крајевима. Како босанскохерцеговачки управници ипак нису могли отцепити четири православне митрополије од Фанара, иницирали су 1880. године склапање конкордата са Цариградском патријаршијом. По том уговору аустроугарска окупациона власт је стекла право да учествује у избору нових архијереја, који су постављани царским декретом. Нема потребе шире објашњавати да је све то било чињено у дослуху са Ватиканом и у интересу Римокатоличке цркве.

Крајем XIX века Римокатоличка црква је почела да формира нови идеолошки систем с циљем да кроз пораст утицаја Цркве у социјалној, културној и политичкој сфери и даље задржи доминантно место у организовању целокупног друштва. Разне су братовштине, конгрегације, католичка друштва, спортски слетови, верске школе, штампа, публицистика, књижевност, теолошке науке и друге дисциплине требало је да обезбеде очување интереса Цркве у свим областима друштвеног, политичког и јавног живота. И, још више, да држави наметне циљеве и политику у складу са учењем Римокатоличке цркве. Такве смернице су усвојене у знатном броју европских држава. Била је то, како неки историчари сматрају, политика за наредних 100 година!

У светлу таквих околности треба посматрати и Први хрватски католички конгрес, одржан почетком септембра 1900. године у Загребу. На скупу је усвојено осам резолуција. У „Резолуцији о одношају државе спрам цркве“ наглашено је да црквена власт треба да буде надређена световној. У последњој реченици се чак истиче: „Католици дужни су вршити грађанска права и дужности у сугласју са црквеним законима; ако то државне уредбе пријемче, дужни су под вођством епископата рабити сва морална законита средства у ту сврху, да држава окине оне своје законе који су опречни са црквеним.“

Посебну пажњу у поменутих резолуцијама привлачи, да тако кажемо, двоструко идентификовање верних – као римокатолика

и Хрвата. Поистовећивање вере и нације представљало је заправо основ за теорију да нема нације без националне државе.

Један савременик, српски православни прота Михаило Медакковић је тим поводом 1901. године у београдском часопису *Хришћански весник* објавио овакво виђење: „Рад конгреса у Загребу открио нам је јавно то, да језгро хрватско римског свештенства вишег и нижег реда споразумно са одличним хрватским свјетовњацима топло жели, да види остварену и папину свјетску државу и великохрватску државу; но постоји нешто, што тај конгрески рад није открио јавно, па ипак је то ‘нешто’ позната истина. Као што рим-папа жели, да сви поданици његове будуће свјетске државе буду припадници римске цркве; тако исто, ако не још јаче, и сви посјетиоци загребачког конгреса желе, да сви поданици будуће уображене ‘Велике Хрватске’ буду католички пук.“

Тако је, можемо приметити, притисак постао легализовани метод политичког деловања. То се на најсликовитији начин одразило и у првој јужнословенској држави, Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, готово одмах после проглашеног уједињења 1. децембра 1918.

Од словенских држава прва је конкордат са Ватиканом склопила Кнежевина Црна Гора. Било је то 1886. године.

Краљевина Србија и Ватикан су потписали конкордат тек 1913. године иако су разговори о том споразуму почели још 1880. у време посете Србији надбискупа ђаковачког Јосипа Јураја Штросмајера. Држава Србија је показивала жељу за добрим односима и на корист својих малобројних поданика римокатоличке вере. Истовремено, Ватикан је и на Србију гледао као на државу у којој треба спровести своју мисију!

Прекретница у таквим превирањима наступила је 1878. године односно са Берлинским конгресом, на коме је Србија добила међународно признање и постала независна држава. У новим околностима, држава Србија је морала да решава и проблем верске, политичке и правне једнакости свих својих грађана, па је Ватикан искористио прилику да поново покрене питање склапања конкордата. У том периоду, међутим, било је само неколико иницијатива у том правцу, али без неког већег резултата. Познато је да је и краљ Александар Обреновић посетио папу крајем новембра 1896. године и да је тада помињана потреба склапања конкордата.

Сваку илузију у Србији о правим циљевима конкордата распршио је, међутим, текст објављен 13. новембра 1897. у *Vera Roma* у коме је, поред осталог, стајало: „Да би спасао своју народност од тако силних амбиција (Грчког Фанара и Петербуршког Св. Синода) Београд ће се а пре а после окренути Риму, одакле је неједанпут

добијао своје спасење... Кад се Срби увере, да их Рим воле и да је вољан бранити њихова права (у Ст. Србији и у Македонији) обреде и обичаје, њихово напредовање морално, религиозно и материјално, онда ће се њихов повратак у католичко јединство бити осигуран. Конкордат, који се има закључити само ће осветлати ту унију и учиниће је корисном за све православне цркве на Истоку. Од Црнога мора до Јадранскога и Јонскога, између народа разних који ту живе, српски је народ најжилавији, најкомпактнији, најподобнији за цивилизацију. Будућност је његова!“

Историјски догађаји 1903. године у Србији довели су до свргавања династије Обреновића и устоличавања Карађорђевића. У исто време у Ватикану је на трон постављен нови папа, који се окренуо старом савезнику – Аустро-Угарској.

Преговори о конкордату су обновљени тек 1912. године и окончани, после разматрања неких мањих обостраних замерки, на инсистирање Ватикана, 14/28. јуна 1914. потписивањем уговора. Тим документом готово сви римокатолици у Србији су потпали под једну велику административну организацију (Надбискупија београдска) и једну мању (Бискупија скопска).

Држави Србији је конкордат донео извесну дипломатску победу, јер је уговором истиснута аустроугарска „заштита“ римокатолика у Србији. Истовремено, како год се схватало, било је то још једно признање независности српске државе.

Јужнословенско уједињење 1918. године је било и последица аустроугарско-српског сукоба и резултат српске жеље за уједињењем Српства. Последњих месеци рата то уједињење су подржале Велика Британија и Француска, између осталог, и због тога да формирају коридор према германској и бољшевичкој „опасности“

Јужнословенска краљевина је била држава у којој су слобода савести, верска толеранција и трпељивост, парламентаризам и грађанске слободе представљале основу државног уређења.

Ватикан је и пре признања јужнословенске државе своје „раднике на њиви Господњој“ из Загреба, Сарајева, Макарске и Париза послао у Београд, да мисионаре по престоници.

Ватикан је исказивао подозрење према новој држави, које је прерастало у отворено непријатељство Римокатоличке цркве према новоустановљеној краљевини. Стога и не чуди чињеница да је ватиканска држава била једна од последњих која је признала Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца. Признање је било условљено и склапањем међудржавног уговора. Треба рећи да је у тренутку проглашења јужнословенске државе на територији коју је тада покривала њена власт важило четири конкордата својевремено склопљених с Ватиканом у различитим историјским околностима и под

разним режимима. Сада су се стекли услови да нова држава склопи само један!

На први помен успостављања конкордата између Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца с једне, и Римокатоличке цркве с друге стране, у јавности су се јавиле различите реакције. Почело је то већ 1921. године, после доношења Видовданског устава, прокламовањем става да је са државног становишта споразум користан и пожељан, али да га није неопходно потписати по сваку цену. Према заступницима тог становишта, Ватикану је требало омогућити да ужива искључиво црквене надлежности на тлу Краљевине а сва остала питања је требало да уређује држава.

Краљевска Влада је средином децембра 1921. формирала специјалну комисију за припрему конкордата. Српска православна црква је већ тада замерила државним чиновницима што у рад комисије нису били укључени њени припадници с обзиром на то да је реч о тематици која се ње и те како тиче.

Први предлог конкордата предат је Влади 1922. године. После их је било и других, а нудили су их личности разних профила.

Ватикан је три пута (1923, 1925. и 1931. године) одбијао понуђене нацрте конкордата са различитим образложењима. (Најчешће је истицана за Ватикан спорна употреба старословенског језика у Римокатоличкој цркви у неким деловима Краљевине.) Став Ватикана је великим делом у том периоду био у складу са политиком новог политичког владара Италије – Бенита Мусолинија и фашистичким глобалним плановима о обнови Римског царства с обе стране Јадранског мора. После малог државног удара то јест завођења диктатуре краља Александра 6. јануара 1929. и успостављања другачијег комплетног устројства државе, сви спорови су решавани на потпуно нов начин. У том контексту може се издвојити и регулисање правног положаја конфесија доношењем одговарајућих закона: Закона о Српској православној цркви од 8. новембра 1929, Закона о верској заједници Јевреја од 14. децембра 1929, Закона о исламској верској заједници од 5. фебруара 1930. и Закона о евангелистичко-хришћанским црквама од 16. априла 1930. Преостало је, као што се да уочити, питање правног уређење положаја Римокатоличке цркве. Тај посао, међутим, није био нимало лак.

Пошто је Ватикан 1930. године Латеранским уговором регулисао свој статус у Италији, великодостојници Свете столице пристали су на наставак преговора са Југославијом. У међувремену је требало припремити надбискупе и бискупе у тој држави за време које долази.

Да би активности на припреми текста конкордата привео крају, краљ Александар Карађорђевић је позвао Шарла Лоисеа, тада-

шњег чувеног професора на Сорбони у Паризу, доброг познаваоца конкордатског питања. Француз је саставио своју верзију документа и понудио је краљу. Краљ је текст послао у Ватикан посредством Николе Москатела, свог човека од поверења и особа која је истовремено била прихватљива и Ватикану. Москатело је мисију успешно обавио и по повратку у Београд предао са извесним додацима и исправкама Ватикана, текст краљу на увид. Краљ је поново консултовао Лоисеа и од њега добио похвалне оцене на садржај документа.

Према тврдњи Симе Симића, угледног познаваоца ватиканске политике према Југославији, објављеној 1937. године у књизи *Ватикан против Југославије*, која је, да напоменемо, била забрањена за растурање, краљ Александар је рекао Лоисеу: „У мојој замисли, конкордат треба да утврди принцип да католичка вероисповест у погледу њеног достојанства, њене слободе, материјалног положаја њених свештеника, заслужује да буде стављена у први план као наша стара национална вера. Међутим, док држава нема чега да се боји од ове старе вере – напротив – могло би се десити да у одсуству гаранције или предострожности, један конкордат одвраћен од његове чисте религиозне намере, повлађује духу отпорности према уједињавању, које спроводим. Стрепим од свега што би могло да допринесе да се унесу нове клице раздора у земљу или пак да се овековече старе“.

Други патријарх обновљене српске Патријаршије, Варнава Росић је требало да дејствује у корист нове политике у држави јер је то краљ, између осталог, од њега очекивао. Патријарх Варнава је, међутим, већ о Васкрсу 1931. године у посланици исказао одређену дозу антикатоличанства. У Римокатоличкој цркви је то схваћено као напад. И после тога, патријарх је износио критике на рачун Ватикана, оптужујући га за непрестано мисионарење у православном свету. У међувремену се повремено састајао са краљем и са њим разматрао разне теме. Остала је непознаница како су текли разговори патријарха и краља када је реч о питању конкордата.

Краљ Александар Карађорђевић је убијен 9. октобра 1934. године у Марсеју током посете Француској и та је чињеница без сумње утицала на одлагање склапања конкордата.

Влада Богољуба Јевтића је намеравала да приведе крају тај посао и, на одговарајући дипломатски начин, договорила је да свечано потписивање буде обављено 25. јула 1935. у Ватикану. Планирано је да то потписе на документа ставе кардинал Еуђенио Паћели (потоњи папа Пије XII) и југословенски министар правде. У међувремену, Влада је „пала“ и формирана је нова. Уместо Богољуба Јевтића 20. јуна 1935. године за председника Владе је именован др Милан Стојадиновић.

Стојадиновић је прихватио наслеђену обавезу и договорени термин за потписивање конкордата и, под изговором да није згодно да муслиман потпише конкордат, уместо планираног Мехмеда Спаха за министра правде поставио римокатолика Људевита Ауера.

Уочи одласка југословенске делегације у Рим, министар Ауер је, према тврђењу Милана Стојадиновића изнетим у његовим мемоарима, разговарао са патријархом Варнавом и том приликом добио благослов. Патријарх је, наводно, нешто раније читао текст документа и није имао примедби.

Као извештај уступак и израз добре воље према Патријаршији, Влада је обећала афирмативнију промену Закона о Српској православној цркви, али је отезала. Убрзо су уследиле прве негативне реакције православних епископа на уговор о конкордату. Синод је формирао одбор за проучавање споразума и то тело је ускоро своје мишљење доставило Синоду и краљевској Влади, то јест Стојадиновићу.

Синод је свој став упутио Стојадиновићу августа 1935. Нешто касније, 13. септембра, Синод се Влади обратио новим писмом о истој проблематици. И то је било све што је Патријаршија обзнанила до новембра 1936. године.

Стојадиновић је сматрао да не треба журити кад је реч о подношењу конкордата Народној скупштини на усвајање, правдајући то пречим пословима. Он је тих месеци формирао Југословенску радикалну заједницу и припремао парламентарне изборе. Подсећања ради, владајућа коалиција Стојадиновић-Корошец-Спахо није имала већину нити у Народној скупштини, ни у Сенату.

Од тренутка потписивања конкордата прошле су готово две године у чекању најпогоднијег момента за расправу и прихватање у Скупштини и Сенату. То време је протекло у разговорима, расправама, убеђивањима, нападима и одбранама. Поштујући процедуру, краљевски намесници су 5. новембра 1936. потписали указ којим се Влада овлашћује да конкордат поднесе Народној скупштини на ратификацију.

С намером да обавести патријарха о плановима у вези са усвајањем конкордата, Милан Стојадиновић је посетио Патријаршију. (Патријарх и Стојадиновић су се одраније знали. Њихово познанство допринело је, по свој прилици, и куповини виле за патријарха, па су постали комшије.)

Гласник Српске Православне Патријаршије је о томе објавио следеће: „31. октобра/13. новембра о. г. Претседник министарског савета и министар иностраних послова г.д-р Милан Стојадиновић посетио је тога дана по подне, у Патријаршији Његову Светост Патријарха Српског Господина Варнаву. Г. Претседник Владе и Њего-

ва Светост Патријарх Г. Варнава провели су дуже у разговору корисном по Цркву и државу“.

Сабор је, извештавајући са ванредне седнице одржане 11/24. новембра 1936, између осталог саопштио: „Сабор се још бавио актуелним питањем положаја Српске православне Цркве у овој држави после неких донетих а неких пројектованих закона о другим признатим конфесијама. Како се тим законима и законским пројектима ставља Српска православна Црква у подређени положај у саврењању с тим конфесијама, то је Сабор сматрао за своју императивну дужност, да скрене просвећену пажњу надлежних кругова на овај предмет и упозори их на прецизне одредбе државног Устава о равноправности свих устројених и признатих вероисповести у Краљевини Југославији. Не тражећи никакве привилегије, које би ма у ком правцу повређивале народне интересе и народно достојанство, или које би ма колико стајале у супротности са њеном вековном улогом у Српском народу и народној држави, Српска православна Црква, као Црква већине у Југославији, не би могла равнодушно гледати да се некој другој верској организацији дају права, која Српска православна Црква није имала ни кад је била државна Црква.“

Сабор је, другим речима, тражио од Владе да заустави ратификацију конкордата у Скупштини, објашњавајући то, између осталог, чињеницом да би такав чин угрозио државни суверенитет. У том смислу је састављен меморандум за председника Владе који му је предат 5. децембра. То су у име Цркве урадили митрополит Гаврило и епископи жички Николај и бачки Иринеј. У писму је истакнуто да је Сабор, после свестраног разматрања текста конкордата, закључио да ће положај Српске православне цркве бити битно и неповољно промењен усвајањем тог документа и да ће бити нарушено начело равноправности верских заједница.

Стојадиновић је, међутим, неколико дана касније, 11. децембра 1936, одбацио наводе из писма Сабора и наговестио окончање започетог процеса усвајања конкордата.

Тих дана из Патријаршијске штампарије у Сремским Карловцима изашла је публикација „Примедбе и приговори на пројекат конкордата између наше државе и Ватикана парафираног 25. VII 1935. године“. Догађаји који су уследили указују да је баш та публикација означила почетак опште узбуне међу православним верницима у држави. А она је била само прва у низу штампаних дела против конкордата. Наравно, сва су била објављивана са дозволом управника штампарије архимандрита Платона Јовановића.

Ватикан је 7. децембра 1936. посредством нунција у Београду протестовао што се конкордат не ставља на дневни ред Скупштине у временском року који је раније обећан.

Да би ситуације бар мало смирила, Народна скупштина је 21. децембра 1936. формирала Одбор за проучавање Закона о конкордату у коме је био 21 члан – 12 је било из владајуће коалиције и девет из опозиционих странака. Остало је забележено да је лично Стојадиновић водио рачуна о саставу тог скупштинског тела. За председника Одбора је постављен (рашчињени свештеник) др Војислав Јањић, који се, узгред буди речено, представљао као велики пријатељ и човек од посебног поверења патријарха Варнаве. Одбор је званично конституисан наредног дана с намером да обави активности због којих је и формиран.

Тих дана, како сведоче документи, патријарх Варнава је одбио да прими министра унутрашњих дела Антуна Корошца. Био је то, на посредан начин, још један знак његовог негативног става према конкордату.

Ускоро је патријарх своје ставове обелоданио у посланици поводом нове 1937. године. Он је о томе питању више говорио после богослужења и поноћног благодарења поводом дочека православне Нове године. Том приликом он је проповедао „против онога што се спрема“ (то јест конкордата), не поменувши, истина, директно ту тему: „Стрпљењу српског племена је крај. Понос нам више не дозвољава да ћутимо. Ми смо мукотрпно и многотрпно племе. Ми смо ослободили и уредили ову земљу да у њој будемо презрени и третирани без равноправности. Ми више нећемо да буде тако. Ми смо жртвовали све: заставу, грб... Ми тражимо равноправност. Иначе ћу ја положити главу своју за стадо своје.“

Сутрадан, по наређењу председника Владе Милана Стојадиновића, патријархово говор је забрањен за објављивање у новинама.

У дебати 3. марта у Народној скупштини о буџету Министарства унутрашњих послова за 1937. годину, посланик Ристо Грђић је указао: „Господо народни посаници, у историју ће ући и наша ће деца учити, како је био један црни и несретни период у повести Краљевине Југославије, када је на срамоту целог српског народа један обични католички поп, у својству министра унутрашњих дела, пленио говор главе српске Цркве, Његове светости патријарха Варнаве.“

Стојадиновић се потом врло активно посветио пласирању текстова у одбрану конкордата. Примера ради, 29. јануара 1937. године је од свог блиског сарадника Милана Јовановића Стоимировића, иначе тадашњег директора Новинске агенције „Авала“, затражио да објави текст у коме би били критиковани патријархови ставови. Наручени текст је ускоро и огледао светло дана, између осталог, и у *Самоуправи*, гласилу блиском Милану Стојадиновићу.

То је, међутим, иницирало одговор „друге стране“, чиме се само захуктала велика кампања покренута из Патријаршије против конкордата. *Гласник Српске Православне Патријаршије* објављује коментар на писање *Самоуправе*. Патријаршијска штампарија је штампала књижицу *Пројекти конкордата* у којој су дати упоредни текстови предлога конкордата из 1923, 1925, 1931. и 1935. године. На фактографски је детаљније обелодањено шта је све потписано и колико је уступака учињено Римокатоличкој цркви. Држава је реаговала забраном дистрибуције тог дела.

Патријаршијска штампарија се и у наредном периоду готово потпуно посветила штампању разних материјала, брошура и летакка, који су, разумљиво, правдали поступке и бранили ставове Српске православне цркве. Један савременик сведочи о тим данима: „Из штампарије изношени су пакети за пакетима одштампаног материјала, који се растурао, и са њим обавештаван народ о правом стању по конкордатском питању. Платон је био организовао тако пропаганду противу конкордата, да му ни државне власти нису могле сметати. Из штампарије, којом је он управљао, чули су се вапаји за слободом и правдом, а који се нису могли чути у нашој осталој штампи, која је била окована цензуром. Епископ Платон, искусан борац, штампао је у Карловцима противу конкордата брошуре, чланке и летке.“

Писали су о питању конкордата, између осталих, и архијереји жички Николај, далматински Иринеј и викарни Платон Јовановић. Од млађих се у тим активностима истицао јеромонах др Василије Костић, потоњи викарни и бањалучки и жички епископ. Од лаика издвајамо адвоката др Ивана Рибара, професоре Михаила Илића и Сергија Троицког, Симу Симића и друге.

Кампања против конкордата добија још више на значају када се у њу укључују политичке партије јер су опозиционе странке у томе виделе шансу за рушење Владе, па су искористили понуђену прилику. Парламентарна опозиција и део јавности који није био расположен према Влади, покушали су да проблем конкордата претворе заправо у општенародни покрет против Владе. Самим тим, приклонили су се ставовима Српске православне цркве.

Према сведочењу биографа кнеза Павла Карађорђевића, бивши председник Владе Богољуб Јевтић је тајно, у жељу конкордатске кризе отпутовао у Париз, да потражи подршку за своју политичку делатност. У међувремену, генерал Петар Живковић, такође бивши председник Владе, противник Стојадиновића, успео је да задобије подршку неколицине архијереја.

У Београду је у међувремену основан „Православни народни одбор“. Предводио га је епископ далматински Иринеј. Убрзо су

широм државе формирани његови огранци. Одбор је на себе преузео обавезу да води даљу борбу против конкордата. У народу је у том контексту веома запажен био по жестоким иступањима стари четнички војвода Илија Трифуновић Бирчанин. Услед омасовљења подршке, Одбор је било готово немогуће контролисати. Десило се стога да је уместо циља због кога је основан – а то је одбрана ставова Српске православне цркве, Одбор у свом деловању кренуо у сасвим другом правцу – рушење Владе.

У исто време се и Организација старих ратника „Народна одбрана“ Илије Трифуновића Бирчанина огласила резолуцијом нападајући Владу због конкордата.

Димитрије Љотић је такође оптуживао Милана Стојадиновића да помаже разбијање Југославије, а занимљиво је да су и комунисти подржавали све што је било против Ватикана, јер су га, према документима из тог времена, сматрали ослоном фашизма.

Треба поменути да је и готово сва тадашња европска штампа објављивала текстове о проблему конкордата у Југославији. Писале су о томе, на овај или онај начин, аустријске, енглеске, немачке, пољске и друге новине. Сваки лист, као што напоменусмо, из свог угла и у складу са политиком земље у којој је штампан.

Мора се, међутим, рећи да у нижој јерархији Српске православне цркве није било јединственог односа према конкордату. Наиме, мањи број православних свештеника, наклоњених Стојадиновићу, сматрао је да ради конкордата не треба улазити у сукоб са Владом.

Патријарх представља средишњу личност антиконкордатске борбе. Сабор, Синод и патријарх су заступали исти став. Патријаршија није прихватила тврђење да је конкордат уговор од државног интереса. Архијереји су били незадовољни што нису консултовани у том послу. Судаћи по њиховим речима, поделили су се у више група истомисљеника. Познато је да се митрополит Гаврило, иначе секретар Одбора за проучавање конкордата, на почетку изјашњавао радикално против да би временом његове речи попримиле помирљивије тонове. Он је критиковао зацртане привилегије Римокатоличке цркве али је конкордат сматрао чисто црквеним питањем и противио се његовој политизацији. Наглашавао је да је тај уговор дело краља Александра на које је Српска православна црква закаснила са примедбама и коментарима.

Народне демонстрације поводом конкордата биле су орагнизоване широм Србије, у Црној Гори, Босни и српској Крајини. Многи демонстранти су кажњавани и прогањани све до фебруара 1938. када су државне власти прогласиле аболицију оптужених.

Међу српским архијерејима Стојадиновић је уживао подр-

шку само неколицине. Један од његових присталица, по свему судећи, био је епископ злетовско-струмички Симеон Поповић, који се Стојадиновићу 16. октобра 1937. године обратио писмом у коме је, између осталог, нагласио: „Ја Вас и Ваш рад познајем одавно. Познајем Вас као доброг патриоту и доброг државника. Највише сам у Вама ценио оданост православној цркви. Ја сам то у даним приликама и наглашавао. Ја сам то нагласио и кад сам Вас дочекао у Штипу 18. новембра 1936. године. Неоспорно је да сте Ви, поред приватне пажње Српској православној цркви, учинили и као министар председник услуге нашој цркви. Ми смо полагали у Вас велику наду. Зато смо се врло изненадили кад смо под Вашим председништвом доживели догађаје од 19. јула и 23. текуће године.“

У време конкордатске кризе 1937. године митрополит Јосиф је неколико пута разговарао са министром вера Драгишом Цветковићем. Митрополит је крајем марта о тим разговорима детаљно известио патријарха Варнаву. Остало је забележено да је копију тог писма Стојадиновићу упутио његов „повереник“ из редова Цркве, иначе лични пријатељ, прота Михајло Пешић, архијерејски заменик митрополита Јосифа.

Најнепомирљивије су, с друге стране, према усвајању конкордата постављали епископи жички Николај и далматински Иринеј.

Патријарх Варнава је испрва сматрао да су у састављању текста конкордата учествовали људи одани Цркви, док је Стојадиновић тврдио да су неки архијереји манипулисали патријархом и тако спречавали нормалан ток усвајања документа. У међувремену, архијереји и председник Владе су се састојали неколико пута у Патријаршији али од тих разговора, ипак, није било никакве користи.

Милан Стојадиновић сведочи да није желео да попусти под притисцима. „Нисам могао дозволити да се ма ко, непозван меша у државне послове. Свима својим ближним пријатељима и сарадницима јасно сам ставио до знања да нећу дозволити мешање ни улице, ни војске, ни Цркве“, био је изричит председник Владе.

У реакцијама на критике понекад није знао да остане у границама пристojности. Тако је, једном приликом, реагујући на нападе патријарха Варнаве, одговорио оптужбом да је патријарх дао поклоњени крст извесној љубавници, иначе Рускињи, а она поклонила другом миљенику који га је упутио Стојадиновићу.

Друга страна је, према Стојадиновићевом мишљењу, под изговором да брани угрожену Српску православну цркву и Светосавље, у ствари представљала скуп свих противника режима. „Сви су они постали добри православци и осетили се угрожени у својим верским осећањима.“

На редовном заседању Сабора, који је почео 17/4. маја 1937.

уобичајеном молитвом првојерарха и призивом Светога Духа у београдској Саборној цркви, Варнавину здравље се погоршало, па је одлучено да његове послове обавља митрополит Доситеј. Истом приликом архијереји су усвојили декларацију у којој су констатовали да је проблем конкордата изазвао велико интересовање јавности због чега су се, како су навели, појавиле бројне начелне, али и стручне и објективне примедбе, као и једностране, личне и партијско-политичке. Стога су, како и доликује црквеним великодостојницима, осудили политичка разрачунавања у тим временима. По устаљеној пракси, о закључцима и ставовима су обавестили председника Владе.

Непријатну ситуацију која је и даље тињала претећи даљим сукобима покушао је да смири Стојадиновић разговором са архијерејима у Патријаршији 1. јуна 1937. године, али је и тада свака страна остала при свом полазишту. Стојадиновић је потом одговорио на писмо Синода писмо изричитом тврдњом да конкордат мора бити ратификован. Синод је поводом тога заказао ванредни Сабор за јул.

Стојадиновић је сутрадан, 2. јуна, кратко обавестио кнеза: „У Београду, као уосталом и у целој земљи, све је у реду. Народна Скупштина ради, али у доброј атмосфери. Почео сам са контраофанзивом за конкордат и надам се да ће се и то повољно свршити.“

На поменутом ванредном заседању Сабор је закључио да ће сваки народни посланик, припадник Српске православне цркве, који гласа за конкордат бити искључен из Цркве, а свештено лице лишено чина.

С друге стране, на седници Одбора за конкордат Народне скупштине 8. јула за говорницу је изашао Стојадиновић да би поновио већ толико пута речене и добро познате ставове. После расправа 14. јула 11 чланова Одбора је гласало „против“ а 10 „за“. Сходно гласању, свака група је упутила Народној скупштини своје виђење тока седнице.

Стојадиновић се 17. јула поново кратким писмом обратио кнезу извештавајући га о актуелним питањима: „Ових дана сам се поглавито бавио питањем конкордата. У Скупштини ствар стоји добро. Св. Синод ми је данас поново писао, у мирнијем тону. Спустили су дурбин и борбеност њихова попустила је. Кад Скупштина усвоји конкордат, онда смо и попове ставили на њихово место – у цркву. Мора се показати да је држава јача од цркве. После тога можемо се споразумети. Према томе ова је борба била врло корисна. Сем тога наша ће се партија ослободити од извесних елемената, који јој до сада нису много служили на част: Воја Јанић и браћа Сокићи...“

Народна скупштина је 19. јула започела расправу о конкордату. Синод је реаговао тако што је наложио служење молепствија за оздрављење патријарха у свим храмовима. Истом приликом Синод је, очито не без разлога, обзнанио да се Архијерејском намесништву Београда дозвољава да истога дана београдским улицама буде одржана литија која ће кренути од Саборне цркве према Храму Светог Саве на Врачару где ће бити служен молебан.

Иако је Министарство унутрашњих дела забранило литију, она је, како је то и планирано, кренула из Саборне цркве. А у поворци су се окупили људи различитих побуда – од верујућих до комуниста и других припадника свих опозиционих политичких странака.

Полиција је брутално реаговала нападајући народ у поворци испред себе, не гледајући да ли се ту радило о такозваном обичном човеку или свештеним лицима, и растурила литију. Страдалника је било много с обе стране, од „малих људи“ до владика. Тај догађај је остао упамћен у народу као „Крвава литија“.

Митрополит Доситеј, који је обављао патријархове дужности, већ је био обавестио кнеза Павла Карађорђевића, који се тада налазио у Крању, да је литија забрањена, да је учињено велико безакоње и насиље према народу и Цркви, молећи за интервенцију. Исто вече је поновио протесте поткрепљујући их новим чињеницама о страдању.

Према Стојадиновићевим тврдњама, Синод је од кнеза захтевао да смени Владу, а овај то одбио не пуштајући Цркви мешање у државне послове. Стојадиновић у својим сећањима наводи чаршијску причу да је кнез био заинтересован за позитивно окончање посла око конкордата због тога што је, наводно, наследио велико имање у Италији. Према истим наводима, да би наследство добио, морао је да прогура усвајање конкордата!

Стојадиновић 21. јула обавештава кнеза у Крању о новостима поводом расправе о конкордату у Народној скупштини. Процедура у Народној скупштини повољно се развија, каже Стојадиновић, па се планира да у петак, 23. јула увече дебата буде завршена усвајањем Закона. „Кад буде свршено у Народној Скупштини, ми мислимо да не идемо сада одмах у Сенату: 1). већ смо дубоко ушли у летње ферије, те је овим старцима у Сенату немогуће и даље седети у Београду, 2). да бих апсолутно био сигуран у Сенату, треба 2-3 сенатора обећати понован избор у јануару за нових 6 година. Што не вреди чинити, 3). Дали бисмо свету једно мало олакшање, да предахне, да не изгледа велико форсирање конкордата, 4). Омогућили бисмо евентуалне преговоре са Правосл. Црквом у току лета, па можда и споразум, 5). У овој узбуђеној атмосфери не би Краљ.

Намесништво имало да доноси никакву одлуку о конкордату, те би тако Краљ. Намесништво могло евентуално да припомогне општем помирењу.“

У време напада жандармерије на литију, у Народној скупштини је започела процедура ратификације конкордата. На крају вишедневне расправе, 23. јула, како је то Стојадиновић планирао, конкордат је усвојен у Народној скупштини са 167 „за“ а 129 „против“. Требало је усвајање окончати у Сенату.

Истога дана, 23. јула, Стојадиновић пише кнезу на Бледу: „Ваше писмо дало ми је храбрости да истрајем за последњи јуриш. Одиста била је борба невероватно тешка. Нисам смео да Вам пишем кроз какве сам ситуације прошли, али хвала Богу праведноме, сад смо савладали све: и попове и улицу. Сад ћемо да окренемо други лист!“

Узгред речено, тираж београдске *Правде*, која је у ванредном вечерњем издању објавила имена и презимена посланика наводећи како су гласали, био је заплешен.

После усвајања Закона о конкордату у Народној скупштини, требало га је, као што је напоменуто, проследити Сенату. Исте вечери, на скупу посланика из своје Југословенске радикалне заједнице, Стојадиновић је, међутим, рекао да се за сада одустаје од комплетног пројекта усвајања конкордата, наглашавајући да ће ратификацију у Сенату одложити за неко друго повољније време, правдајући то речима да не сме бити поремећен верски мир у држави. Он је тада, према појединим сведочењима, казао: „Ми сви морамо желети, да конкордат прође у једној лепшој и помирљивијој атмосфери у народу... Желим дакле сачекати док Архијерејски сабор буде у стању да пуноважно доноси одлуке.“

Судећи према тим речима, како је то примећено, може се претпоставити да је Стојадиновић у неку руку рачунао на брзу смрт патријарха Варнаве и избор новог првојерарха који ће бити кооперативнији.

Исте ноћи, 23/24. јула 1937, патријарх Варнава је умро.

Ватикан је у време такозване конкордатске кризе ћутао али је, по свој прилици, своје намере покушао да реализује посредством југословенских министара римокатолика. Први међу њима био је министар унутрашњих дела, бивши свештеник, Антон Корошец. Остала су сведочења да он није имао поверења у београдску жандармерију и полицију, па је довео појачање из Словеније и Хрватске. А они су, по његовом захтеву, одрађивали све што им је наређено.

Узгред бележимо да је београдски нунције Ерменгилдо Пелегринети унапређен у чин кардинала.

Полицијска одељења Управе града Београда, као посебан орган Министарства унутарњих дела, на разне су начине пратила збивања у Патријаршији у јеку конкордатске кризе. Интересантно је сведочење Николе Губарева, шефа Другог одељења београдске полиције, о човеку од поверења, једном од најближих сарадника патријарха Варнаве и његовом личном секретару. Био је то Лав Ватин, Рус избеглица. Он је, како се види из појединих докумената, имао директне контакте са Миланом Аћимовићем, првим полицајцем Београда.

И данас се чују опречна мишљења о узроцима конкордатске кризе. Има тврђења да је кризу изазвала опозиција с намером да сруши владу Милана Стојадиновића, у чему су предњачиле Демократска и Радикална странка. Тако је, према тим тврдњама, питање конкордата усмерено у општенародни покрет против Владе и тако наметнуто Сабору Српске православне цркве увукавши га у дневне политичке размирице. Зато и не чуди што су одлучне изјаве патријарха Варнаве и саопштење Сабора биле пуне политичког набоја.

У Васкршњој посланици 1937. године, патријарх је написао и ове речи: „Светосавска српска црква и њени пастири не долазе као нека црквена држава, или инострана, црквена држава, која би имала своје политичке освајачке основе, своју дипломатију, своју политичку вештину, своје посебне политичке, финансиске, привредне, гимнастичке и културне установе и која би била држава над државама и држава у држави.”

Јасно је да се то односило на Римокатоличку цркву чија је проширена права требало да озакони и обезбеди конкордат.

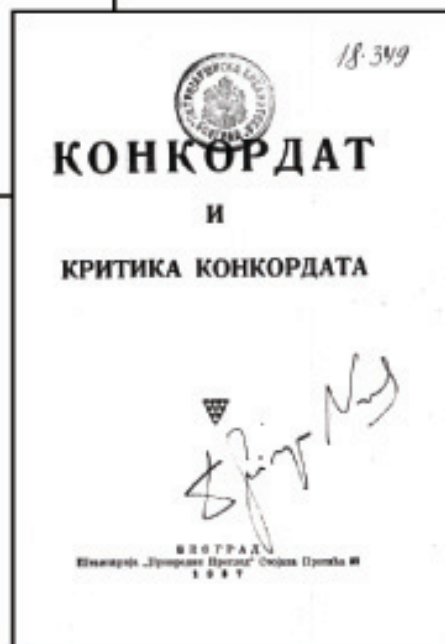
Хрватске политичке партије и странке нису се, бар јавно, много мешале у овом случају. Имале су очито важнија посла, а то је, као што ће се видети, припрема разрешења такозваног хрватског питања, што је могло да се започне тек променом владе Милана Стојадиновића и довођењем „попустљивијег“ председника.

У конкордатској кризи војска је такође остала по страни.

Остаје и даље отворено питање ко је из овог случају изашао као победник а ко као губитник.

Потоња историја је показала колико су због одбијања Конкордата биле пророчанске речи папе Пија XII објављене 17. децембра 1937. у службеном гласилу *Osservatore Romano*: „Доћи ће дан а волео бих да то не морам казати, али сам дубоко уверен – доћи ће дан када неће бит мален број душа, које ће зажалити што нису широкогрудно, великодушно и активно примиле велико добро као што је оно, што је заступник Исуса Христа нудио њиховој земљи и то не само ради црквене слоге нације, већ и ради њене социјалне и политичке слоге, мада одлучно одбијамо да политика буде наша ствар,

наш посао.“ Било је то, како примети скептик, пророчанство злочина који ће се десити у Независној Држави Хрватској 1941-1945. године.

Крвава литија

Крвава литија

*Dr Milan
M. Stojadinović*

NI RAT NI PAKT

JUGOSLAVIJA IZMEĐU DVA RATA

Za razliku od predratne Srbije, u kojoj je skoro 100 po sto stanovništva bilo pravoslavne vere, uticaj crkve bio je daleko veći nego u državi gde je pravoslavaca bilo svega 48%. Izgleda, da se ona nije mogla pomiriti s time da je došla u isti red sa ostalim priznatim veroispovestima, sa katolicima, muslimanima i Jevrejima... Reklo bi se da je želela povratak na svoj raniji, povlašćeni položaj kakav je zauzimala pokraj kralja Petra I ili još bolji koji je zauzimala nekada u Crnoj Gori gde je verska i svetovna vlast bila usredjena u jednoj istoj ličnosti, u nekoj vrsti cezaro-papizma u malome...

Za vreme kralja Aleksandra, kao uopšte u prvim godinama zajedničkog života, pravoslavna crkva nije mogla da izadje otvoreno sa svojim težnjama, ali se očevidno teško analazila u novoj ulozi, ravnopravnog faktora sa ostalim veroispovestima.

Borba protiv Konkordata pružila je pravoslavnoj crkvi zgodnu priliku da se ponovo afirmira kao „vođeća“ vera i zauzme položaj koji je sticajem prilika izgubila. Otuda se jedan deo pravoslavnog sveštenstva i većina arhijereja, opredelio protiv moje Vlade u kampanju koja se vodila, navodno, protiv Konkordata. Verska borba dveju frakcija hrišćanske crkve, započeta velikom lizmom pre deset vekova, nastavlja se svom silinom na terenu gde se obe crkve sukobljavaju, kao što je pre rata bilo u Bosni i Hercegovini, a sada na celokupnom području Jugoslavije.

Prema tome, borbu oko Konkordata, sa gledišta pravoslavne crkve, valja posmatrati pod prizmom većitog sukoba dveju vera, dva sveta, Istoka i Zapada, Rima i Vizantije. Konkordat je bio samo povod a ja nevinna žrtva.

Što se tiče političkih grupa, njihov stvarni razlog je bio daleko jednostavniji. Oni su hteli pošto pote da me svrgnu s vlasti pa makar po cenu građanskog, odnosno verskog rata. Niko od njih nije imao pojma šta sadrži Konkordat, niti je pre toga zalazio u crkvu. Ali prilika je bila isuviše povoljna za očajnički napad na moju Vladu da bi je naši nagriženi opozicionari propustili. I tako je došlo do nezapamćene bure, velikih razmera, mada bez ikakvog stvarnog opravdanja.

Iz Skupštine, borba se prenela u narod. Kako narodni poslanici, članovi opozicije, tako i svi ostali političari, koji se nisu slagali s mojom Vladom, nastojali su da zatalasaju narodne mase, harangirajući ih na sve moguće načine.

Ma kako reč Konkordat mistično zvučala, nikakva propaganda ne bi bila u stanju da dovede do onih žaloenih scena da su se govornici držali isključivo teksta ovog ugovora. Celokupna kampanja bila je zasnovana na vešto smišljenim lažima, čije se dejstvo morale odraziti. Tako se probela vest da će posle Konkordata biti zabranjena

5.8. Болест и смрт патријарха Варнаве

Тешко је казати када су се код патријарха Варнаве први пут испојили знаци озбиљне болести. Судаћи према кратким текстовима објављиваним у *Гласнику Српске Православне Патријаршије* у периоду 1930-1937. година, који је помно бележио све активности патријарха и осталих архијереја, прво, да тако кажемо, регистрације болести обелодањено је 3. августа 1930. после његовог повратка са архипастирског пута по Јужној Србији. „Његова Светост Патријарх Варнава после кратке болести опоравио се, те је 3. августа свечано испраћен, напустио Скопље и отпутовао на одмор у Врњачку бању“, наводи *Гласник Српске Православне Патријаршије*.

Пажњу потом привлачи вест објављена септембра следеће, 1931. године: „31. августа Његова Светост Патријарх Господин Варнава вратио се после кратког лијечења и одмора у Врњачкој бањи у своју резиденцију.“ На овом месту цитирамо и вест о истом догађају објављену месец дана касније: „Његова Светост Патријарх Господин Варнава после лијечења у Врњачкој бањи изволио се вратити у своју резиденцију.“

Патријарх је и следеће, 1932. године такође боравио у Врњачкој бањи, где је проводио одмор.

Наредне, 1933. године, у јулу, патријарх је, како се да приметити, променио место одмора: „Његова Светост Српски Патријарх Господин Варнава отпутовао је у пријатну и тако исто лековиту Матарушку бању ради одмора и лечења“. У том месту патријарх је провео око три недеље. „Прошлог понедељника кренуо је из бање, прво за Београд, ради освећења темеља нове патријаршијске зграде и ускоро ће предузети и једно веће путовање кроз нашу отаџбину.“

Судаћи према тексту објављеном новембра 1933. у гласилу Патријаршије здравље патријарха Варнаве се знатно поправило: „Патријарх наш Господин Варнава, јављамо с радошћу, налази се на путу потпуног оздрављења. Захваљујући Божјој Милости, молитвама Преосвећених Архијереја, многобројних пријатеља, као и снажној телесној конституцији Његова Светост је преко очекивања, издржао све критичке тренутке ненадане болести. Данашње стање готово је нормално. У санаторијуму провешће, може бити, још неко кратко време ради потребних опсервација а по савету и жељи ревносних наших најбољих београдских лекара. Затим се предвиђа прелазак Његове Светости у његов стан ради преузимања тако ва-

жних хитних црквених послова и питања.“

Патријарх Гаврило сведочи у мемоарима да се почетком 1937. патријарх Варнава жалио повремено на болове у стомаку. „Његова црева била су лења и нису уредно функционисала. Ја ово наводим онако како је он то мени и другима говорио. Он се није довољно кретао, што је безусловно било потребно за његов организам“, пише патријарх Гаврило.

Слава града Београда Спасовдан је 1937. протекла уз уобичајене церемоније, као и претходних година, али је било примећено да литију није предводио патријарх Варнава. „На лицима Г. Г. Архијереја примећивала се нека туробност, јер је у овој поворци и на овој свечаности недостајало присуство Његове Светости Патријарха Српског Господина Варнаве, који је болестан.“

Тих дана објављено је у *Гласнику Српске Православне Патријаршије* следеће саопштење:

„О стању здравља Његове Светости Патријарха Српског Г. Варнаве, које милостивом Богу нека је хвала, креће на боље, издат је овај билтен:

„У стању здравља Његове Светости Патријарха Господина Варнаве запажа се прогресивно побољшање. Невралгични болови типа мигрене углавном су носног порекла, што је констатовано специјалним прегледом и отстрањују се интервенцијом лекара специјалисте.

„Функција органа за варење постепено се враћа у норму. На другим органима нема патолошких промена.“

У билтену од 24. јуна је наведено: „Код Његове Светости констатовано је суб-акутно желудачно-цревно оболење са бубрежним и живчаним надражајем. Болест је озбиљна. Али за сада опасност по живот не постоји.“

Билтен су потписали осам врхунских доктора наука, од којих је један био из Прага: др Симеон Попов, др Александар Буковала, доцент др Бранко Станојевић, санитарски бригадни ђенерал др Рудолф Кобал, проф. др Александар Игњатовски, др Д. Т. Николајевић и проф. др Пелнарж.

Болест патријарха Варнаве била је тема интересовања не само српских свештеника и јавности уопште, већ и председника Владе Милана Стојадиновића. Он је, како сведочи, 12. јуна 1937. дознао од Милана Јовановића Стоимировића да патријархова болест „иде набоље, а у ствари да он има или туберкулозу црева или бубрега, или нешто горе. (Пре неки дан замало није умро од уремије.)“, забележио је у свом дневнику.

Синод је 17/4. јуна 1937. дописом обавестио све архијереје о новим детаљима у вези са патријарховом болешћу. Из писма издва-

јамо најупечатљивији део: „После заседања Светог Архијерејског Сабора стање здравља Његове Светости се нагло погоршало. Лекари, који су били позвани од стране Његове Светости, нису били у стању да одреде тачну дијагнозу, него су се ограничили на ублажавање болова уз изјаву да нема непосредне опасности по живот Његове Светости и да је стање задовољавајуће. 3/16 овога месеца по сопственој жељи и по савету лекара Његова Светост напустио је Патријаршију и преведен је у своју вилу на Топчидерском брду где су климатски и други услови повољнији за лечење него у вароши где нема потребног мира и тишине за одмор. Према досадашњим изјавама лекара болест Његове Светости се развија нормално, али ће бити потребно дуже време за опорављење. Свети Архијерејски Синод предузеће све што буде потребно за лечење Његове Светости...“

На крају је констатовано да ће Синод у случају потребе о даљем току лечења обавештавати архијереје.

Испуњавајући то обећање, Синод се 25/12. јуна 1937. опет огласио дописом архијерејима из којег сазнајемо неке нове мере предузете у лечењу патријарха Варнаве. „У прошлом извештају, према изјави лекара, речено је да се болест развија нормално. Међутим непромењено стање Његове Светости је побудило Свети Архијерејски Синод да позове једног иностраног лекара специјалисту и да проширимо круг домаћих лекара за преглед стања Његове Светости. Овако проширена лекарска комисија прегледала је Његову Светост, проучила је методе досадашњег лечења и дала инструкције за даље лечење. Осим тога споменута комисија издала је следећи билтен који је одмах саопштен путем штампе и гласи овако: ‘Код Његове Светости констатовано је субакутно желудачно-цревно обољење са бубрежним и живчаним надражајем. Болест је озбиљна, али за сада опасност по живот не постоји.’

„После овог прегледа стање Његове Светости се погоршало, што лекари тумаче умором услед прегледа. Лекари су мишљења да ће се стање Његове Светости побољшати чим почне примати храну.“

То је саопштено званично, али се у народу истовремено пронела забрињавајућа гласина о узроцима патријархове слабости. Јовановић Стоимировић 25. јуна 1937. о томе сведочи: „Патријарх је на умору и цела земља говори да је отрован, иако је он од исте ствари (тбц бубрега) умирао и пре 2-3 године“.

Наредног дана је записао: „Патријарх је на умору! Каква ужасна коинциденција. Председник спрема конкордат да га изнесе на ратификацију Скупштине, а овај који је највише викао на тај конкордат – умире. Свет тврди да је Патријарх једноставно отрован.

Варош бучи о томе. Широке масе Београђана не верују да он умире природном смрћу. Ако он умре ових дана, његов погреб ће бити повод лудих манифестација.“

Два дана касније, то јест 28. јуна 1937, Јовановић Стоимировић бележи нова сазнања: „Варнава се приближује последњој кризи. Он не прима више храну, одржавају га убризгавањем. Крајње је занимљиво то продужено боловање. Јавно мњење се помало нервира. Свет би хтео да он умре што пре, напречац, да би било веровати да је отрован.“

У *Гласнику Српске Православне Патријаршије*, патријархово стање је описано следећим речима: „Његова Светост Патријарх провео је ноћ мирно. Температура нормална, пулс 78 – нормалан. Појављују се предзнаци могућности узимања хране.“

Сутрадан је објављен прилично опширан билтен из којег сазнајемо: „Стање Његове Светости непромењено. Пулс 76 – прави-лан, температура 37, дисање нормално.

„Пре пет недеља Његова Светост Патријарх консултовао је свога лекара због честог наступа главобоље и потешкоћа у варењу.

„Лекар је констатовао велику замореност Његове Светости и знаке хроничног желудачног цревног катора.

„Саветовао је Његовој Светости да ограничи рад, да смањи пријем посетилаца и да успостави регуларну исхрану.

„Међутим Његова Светост није следовао савету лекара, него је шта више везао себе за нове послове који су захтевали још веће напоре и бриге, и све горње тегобе нагло су се погоршале.

„У току неколико дана развио се комплекс акутног запаљења стомака и црева, који је изазвао потпуну неподношљивост за макакву храну, јако врење (ферментацију) у стомаку, повраћање и појаву крвављења и грчења дијафрагме. Ма и најмање физичке, или психичко напрезање погоршале су ове тегобе.

„Нормалан начин исхране постао је немогућ. Ово акутно болесно стање органа за варење са реперкусијом на функције бубрега, јетре и живчаног система треба посматрати као израз рецидива хроничног обољења органа за варење. Пре неколико година Његова Светост боловала је од дизентерије а 1933. године, после напада камена у бубрегу, преболео је суб-акутан колитис. Знатно смањење отпорности организма, оронолуост услед напорног рада, нерегуларна исхрана и душевна депресија још је више допринела да се развије тешка компликована слика болести, која има узрочну везу са ранијим обољењима.

„Сада, као што означају билтени, ток болести пружа наду за добар свршетак болести, ако не би наступиле какве компликације. У сваком случају лечење захтева подуже времена.“

Наредног дана, 30. јуна није обзнањено никакво саопштење о патријарховој болести, јер је стање очигледно остало непромењено. Лекари су само изјавили следеће: „Изгледа да је врхунац болести Његове Светости прошао и да сад иде на боље.“

Судећи по садржајима билтена који су објављивани следећих дана, није било промена које се тичу патријарховог здравља. Само је 4. јула поменута могућност да патријарх природним путем узима по мало хране. Јовановић Стоимировић је тог дана забележио: „Патријарх се опоравља“.

Два дана касније, 6. јула, лекари су констатовали нову промену: „У стању здравља Његове Светости појавиле су се и живчане компликације, које отежавају нормалну исхрану.“

Могло би се закључити да је услед тих промена проширен конзилијум лекара са још двојицом угледних професора Медицинског факултета у Београду.

Сутрадан је саопштење било нешто конкретније: „Здравствено стање Њ. Св. Патријарха Г. Варнаве од јуче се утолико променило што слабије прима храну и показује знаке опште астеније и апатије, поред лаких појава запаљења периферичних живаца. Не постоје знаци психичких промена. Стање срца и плућа повољно.“

Погоршање патријархова здравља је било повод да у Београд позову лекаре специјалисте из Беча, такође универзитетске професоре. Они су најпре разговарали са београдским колегама који су пратили стање патријарховог здравља, а потом и лично прегледали болесника. После тога је објављено још једно кратко саопштење: „Код његове Светости Господина Патријарха постоји општи поремећај органа. Под досадашњом терапијом обољење иде ка побољшању. Узрок обољења је поремећај стомака и црева алиментарне природе. Промене у психичком стању болесника не постоје. Стање је још увек озбиљно, али пружа наде на оздрављење.“

Врло занимљив је и телефонски разговор који су дубоко у ноћи од 4. на 5. јул водили Стојадиновић и Јовановић Стоимировић. На почетку Стојадиновић каже да га је патријарх Варнава звао у посету пре две недеље али да је он то одбио: „Ја нећу да говорим са њим у четири ока па он после да даје произвољна тумачења нашег разговора, али ћу доћи у Архијерејски сабор – јер ја сам једном и са Пашићем ишао у Сабор. Тако је и било. Патријарх је већ тада био тешко болестан човек. Он има уремију, компликовану тбц црева и, вероватно, табес. Изгледао је истрошено, бедан. Осуђен од Сабора због својих пренагљених изјава против мене, он је изгледао истрошен, самртник... Ја сам рекао поповима: Господо, ја морам да изнесем конкордат пред Скупштину. Његова светост Патријарх је својим говорима и агитацијама против те ствари једино успео у јед-

номе, а то је да убрза ову ствар. Патријарх се ставио изнад државе и рекао за конкордат не, ја сам морао одмах рећи да. Јер да сам се сложио са његовим не, онда би изгледало да се покоравам Патријарху и да је моја влада његова влада, влада која њега слуша. Зато сам изричито рекао поповима: Једна земља не може имати два господара, – да се попови тиме не заносе. А ако хоће да владају, нека се кандидују па нека се боре за власт. Тако сам им рекао!“

Тако је, дакле, беседио Стојадиновић у телефонском разговору са Јовановићем Стоимировићем.

Неколико дана касније, 7. јула, Јовановић Стоимировић опет бележи интересантна запажања о гласинама које се шире међу народом допуњујући та нагађања новим детаљима. Сведочи овако: „Патријарх је на умору. Околности под којима он умире, остављају утисак да он није могао да преживи једну ствар: један конкордат којим Рим иде на покатоличење Србије. Србије, јер се не ради о Југославији, него о Српству. Иако опсервације Његове Светости нису тачне, иако он не умире од тога, него од уремије и туберкулозе црева, његова смрт долази у таквоме часу да свет мисли да он пада у борби на живот и смрт с једном Владом, која не води довољно рачуна о интересима Српства. Штавише, у земљи се не само говори, него се и верује да је Његова Светост отрован. Отров му је, вели се, дат у чаши воде на железничкој станици у Сремским Карловцима од неке жене!“

Болест патријарха Варнаве је била предмет интересовања не само јавности, Стојадиновића и осталих државних званичника, већ и кнеза Павла Карађорђевића. Познато је да је Стојадиновић готово свакодневно обавештавао Милана Антића, министра Двора, о новостима из Патријаршије, а овај то преносио кнезу. Нажалост, о томе је сачувано само неколико писама па је тешко извести неке закључке који би бацили више светлости на ту проблематику посматрану из тог угла.

Илустрације ради, издвајамо писмо од 7. јула 1937. које је Стојадиновић упутио Антићу на Блед, где се тих дана налазио кнез. Он пише о лошем стању путева, наводећи као пример онај у Топчидеру па чак и у околини Бледа. Потом у истом допису слуги брзи крај патријарха: „Стање здравља Његове Светости Патријарха иде на горе, тако да је могућа катастрофа у скором времену. Рекао сам моме шефу г. Протићу, да вам пошаље обавештења о поступку, који је био примењен приликом погребња пређашњег Патријарха. Најважније питање за нас, било би о учешћу Његовог Краљевског Височанства Кнеза Намесника. Свакако да би добро било ако би Његово Краљевско Височанство могло присуствовати опелу, али ипак то остављам, разуме се Његовом Краљевском Височанству да сам оце-

ни ту могућност у случају да Његова Светост Патријарх умре.“

Сутрадан, Јовановић Стоимировић бележи гласове о тровању: „Оно што отежава ситуацију Владе, то је чињеница да се тврди да су Патријарха отровали католици. Испада, дакле, да су га отровали католици, јер је он сметња да се прими конкордат!“

Према истом хроничару, летак са таквом тврђом штампао је политичар Марко Цемовић и због тога одмах био ухапшен и упућен у затвор на 20 дана.

У исто време заказан је ванредни Сабор за 25. јун/8. јул. После уобичајеног ритуала, митрополит загребачки Доситеј је говорио о патријарховој болести. Потом су архијереји прекинули седницу како би одржали молепствије.

Истога дана, док је у београдској Саборној цркви држано „молепствије за оздрављење тешко оболелог патријара Варнаве“, Стојадиновић је говорио у скупштинском Одбору за конкордат. Судаћи по писању *Гласника Српске Православне Патријаршије*, молепствије су иницирала бројна друштва, њих чак двадесетак. Богослужења су предводила тројица митрополита, а говорио је митрополит Доситеј.

Сутрадан је Стојадиновић наново објашњавао политичке прилике Јовановићу Стоимировићу. Овај о томе оставља запис: „Видим да он просто из ината жели Патријарху да оздрави, и да види своје дело...“

На једној од седница ванредног Сабора затражено је подробније објашњење о патријарховој болести како би се распршила бројна нагађања и свакојака тумачења у јавности. Остало је забележено да су тих дана патријархова родбина и пријатељи позвали стручњаке из Беча да прегледају болесника и званично саопште налазе. То је и учињено, а одатле је произашао овакав закључак Сабора: „Резултати досадашњих испитивања узрока болести свде се на факат, да је патријарх уистину отрован, како се у нашој јавности стално говори. На који начин се десило то тровање, не зна се тачно.“

Саопштења конзилијума лекара 9, 10. и 11. јула помињала су амплитудне промене.

Митрополит Доситеј, који је обављао послове болесног патријарха Варнаве, писао је 14. јула Бошку Чолак Антићу, маршалу Двора, тражећи пријем код кнеза. Нагласио је да је то захтев Синода, а у делегацији би били он и још двојица архијереја, чланова Синода, уз двојицу чланова Патријаршијског управног одбора.

И Стојадиновић 16. јула 1937. пише Антићу на Блед. Каже да је Патријаршија одговорила на његов допис па даје своје виђење садржаја узвратног писма: „Из тога одговора се види да је њихова борбеност много мања, него што су из околине Патријаршије ових

дана ширили. Свакако је на њих утицала већина Владица својом одлуком у корист конкордата, како на Клубској седници, тако и у Скупштинском одбору. Из њиховог одговора од 15. о. м. видећете да су цело питање даљег разматрања овога предмета везали за оздрављење Патријарха. Према томе оставили су ипак отшкринута врата за будуће преговоре. Како данас ствари стоје, а да нема других разлога, ради ауторитета државе и државне власти, конкордат мора да прође.“ На крају Стојадиновић закључује: „Чим прође конкордат кроз Скупштину и Сенат, верујем да ће се цела та галама стишати и брзо заборавити“.

Јовановић Стоимировић је 20. јула, док је боравио у Паризу, забележио: „Вести из Београда да су тамо биле жестоке демонстрације у виду литија: било је и рањених... У подне страшне вести: полиција пуцала у литију и ранила епископа шабачког. Звоне сва звона у знак протеста.“

Здравствени билтен о болести патријарха Варнаве од 22. јула је гласио: „Знаци запалења плућа у току прошле ноћи напредовали су. Срчана слабост још више изражена. Болесник сомнолентан. Стање врло озбиљно.“ Другачије казано, лекари су, по свему судећи, изгубили сваку наду у патријархово оздрављење.

Гашење патријарховог овоземаљског живота је започело око 14 часова 23. јула. Један од лекара је казао: „Помоћи више нема... Плашим се да га више ништа не може спасити... Можда још данас, најкасније ноћас. То ће бити Његова последња ноћ.“

Предвече су лекари констатовали: „Његову Светост сасвим је напустила снага и катастрофа се може очекивати у врло скором времену, можда и кроз који час“.

Када је почела смртна агонија, лекари су покушали са кисеоником.

У ноћи од 23. на 24. јул патријарх Варнава „преминуо је тихо и лако, право светитељски“, после 55 дана у болесничкој постели.

Уочи патријархове смрти поред постеље су читане молитве. У кући су се окупили његови пријатељи, међу којима и Григорије Божовић, угледни књижевник, рођаци и најближи сарадници. Старији и млађи брат патријархов били су у родном месту, у Пљевљима, такође на самрти.

На вест да је патријарх умро, Јовановић Стоимировић је забележио: „Тако он уђе у полит. историју Југославије и показа на какав је отпор готов наш човек када му се учини да је Српство угрожено“.

Сутрадан у истом тону наставља сведочанство: „Кажу ред и мир успостављени. Патријарх изгледа грозно на свом одру: осам недеља глади га истрошило. Сахрана у четвртак 29. VII. Укоп код Св. Савине цркве.“

Лекарска комисија је званично утврдила да је патријарх умро од туберкулозе!

Милан Стојадиновић је, како се то, природно, да закључити, одбијао било какву могућност да је патријарх отрован са знањем и пристанком Владе. Тврдио је да је патријарх био потпуно изолован од спољнога света и да нико није могао код њега да уђе без претходне дозволе митрополита Доситеја. Подсећао је да је патријарху храну спремала и лично служила некадашња власница виле у којој је био смештен.

Он, међутим, претпоставља да је до тровање могло да дође, али ако се стварно десило, то је морало бити много пре него што је патријарх био принуђен да легне у болесничку постељу. Њему су биле познате две верзије о тровању.

Прву је чуо од свештеника Љубомира Шћепановића, човека веома блиског патријарху, који му је обављао надзор над економским пословима. Према тој верзији, сумњива у тој работи била су двојица руских емиграната, јеромонах Арсеније и патријархов кувар. Они су просто „нестали“ после смрти патријарха Варнаве.

По другој верзији, за тровање је сумњичен Бошко Богдановић, који је неко време био шеф одељења у Централном пресбироу Министарског савета, а касније, кад је Антон Корошец постављен за министра просвете, његов помоћник. Богдановић је био патријархово кумче и његов саветник у многим питањима. На гласине да је отровао патријарха, узвраћао је да је то пакосна измишљотина његових противника којих је, узгред речено, имао много.

Патријарх Варнава је тако тајну своје болести, ако јој је и он знао уопште узроке, однео са собом у гроб.

Патријархово тело је после смрти било изложено у београдској Саборној цркви. Док је народ непрекидно пролазио покрај одра првојерарху Српске православне цркве одајући последњу почит, поред ковчега су се у почасној стражи смењивали наоружани четници.

У Саборну цркву је на поклоњење дошао и кнез Павле Карађорђевић, који се због патријархове сахране вратио из Словеније. То је, према извесним документима, урадио по савету Милана Стојадиновића.

Архијереји су готово отвореном игноранцијом увредили кнеза када је дошао да се поклати покојнику. Поклоњење кнеза Павла према *Гласнику Српске Православне Патријаршије* је било овако: „Погнуте главе лаганим кораком пришао је ковчегу у коме је лежало тело Блаженопочившег Патријарха и целивао икону Васкресења Христова, коју Му је поднео дворски архијакон о. Лонгин Томић. Пришао је потом ковчегу и целивао га, па је неколико тренутака

остао крај Високог Покојника и гледао у Његове посмртне остатке. Онда је клекнуо с десне стране ковчега и остао неколико минута у ћутању и молитви. Када је устао, тутор Саборне цркве предао је Кнезу-Намеснику на једном послужавнику велику свећу, коју је Кнез лично запалио и ставио више Патријархове главе. Остао је после тога још неколико тренутака у ћутању покрај ковчега а затим напустио цркву.“

Архијереји су одбили предлог Владе да сахрана буде обављена о државном трошку. Забрањили су и свим министрима, осим генералу Љубомиру Марићу, да присуствују сахрани.

У погребној поворци су, међу неколико десетина хиљада људи, и поред свега, били бројни државни функционери, намесник Раденко Станковић, сви архијереји, високи достојанственици неколико православних и других Цркава, представници националних организација. Куриозитет, међутим, представља чињеница да је од страних дипломата сахрани присуствовао само немачки амбасадор.

Патријарх Варнава је сахрањен 16/29. јула у малој цркви Светога Саве на Врачару у Београду, коју је тестаментом одредио за место свог починка, док не буде завршен светосавски спомен-храм.

Гласник *Српске Православне Патријаршије* је забележио: „Тако је сахрањен и велики Патријарх Српски Варнава. Скромна црква у којој леже Његови посмртни остаци неће скинути тешку црнину још четрдесет дана. У њој ће се за то време вршити стално помени. Дуго ће захвални народ памтити и говорити о своме достојном духовном поглавару. А кроз неколико година, када монументални храм, највећи у Српству, буде поред ове мале цркве подигнут, народ ће Му још једном одати заслужену пошту, када Његове светитељске кости буду пренесене у крипту Светосавског храма. Тако ће се испунити Његова жеља, да почива у Светосавском храму, коју је изрекао при освећењу мале цркве у којој је сад привремено сахрањен.“

Скопље. Његова Светост Патријарх Варнава после кратке болести опоравио се, те је 3. Августа, свечано испраћен, напустио Скопље и отпутовао на одмор у Врњачку Бању.

Повратак Његове Светости у Београд. 31 Августа Његова Светост Патријарх Господин Варнава вратио се после кратког лијечења и одмора у Врњачкој бањи у своју резиденцију у Београд.

Београд. Његова Светост Патријарх Господин Варнава после лијечења у Врњачкој бањи изволио се вратити у своју резиденцију у Београд 29. августа.

Њ. Светост у Матаругама. — Прошле недеље Његова Светост Српски Патријарх *Господин Варнава* отпутовао је у приватну и тако исто лековиту Матарушку Бању ради одмора и лечења. У исто време тамо је приспео и Митрополит Црногорско-Приморски *Господин Д-р Гаврило Дожич*, који ће се, такође, тамо подуже бавити ради лечења и одмора. Митрополит је, сем тога, и био гост Његове Светости Патријарха.

Његова Светост Патријарх Господин Варнава на одмору. Његова Светост Патријарх Господин Варнава отпутовао је на одмор у Врњачку Бању. У смислу Устава послове у резиденцији водиће Свети архијерејски синод, а текуће хитне послове патријаршије отправљаће и даље лично сам Његова Светост Патријарх.

Болест Његове Светости Патријарха Г. Варнаве

Према издатим лекарским билтенима последњих дана, болест Његове Светости Патријарха Српског Г. Варнаве овако се развијала: Билтен од 28 јуна п. т. овако гласи:

— Његова Светост Патријарх провео је ноћ мирно. Температура нормална, пулс 78 — нормалан.

Појављују се предзнаци могућности узимања хране природним путем.

29 јуна о. т. извесно побољшање појавило се код Његове Светости. Ноћ је провео доста добро и мирно. Два пута се свега будео. Штучица, од чега је тешка болесник више патео, сада је све мање. Тога дана Његова Светост Патријарх био је претрпљиво расположење. Раговорно је са жатролологом г. Досаејем и целвао је живот, коју Му је жатрололог поднео. Високопресијеђени је, изајеху осталом, саопштио Патријарху да ће Патријархију посетити наредна исцеленица у Америци. Његова Светост се одмакнуо и ујутро нашим исцеленицама свој благодол и поздрав.

Тога дана издат је „Билтен о стању здравља Његове Светости Патријарха Српског Г. Варнаве са историјатом обољевања“:

— Стање Његове Светости издрожено. Пулс 76 — врло слаб; температура 37; дисање нормално. —

Пре три недеље Његова Светост Патријарх консултовао је свога лекара док часнаг посету главоболе и потешкова у варету.

Лекар је консултовао велику заморност Његове Светости и изнег проистичног желудачног зрениг катера.

Савештавао је Његовој Светости да огранича рад, да смањи пријем посетилаца и да успостави регуларну исхрану.

Међуцим Његова Светост није следила савету лекара, него је шака више везао себе за нове послате, који су захтевали још веће напоре и бриге, и све горње шегобе нагло су се погоршале.

У току неколико дана развио се комплекс акутног запаљеног стомака и црева, који је изазвао ишпуну неадекватности на нахоку храну, јако време (ферментацију) у стомаку, повраћање и нејакну кривљена и грчеве дијафрагме. Ма и најмање филтоса, али изајехко напредање погоршало су све шегобе.

Нормалним начином исхране постао је немогућ. Ово акутно болесно стање органа за варење са ретресијом на функције дубрета, јетре и живчаног ткивена треба посматрати као израз рецидива хроничног обољевања органа за варење. Пре неколико година Његова Светост боловала је

од дилатације и 1933 године, после напада камена у дубрету, преболела је субакутног калкулитис. Јошвио смањене овацирности органама, прокутоста услед наивног рада, неретурларна исхрана и душевна депресија још је више допринела да се развије тежка компликована слика болести, која има урочну везу са ранијим обољевањима.

Сада, као што означају билтени, ова болест пружа наду на добар исходна болести, ако не би настануле никакве компликације. У сваком случају лечење захтева подуже времена. —

30 јуна о. т. није издат никакав билтен јер није било никаквих промена. Али према изјави лекара:

— Изгледа да је врхунац болести Његове Светости прошао и да сад иде на доле. —

Ово изјављење потврди је доцније и г. проф. Њињатовски.

1 јула о. т. појавило се извесно побољшање код Његове Светости Патријарха, али, према изјави г. проф. Њињатовског, још га хране вештачким путем.

Тога дана издат је овакав билтен:

— У стању здравља Његове Светости Патријарха нема значајних промена: Температура 37,1; пулс 80; дисање нормално.

У извештајима од 2 јула о. т. овако стоји:

Патријарх је провео ноћ мирно, шако исто и јутро, а и сад је, пред подне, овим изаоо... А добро је, утешно је, кад један овако тежак болесник проваина мирно црлу ноћ и јутро... Јер то није болест која траје недељу — две. —

А билтен од истог дана гласи овако:

— Његова Светост ноћ и дан провео је доста мирно. Овакне стање без нарочитих промена. Температура 36,6 до 36,7. Пулс 80; дисање нормално. —

Према билтену од 3 јула о. т.:

Стање здравља Његове Светости показује извесне знаке лаког побољшања. Температура 36,6, пулс 80, дисање нормално. —

Билтен, пак, од 4 јула о. т., овако нас обавештава:

— Стање Његове Светости за последња 24 часа показује и даље лако побољшање. Постоји могућност узимања хране природним путем у малој мери. Температура 36,2; пулс 78. —

ПАТРИЈАРИХИЈА
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ
Бр.Лов. 509/Зак.686.
17/4. јуна 1937 године
у Београду

ВАШЕ ПРЕОСВЕЩЕНСТВО,

Поводом болести Његове Светости Патријарха Господина Варнаве част Нам је доставити Вам овај извештај:

После заседања Светог Архијерејског Сабора стање здравља Његове Светости се нагло погоршало. Лекарима, који су били позвани од стране Његове Светости, нису били у стању да одреде тачку дијагнозу, него су се ограничили на ублажавање болова уз изјаву да нема непосредне опасности по живот Његове Светости и да је стање задовољавајуће. 3/16 овога месеца по сопственој жељи и по савету лекара Његова Светост напустило је Патријаријау и пренео је у своју вилу на Топчидерском брду где су климатски и други услови повољнији за лечење него у земљи где нема потребног мира и тишине за одмор. Према досадашњим изјавима лекара болест Његове Светости се развија нормално, али ће бити потребно дуже време за опорављање. Свети Архијерејски Синод предузеће све што буде потребно за лечење Његове Светости.

На основу усменог овлашћења Његове Светости Свети Архијерејски Синод под нашим Председништвом наставио је свој рад, тако да ће одлуке Светог Архијерејског Сабора бити извршаване, решавани текући предмети и припремани предлози у смислу одлуке Светог Архијерејског Сабора.

Уколико буде потребно Свети Архијерејски Синод ће Бео о даљем току болести Његове Светости као и о другим стварима извештавати.

Вашиг Преосвештенства у Христу брат,

За Председника
Светог Архијерејског Синода
Члан, Митрополит Загребачки,

ЊЕГОВИМ ПРЕОСВЕЩЕНСТВУ ПИСМОМ

Досић

Председник Министарског савета
и
Министар иностраних послова

Београд, 7 јули 1937.

Господињу
Милану Анђићу,
Министру Двора Н.В.Краља
Блед

Драги Господине Министре,

Примио сам Ваше писмо односно путева.

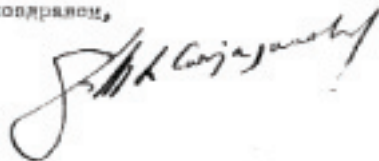
За путеве у Тешиндеру и ђам сам био приметно да су у лошем стању и био сам већ надао потребна мерења Ин-
жњетарству грађевина. Синоћ сам имао Помоћника-Министра
г.Јосифовића и дозволио сам му налог да се ти путеви
што пре доведу у ред, што ће овог лета бити и извршено.

За путеве у Словеначкој тачође сам говорио г.Јосифовићу,
и он ће јон вечерас изслати једног вишег чиновника Ин-
жњетарства грађевина, да се стави са вама у везу и на
лицу места испита шта све и како треба учинити, да би
се овде овде докато потребне одлуке. Молим вас да тог
чиновника примите.

Стање оправда Његове Светости Патријарха иде на горе,
тако да је могућа катастрофа у скором времену. Рекао
сам моме нећу г.Протићу, да вам пошаље обавештења о
поступку, који је био примачен приликом погребња пре-
ђаншег Патријарха. Најважније питање за вас, било би
о учешћу Његовог Краљевског Висоочанства Кнеза Намес-
ника. Свакако да би добро било ако би Његово Краљев-
ско Висоочанство могло присуствовати опелу, али ипак
то остављам, разуме се Његовом Краљевском Висоочанству
да сам оцени ту могућност у случају да Његова Светост
Патријарх умре.

У Скупштини и у Сенату теку послови нормално и у ре-
лазивној тишини. Рад Парламента предвиђам да може
трајати до краја пареде медале најдуже.

С поштовањем,

ПРАВЕДНИНА ЈУГОСЛАВИЈА

ПРЕТСЕДНИК
МИНИСТАРСКОГ САВТА

Београд, 16. јула 1937.

Господину
Кнезу Антону
Министру Двора,
Б л а г

Господине Министре,

У вези са мојим јучерашњим извештајем саопштавам Вам да сам добио данас од Патријаршије један одговор на моје писмо. То ће Вам послати г.Протић директно. Из тога одговора се види да је њихова борбеност много мања, него што су из околности Патријаршије ових дана изишли. Свакако на њих је утицала већина Владина својом одлуком у корист конкордата, како на Клаубској седници, тако и у Скупштинском Одбору. Из њиховог одговора од 16. о.м. видећете да су цело питање даље разматрана овога предмета везали за одражавање Патријархе. Према томе оставили су ипак отворена врата за будуће преговоре. Како данас ствари стоје, и да нема других разлога, ради ауторитета државе и државне власти, конкордат мора да прође.

Наша страна листови, међу њима Дели телеграф, писали су којемкакве глупости у вези са тобожњим сакцијом Православне цркве против оних који буду за конкордат. Данас сам преко "Авала" добио један погодан де-монтаж тих вести, а према г.Краљеву саопштио сам г.Корсичу да предузме одмах сакције - у кругу надлежности његовог ресора...

Чим прође конкордат кроз Скупштину и Сенат, верујем да ће се цело та гелма стисати и брзо заборавити. Молим Вас да предне моје информације као и оне садржане у моме јучерашњем писму саопштите Н.Кр.Височанству Кнезу Намеснику.

Са поздравом,

344-539

Београд, 14. VII. 1957

на мн
Господине Мармале,

Реди важних и неодложних црквених потреба, по релену Св. Архијерејског Сабора, чест Нам је умо-
лити Вас, Господине Мармале, да Нима, као заменику Не-
гове Светости Патријарха, двојица Архијереје, члено-
ва Св. Архијерејског Синода и двојица чланова Патри-
јеринског Управног Одбора изволите изслодити суд-
бенцију код Његовог Краљевског Височинства Кнеза -
Немесника.

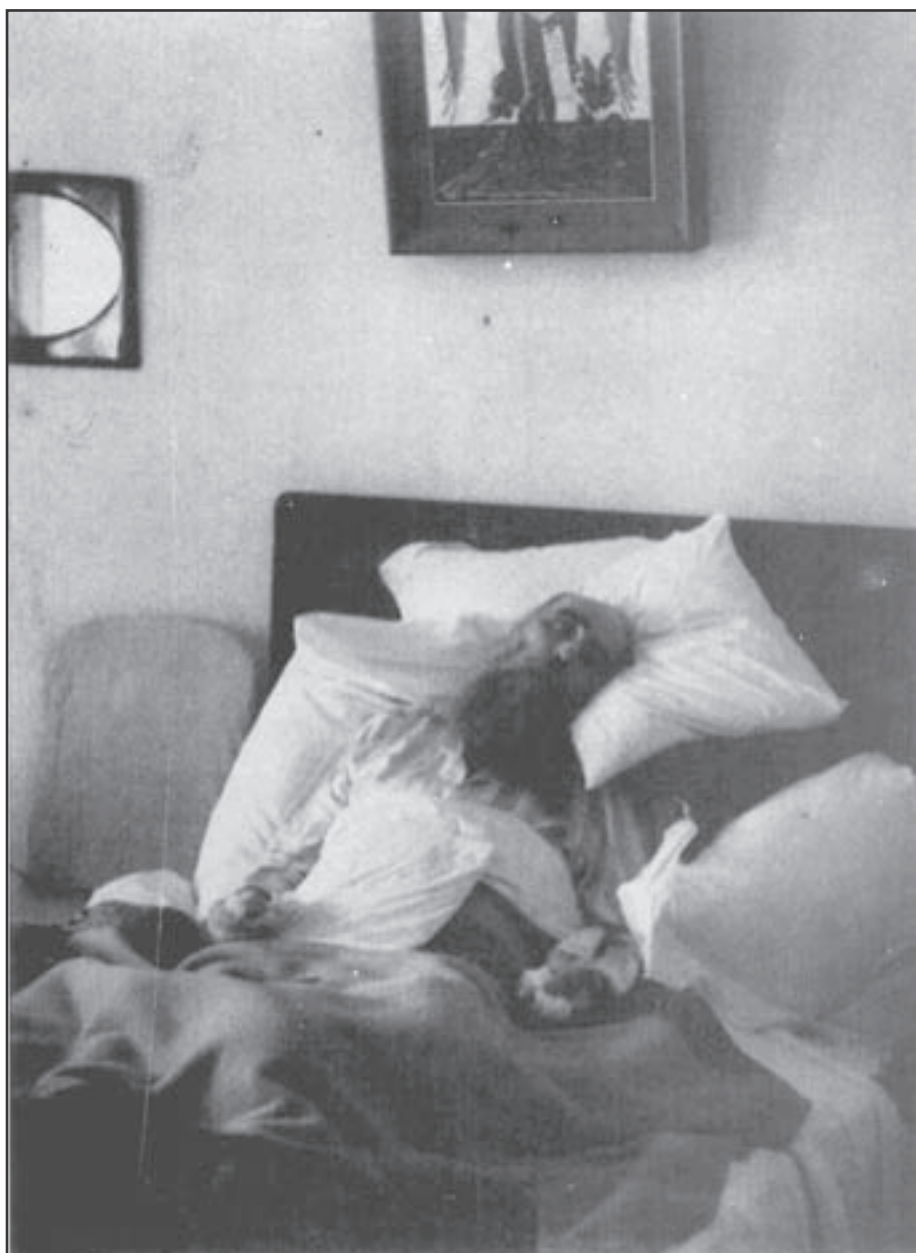
Изволите, Господине Мармале, и овом приликом
примити уверене о Нимем свагдашњем поштовању.

МИТРОПОЛИТ ЗАГРЕБАЧКИ,

Бошковић

Господину БОШКУ ЧОЛАК-АНТИЋУ, Мармалу Двора Његовог
Величанства Краља,

БЕОГРАД.

Патријарх Варнава на одру

Детаљ са сахране патријарха Варнаве

Детаљ са сахране патријарха Варнаве

Детаљ са сахране патријарха Варнаве

Детаљ са сахране патријарха Варнаве

5.9. Личност патријарха Варнаве

О патријарху Варнави Росићу, који је био први међу једнакима у Српској православној цркви у времену 1930-1937. године, није превише тога написано, па још има прилично недоумица кад је реч о његовом животопису.

Краљ Александар је био уверен да је изабран патријарх који ће му, пре свега, бити сервилан и послушан. Међутим, првојерарх је био енергичан и вредан, добар организатор, човек способан да се прилагоди захтевима времена и неминовним променама.

Његовим избором за првосвештеника Српске православне цркве је много тога покренуто и иницирано. Патријарх Варнава је водио Цркву смело и одлучно, у потпуности свестан времена у коме је живео и деловао. Видео је јасно с којих страна и колико је Црква угрожена и предузимао све да је ојача за дане који долазе и доносе бројна искушења и опасности.

Иако делује да је за нешто мало више од седам година, колико је провео на трону Српске православне цркве патријарх Варнава, није могао превише тога учинити. Његова прегнућа уродила су плодом: Црква је увела готово комплетно законодавство, развио мисионарску делатност, путовао по земљи обилазећи епархије, долазио у контакт са народом што му је уливало снагу да истраје у вери и одоли искушењима разних секти које су се, попут заразе, почеле ширити, иницирао је и помогао зидање нових храмова и обнављање старих српских задужбина, водио очинску бригу о монаштву, настојећи да и манастире стално унапређује као чуваре српских традиција.

Тежак ударац за Српску православну цркву и патријарха Варнава лично представљало је убиство краља Александра. Њих двојица су се добро познавали, гајили пријатељске везе и присно су сарађивали и у државним и црквеним пословима. Атентат у Марсеју оставио је патријарха без значајне подршке. Кнез Павле Карађорђевић, који је био први међу намесницима малолетног краља Петра, поштовао је патријарха али је био заузет важнијим државним пословима.

Патријарх је био свестан да се темељи државе љуљају после атентата и да се и над Црквом надвијају „црни облаци“. Борба поводом усвајања конкордата поново је актуелизована. Патријархов отпор озакоњењу тог уговора уживао је широку подршку у све-

штенству и народу. Патријарх Варнава се заправо није противио конкордату Краљевине Југославије и Ватикана, али је, заједно са својом Црквом, био против озакоњења (планираног) привилегованог статуса Римокатоличке цркве.

Председник Владе је био уверен да ће се снага и моћ Државе исказати у овом спорном случају.

У својим залагањима Српска православна црква, уживајући подршку народа, није тражила подршку од политичке опозиције, али су опоненти режима имали своје разлоге да се у тим данима поставе на страну ове Цркве.

„Колатерална штета“ конкордатске кризе био је сам патријарх Варнава који је умро под неразјашњеним околностима онога дана, то јест 26. јуна, када је Народна скупштина прихватила Пројекат Закона о конкордату.

Околност да се живот патријарха Варнаве угаси у дану када је већина у Народној скупштини изгласала конкордат даје том трагичном догађају посебно обележје. У свести Срба остаће заувек запамћен као мученик који се жртвовао за своју Цркву и народ.

Патријарх Варнава је био својствена личност у сваком погледу. Красили га је разборитост и преданост свим активностима којима се бавио. Био је, међутим, слабог здравља.

Савременици су о патријарху изрицали различите ласкаве оцене и тешко их је сабрати на малом простору. Наводим тек неколико.

Владимир Мајевски, патријархов биограф, између осталог, наводи: „Свој радни дан Његова Светост почиње у шест часова у јутро молитвом у цркви. Ако је у Београду, Он иде на јутрање у Саборну цркву, а кад је у Сремским Карловцима – Он је у Дворској капели...“ Његове службе су „велељепне, свечане и пуне побожности, која сугестивно делује и привлачи“, па је храм увек пун. Проповедао је и беседио када год је требало, с карактеристичном тачношћу и лепим поређењима. „Цео проповеднички рад носи религиозно-патриотски карактер и зато су његове беседе, поуке и посланице пуне Христове светлости и љубави према Отаџбини и њеним идеалима.“

Угледни историчар Ђоко Слијепчевић је записао: „Када су патријарх Варнава и његов велики углед били најпотребнији Цркви и народу судбина га је, као по некој злој коби, покосила и однела са историјске позорнице, која ће постајати све драматичнија. Крупан и стасит, висок и усправан као цида, патријарх Варнава је био изванредно леп мушки лик. После Петра II Петровића Његоша наша Црква није имала физички лепшег прочелника. Изгледао је као један од оних старих Рашана чији су нам ликови очувани на фре-

скама. Изразито упечатљив лик, он је био пун питоме отмености, господствене и присне, која је освајала.“

Блиски сарадник патријархов, архимандрит Платон Јовановић, уз бројне друге позитивне карактеристике, навео је и ово: „По души својој Његова Светост Господин Варнава несумњив је алтруиста. Пун је љубави. Јеванђелски је дарежљив. У границама своје моћи гаси патништво где год му се укаже прилика. Нарочито је бољећивог срца према браћи Русима, који живе у изгнанству и тешко душевно пате због велике невоље, која се сручила на главу целог руског народа.“

У некрологу, објављеном у тада престижном *Српском књижевном гласнику* 1. августа 1937, Јован М. Јовановић пише: „Варнава је имао многе особине тактичара, имао је плана, стрпљења и истрајности, умео је и ћутати. Ако је у прво време гдегод погрешно, то су биле неизбежне последице младалачке активности и несавладивог нестрпљења. Имао је смелости, а њу је успевао вешто да прикрије у себи. Смирени и насмејани калуђер знао је, кад треба, да буде срчан и неустрашив. Са свим тим особинама њему је брзо порастао углед у сеоском становништву, које му је приступило отворено и са вером. Његово благо, често насмејано лице било је за овај богобојажљиви народ епархије прави позив без речи да му се прилази, њему, њиховом владици.“

У данима опште жалости, и митрополит Гаврило је био сличног мишљења: „Патријарх српски Варнава имао је велико поверење у краља Александра а после његове смрти у Краљевско намесништво и његову Владу, са уверењем да меродавни фактори неће дозволити да се интереси Српске цркве оштете са овим предлогом закона... Сама личност патријарха Варнаве била је благородна и мирољубива. Он је увек био мирне нарави и није желео макакву борбу, која би ишла на то да ремети слогу и јединство код народа. Он је увек имао најбоље односе са Круном и државом. Он није ни у ком случају желео да се политика уноси у црквене проблеме. Он није могао веровати а још мање разумети да је блаженопочивши краљ Александар имао намеру да донесе Конкордат који би био на штету Српске цркве и оштетио њене интересе.“

Исти архијереј је, после избора за новог патријарха фебруара 1938, наводно, 24. децембра 1938. рекао Милану Јовановићу Стои-мировићу: „Био сам данас код министра правде и код Патријарха. Патријарх ме је задржао сат и по. Каже да већ пет месеци утврђује дугове Цркве и да су му прво рекли суму од 15, па од 30, па од 50, а јуче суму од 82 милиона. Тврди да је Црква пред банкротством и вели за Варнаву, да је био расипник, небрига, бескичмењак и хаотичар првог реда.“

Знаменити Божидар Ковачевић написао је о патријарху Варнави, између осталог, и ове речи: „Један од најлепших и најличнијих фигура у сваком смислу, патријарх Варнава нажалост није био здрав колико је то изгледало. Његово поремећено здравље нарочито се погоршало после погибије краља Александра, у чему је он гледао расап Југославије. Стање у земљи после тога и борба око конкордата сасвим су погоршали његово здравље: фаталном коинциденцијом у тренутцима кад је конкордат изгласаван у парламенту, патријархов се живот гасио! Преминуо је, у педесетседмој години живота, 24. јула 1937. Али и поред свих препрека и своје кратко-трајне делатности, патријарх Варнава остаће у поменику српских патријарха као један од највећих ревнитеља за добро Цркве и народа.“

БРОЈ 8 У СРЕМ, КАРЛОВИЦАМА 15. СРЕД АПРИЛА 1930. Г. ГОДИНА XI

ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ПАТРИЈАРШИЈЕ

КЛАСНИК
СВЕТИ АРХИЕПИСКОПСКИ СИНОД

ГЛУБОКИ
Црњ. Др. ДУШАН ЈАКИЊЕВ

ИЛИ
АЛЕКСАНДАР I.

по власти Његовој и воља Народној Краљ Југославије

Према избору Народнег Сабора од 12. априла 1930. године, на предлог Његовог министра правде, стављен у сагласност са Председником Његовог Министарског Савета, а на основу члана 2. Закона о избору Патријарха Српске Православне Цркве, именујемо Патријархом Српске Православне Цркве Његово Високо Прочасљивство господина Варнаву, митрополита скопљанског.

Његов министар правде нека изврши овај Указ.

АЛЕКСАНДАР, с. р.

Београд, 12. априла 1930. године.

Министар правде
Др. М. СРЊИЋ, с. р.

ЊЕГОВА СВЕТОСТ ПАТРИЈАРХ ВАРНАВА.

Његова Светост Патријарх Господин Варнава, у мазу Петар Росић, родио се у Панаљави у Херцеговини 29. августа 1880 г. од родитеља: Ђорђа и Крстине Росић. Основну школу учио је у Панаљави, а богословско-учитељску школу завршио је у Пријеву г. 1910. По завршетку богословско-учитељске школе ступио је у Духовну Академију у Петрограду, коју је завршио г. 1915 те био удостојен научном степеном кандидата Богослова. При завршетку Духовне Академије, тадашњи ректор његовог Прочасљивог Свештства, азовачкино је 30. априла 1915. г. Петра Росића, који добио именоване име Варнава. Исте године 6. маја био Варнава рукоположен за јерођаконца, а 5. јуна за јерокоњаха.

Јерокоњах Варнава, вративши се во Русеје, буде постављен за свештеника код војводства Краљевине Србије у Цариграду, где је био једно и управитељ српске школе пре до г. 1918. За то вријеме он је изучио

грчки језик, упознао се са уређењем Високог Патријарха и са његовим односима према српској цркви. Уједно ту је сарађивао на „Цариградском Гласнику“, који тада бјаше једини српски гласило у Отоманској царевини. Понајвише је радио о просвјетно-културним и националним питањима.

Приликом бјављања блаженнопочившег Краља Петра Ослобођеница у Цариграду, јерокоњах Варнава био је стално уз њега, као тумач његов и посредник.

Света Синод цариградског Патријарха под председничком знаменитошћу владиславог Патријарха Јована III, изабрао је јерокоњаха Варнаву 18. марта 1910 г. за амбарног епископа Дебарско-Велешког епархије, а 10. априла исте године на Лазареву суботу у патријаршаном храму св. Великомученика Георгија извршени су за епископа са титулом епископа Главињског. Као такав, епископ Варнава водио је тежику

ПАСТИРСКА ПОСЛАНИЦА
ЊЕГОВЕ СВЕТОСТИ ПАТРИЈАРХА СРПСКОГ ГОСПОДИНА ВАРНАВЕ
ПОВОДОМ ПРОСЛАВЕ 700-ГОДИШЊИЦЕ ОД СМРТИ
СВЕТОГА САВЕ

†
ВАРНАВА
по милости Божијој
ПРАВОСЛАВНИ
ПАТРИЈАРХ СРПСКИ

Шаље свој очински благослов и поздрав свому
своме нпору и народу, старешинама и деци

Богољубива браћо у Христу и верна чело
Православља и Са. Саве!

Љубавна лепо моја,

Народ без прошлости, без славе историјске прошлости, то је небо без облака, то је пучина без валова, то је пуста без брда, без река и без долина. Шта би била народа без прошлости?! Они би као и људи без унутрашњег, душевног живота прохујали као метеоре, која у једном тренутку заблестују а потом се угасе и изгубе без трага у бескрајну свемира. Величина једнога народа цени се по његовој прошлости, по животворној снази његових традиција. И као што је Христова наука вечна жиа квор, на кога човечанство кроз века нове слаге за духовно и морално окрепљење и прерођај, тако је и прошлост народна жичо жиа квор, на коме се покољења наизјадју животворном снагом и врлинама за нова прегнућа и дела.

Мало је народа у свету, чија је прошлост тако сложена, бурна и велика, као нашега народа. На својој историјској путу наш народ је прошао и преживео све промене дознања и падања, величине и страдања, славе и пораза, док најзад није избио на велики пут славе, која га је одвео на данашњем уједињеном. Тај дуг и тронит пут наше народне прошлости, на коме су се наизменично мењале векови славе и падања, доба царства са дуготрајним робовањем, врхунац благостања са страховатак беде, претрпело је наш народ са толиком чарственом вери и самопоуздањем, да нема сличног примера у целој светској историји. Никада ни најтежи ударци судбине нису поколебали наш народ у његовој светој вери у Господа Бога и у снама напана и удаљива, која је он на тој вери засновао. Његова честа вера, прожета светим начелма Христова учења и његова национална свест беху тако често и дубоко усађене у на-

родну душу, да их кроз многе векове никада и никаква искушења нису могла поколебати ни уздржати. Под тешким ударима судбине и под силним налетима истрајатеља народи су губили веру и држаку своју, па чак и само обележје своје народности. Али српски је народ отувао своју веру, своје име и своју народност у пуној снази и пуноме сјају кроз векове векова, управо свим тежобана и искушењима, чак и у столењима жучног, петвековног робовања. Шта је то, што је дало снаге нашем народу да отува своја највећа национална блага?! Шта је то, што му је удало животворну моћ да напана, да напана сва искушења и све претоне и да издржи непоколебљиво и чврсто на брањку напанањих и верских светиња?! Која је то чудесна сила, што га је оспособила за велико дело остварења историјске задаје ослобођења и уједињења?! Јасно је и очекивано, да би наш народ давно и предавно поклекао и потонуо у неравној вековној борби против мнособројних и надмоћних непријатеља, да кроз све његове даваре и чистиде није струјала божанска, животворна снага једнога верског и националног напанања, које му је Свевишања милост Божија преко свога Избраника и Посредника предала као свети аманет за вечна времена, да буде темељ свете православне вере и брањки народности српске.

Драга браћо моја,

Данашњој нашој посланици циља је, да изговори у нама сећање на оно далеко, славно доба наше прошлости, када је Божанско Провађење обратило пажњу и на наш разједињен и кимуче народ, када је Господ услышао молитве његове и послао му Избраника, који ће спровести велико и судбоносно дело верског и националног окрепљења и прерођаја у нашем народу. Милост Божија је неограничена и свелопита. Она није мимовила ни наш народ. Као што је Господ пре 20 векова учинио највеће добро човечанству, пославши на земљу свога љубљенога Сина, Господа Исуса Христа, да својом узвишеном жртвом искупи свет од грехова, тако је и српском народу пре више од осдам и по векова подарио највизну милост своју, одређивши преблагно, да се тада у њему роди и појави велики просветитељ, прерођатељ и утемељач чисте православне вере и националне свести. Подарио нам је Сава Немањина.

Појава и прерођатељски рад Светога Саве нада у напловито и ткурио раздобаје 12 и 13

ЧЛАНОВИ ПАТРИЈАРШИНСКОГ САВЕТА

— По чл. 77, тач. ж, Устава С. П. Цркве —

Указом Његовог Величанства Краља, на предлог Министра Правде, у споразуму са Његовом Светошћу Патријархом Српским и у сагласности с претседником Министарског Савета на основу чл. 77, тачке ж, Устава Српске Православне Цркве постављени су за чланове Патријаршиског Савета Српске Православне Цркве :

Бојовић Петар, војвода из Београда.

Трифуновић Филип, министар у пензији из Београда.

Радојловић Драгољуб, претседник Државног Савета из Београда.

Аранђеловић Драгољуб, професор Универзитета из Београда.

Џаковић Милован, Вел. Жупан у пензији и сенатор из Цетинја.

Љубибратић Сава, сенатор из Сарајева.

Рајачић Јосиф, поседник из Сремских Карловаца.

Вулетић Марко, трговац из Београда.

Иконић Танасије, судија врховног Суда из Сарајева.

Божовић Григорије, књижевник из Београда.

Михаиловић Јосиф, архитекта, претседник Општине из Скопља.

Стошовић Добривоје, директор Аграрне Банке из Београда.

Наше Господство знаду једнако иридесет
 година послима пролином Божиим славица
 Блато о даду крајови славе сабоде цркве
 свети великомурмане Лиширија. На стога
 осветило созишће руском Козму мурманку
 Аптаваду Роситковском и штога одлу-
 жило светану лиширију у великој цркви
 свети великомурмане Лиширија, и
 штога осветило доу збогад ког не здрже-
 тосењемо а оу нашу православну Цркву
 свети Јована Богослова. Премаком ова
 Фаче посетне осветило и дабуку свита
 реану у рачи свети Сае Немановића,
 коју из будави пофаче ова Богословија
 у Свбосавској 1935. гофачи. Похваля-
 семо и благословисемо кашавице и ур-
 наве обе оне због овог дела, као и
 због јеванђелског духа, боревка и чинка
 коју завазисемо у невоји. Све у славу Бже-
 га Бога и Свасе Фачи Јована Цуи Христе
 а на дулову Корна и свасе православ-
 нога народа Фачи.

f Павлуја з. Заврана

ПАЖЊА СВОЈ ГОСПОДИ СВЕШТЕНИЦИМА!

Ових дана изашло је најновије издање
слике Његове Светости Патријарха Српског
ГОСПОДИНА ВАРНАВЕ.

Слику је радио наш славни академик сликар г. Урош Предић. Слика је рађена у осамнаест боја и до сада је најверније издање слике Његове Светости.

Само име г. Уроша Предића довољна је гаранција, да је слика савршено уметнички израђена.

Слика је одобрена и добила је благослов и препоруку Патријаршије под бр. 758.

Величина слике је 80:60.

Цена јој је у листу Дин. 150—
урамљена у махагони раму широком

7 см. са стаклом Дин. 300—

Препоручујући ову слику надамо се, да ће свака Црквена општина, парохија, свако црквено надлештво, школа и сваки свештеник поручити слику поглавара Српске Цркве.

„КОСОВО“

ТРГОВИНА

ИСТОРИЈСКА, УМЕТНИЧКА И СВЕШТЕНА СЛИКА (ИКОНА)

БЕОГРАД

Београд на Немањиној ул. бр. 6.

ИКОНЕ И ИКОНОСТАСЕ РАДИМО ПО НАЈБЕШЋИНИМ ЦЕНАМА

И ПОД НАЈПОВОЉНИЈИМ УСЛОВИМА.

Патријарх Варнава у народу

Патријарх Варнава на Далматинском Косову

Патријарх Варнава са децом

Митрополит Гаврило Дожић

Митрополит Јосиф Цвијовић

ГЛАСНИК

НЕДЕЉНИ ЛИСТ

Годишња претплата . 60 — Д.
За богослове, студенте 40 — „
За иностранство . . . 120 — „
Руководите славу на Св. Арх.
Синод са својим „Гласником“
Срем. Карловци.

САБЖЕБНИ ОРГАН СРПСКОГ ПРАВОСЛАВНОГ ПАТРИЈАРШИЈЕ

Гласник Српске Православне Цркве

СРПСКИ НЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК

НОВА СЕРИЈА LI, БРОЈ 7
1 августа 1937

ПАТРИЈАРХ ВАРНАВА
1880 — 1937

Српски део нашега народа изгубио је једног изразитог претставника своје цркве и оданости држави као целини. Образован у руској богословској школи а по допризеним наукама упућен одмах као национални радник на поље које је имао да обделава као духовни пастир и народни вођ, Варнава није хтео да посвети све време продубљивању свих социјалних и моралних питања која су се у почетку овог века наметала теолозима света, а нарочито хришћанске цркве. Из прве школе у родном Плеваљу, — у оном Новопазарском Санџаку у коме су господарили Турци, а поред њих одмах се вустријски гарнизони постављали као симбол будућег господарења над Србима, — почео је култ за свој народ. На дому се учио историји народној и задацима свештеника, улази његовој од Светог Саве до хаџи-Бере и хаџи Рувима. У Духовној академији петроградској учио се догмама православља, одбрани Цркве православне. На лицу места му се поставља дужност да се припреми за позив владике, да уђе као такав у једну од епархија на подручју старе српске Пећке патријаршије, да је организује по образцу светосавске православне цркве, и да припрема ослобођење политичко и присаједињење слободној Србији.

Први задатак му је налагао да изучи добро и грчки и турски, да се упозна са правима и дужностима једног владике у Отоманској империји, да упозна добро Фанар и његов начин рада и обичаје, као и људе који су држали често оне мало видљиве конце Цариградске патријаршије. Други задатак је био да припреми себи пут у епархију која је била одређена Србима, после рашко-призренске и скопљанске, у велешко-дебарско-главиничку дијецезу. Овај

СВЯТЪЙШИЙ
Патріархъ Сербскій

В а р н а в а

Υπότροφία αγ. Τριάδος Βλαχίας.
HOLY TRINITY RUSSIAN ORTHODOX MONASTERY
JORDANVILLE, NEW YORK, 12841 USA.

1977

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

А. Архиви

Архив Југославије, фондови: Министарски савет (АЈ), Министарство вера (АЈ, 69), Министарство правде (АЈ, 63), Министарство унутрашњих послова (АЈ, 14), Милан Стојадиновић (АЈ, 37).
Архив Светог Архијерејског Синода

Б. Извори:

Гласник Српске Православне Патријаршије, 1930-1937.

В. Објављени извори:

Устав Српске православне цркве, Београд, 1931.

Živko Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1921-1930*, Beograd, 1986.

Živko Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1931-1938*, Beograd, 1996.

Živko Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1939-1941*, Beograd, 1996.

Г. Литература

Зборници:

Српска православна црква 1920-1970, Београд, 1971.

Рим не мирује – О старим и новим покушајима Римокатоличке цркве да потчини православне, приредили протојереј Момир Васиљевић и др Зоран Милошевић, Шабац, 2003.

Мудри орач њиве Господње – Споменица Јосифа Цвијовића епископа битолског и митрополита скопског, Цетиње-Лепосавић-Београд, 2007.

Споменица двадесетпетгодишњице ослобођења Јужне Србије 1912-1937, Скопље. 1937.

Мемоари:

Мемоари патријарха српског Гаврила, I, Париз, 1974.

Мемоари патријарха српског Гаврила, II, Париз, 1986.

Митрополит скопски Јосиф, *Мемоари*, Цетиње, 2006.

Нил Балфур, Сели Мекеј, *Кнез Павле Карађорђевић – једна зака-*

снела биографија, Београд, 1990.

Варнава патријарх српски, *Тријумф православља*, Сремски Карловци, 1935.

Бранко Вујовић, *Црквени споменици на подручју града Београда*, Београд, 1973.

Славко Димевски, *Историја на Македонската православна црква*, Скопље, 1989.

Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941*, I-III, Београд, 1996.

Љубодраг Димић, *Историја српске државности – Србија у Југославији*, Нови Сад, 2001.

Ljubodrag Dimić, Nikola Žutić, *Rimokatolički klerikalizam u Kraljevini Jugoslaviji*, Beograd, 1992.

Љубомир Дурковић Јакшић, *Платон Јовановић епископ бањалучки*, Крагујевац, 1986.

Љубомир Дурковић Јакшић, *Подизање храма Светог Саве на Врачару у Београду*, Београд, 1985.

Вељко Ђ. Ђурић, *Голгота Српске православне цркве 1941-1945*, Београд, 1997.

Dragoljub Živojinović, Dejan Lučić, *Varvarstvo u ime Hristovo*, Beograd, 1988.

Никола Жутић, *Римокатоличка црква и хрватство*, Београд, 1997.

Olga Zirojević, *Srbija pod turskom vlašću 1459-1804*, Beograd, 2007.

Милан Д. Јанковић, *Патријарх Герман у животу и борби за спомен-храм*, Београд, 2001.

Миодраг Јанковић, *Кнез Павле: од лепоте до истине*, Београд, 2004.

Миодраг Јовановић, *Српско црквено градитељство и сликарство новијег доба*, Београд-Крагујевац, 1987.

Милан Јовановић Стоимировић, *Дневник 1936-1941*, Нови Сад, 2000.

Војислав Матић, *Две Савиначке цркве на Врачару*, Београд, 2006.

Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije*, Zagreb, Hrvatska, 2003.

Miloš Mišović, *Srpska crkva i konkordatska kriza*, Beograd, 1983.

Ivan Mužić, *Katolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji*, Split, 1978.

Димитрије Најдановић, *Светосавље*, Београд, 2000.

Zoran D. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji 1764-1999*, I-II, Beograd, 1999.

Viktor Novak, *Magnum crimen*, Beograd, 1986.

Драган Пантић, *Српска православна црква у Краљевини Југославији 1929-1941. с обзиром на правни положај, политичку улогу и међу-вјерске односе*, Источно Сарајево, 2006.

Димшо Перић, *Црквено право*, Београд, 1997.

Димшо Перић, *Законодавство Српске православне цркве од стварања Југославије до новијих времена – Прилог проучавању односа Државе и Цркве*, Торонто/Канада, 1995.

Миодраг Перић, *Историско-правните аспекти на односите помеђу Српската православна црква и Македонската православна црква*, Скопје, 1998.

Мирко Петровић, *Конкордатско питање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Београд, 1997.

Sima Simić, *Vatikan i Jugoslavija*, Zagreb, 1937.

Сима Симич, *Ватикан против Југославије*, Титоград, 1958.

Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, 1-3, Београд, 1991.

Milan M. Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, Beograd, 2002.

Јакоб Б. Хоптнер, *Југославија у кризи 1934-1941*, Западна Немачка, 1964.

Чланци:

Јован М. Јовановић, *Патријарх Варнава*, Српски књижевни гласник, 1. август 1937, стр. 481-484.

Предраг Пузовић, *Историјски значај манастира Милешеве*, Прилози за историју Српске православне цркве, Ниш, 1997, стр. 20-44.

ДОКУМЕНТА О МОЈИМ МУКАМА

IZVJEŠTAJ O PRIMOPREDAJI STARE ARHIVE

Komisija za verska pitanja Saveznog izvršnog veća predaje Bršavanom Sekretarijatu za unutrašnje poslove FNRJ 12 aprila 1956 godine, 8 (osam) paketa stare arhive po priloženom spisku.

12 aprila 1956 god.
Beograd

Predao

Milan M. Jovanović

Prmio

I. Jovanović

SPISAK

Stare arhive Patrijaršije Srpske pravoslavne crkve

- Paket br. 1 Arhiva Sv. Sinoda i Sv. Arhijerejskog Sabora Srpske pravoslavne crkve u Beogradu i Sremskim Karlovcima od 1929-1941 g.
- Paket br. 2 Arhiva Patrijaršije Srpske Pravoslavne crkve u Beogradu od 1930-1941 godine.
- Paket br. 3 Arhiva Patrijaršije "rpske Pravoslavne crkve u Sremskim Karlovcima i arhiva Patrijaršije Srpske Pravoslavne crkve u Beogradu od 1926-1941 g. ima nešto snimki i iz 1890-1895.
- Paket br. 4 Arhiva Patrijaršije "rpske pravoslavne crkve od 1929-1941 god.
- Paket br. 5 Arhiva Patrijaršije Srpske Pravoslavne crkve u Sremskim Karlovcima i arhiva Srpske pravoslavne crkve u Beogradu od 1927-1941 god.
- Paket br. 6 Arhiva Patrijaršije "rpske Pravoslavne crkve u Beogradu od 1933-1941 god.
- Paket br. 7 Jedan delovodni protokol Sv. Arhijerejskog Sabora za 1939 godinu.
jedan delovodni protokol / Ekshibit/ Patronata Srpske Pravoslavne velike gimnazije u Sremskim Karlovcima od 1930-1941 g. sajedno sa završnim računima Starateljstva gimnazijskih fondova i sadržbina za 1935-1940 godinu.
Jedna skica kram Sv. Save
Jedan delovodni protokol od 1926-1929 god.
- Paket br. 8 Arhiva Patrijaršije Srpske Pravoslavne crkve u Beogradu od 1922-1941 god.

Beograd, 12 aprila 1956 g.

Predao,

Milan M. Jovanović

Prmio,

I. Jovanović

СВЕТИ АРХИЈЕРЕЈСКИ СИНОД
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

бр. 709/Зап. 534

2. маја 1991. год.

у Београду

Господину ВЕАКУ ЂУРИЋУ

Београд

Свети архијерејски синод у седници својој под горњим бројем и датумом, донео је ову одлуку:

„Усвојити предлог Веака Ђурића, историчара из Београда, и од Архива Србије, Архива Војно-историјског института, Архива Југославије и Архива МУП-а Србије, затражити документа која по садржају и ауторству треба да се налазе у архиву Светог архијерејског синода, или пак да се Светом архијерејском синоду уступе копје ових докумената.“

О предлој одлучи Светог архијерејског синода обавештавате се ради знања и даљег сходног поступка у вези Вашег предлога од 18. априла 1991. године.

ЗА ПРЕДСЕДНИКА
СВЕТОГ АРХИЈЕРЕЈСКОГ СИНОДА
Јан, † МИТРОПОЛИТ
ЗАГРЕБАЧКО-ВУЂЕРАНСКИ

Jovan

Г-дин Андрија Салић
Национални Већеори Србије за државну безбедност
Кнеза Милоша 92
11000 Београд

Поштовани господине,

Основне теме мојих научно-истраживачких интересова још савремена историја и судбина Српске православне Цркве у 20. веку. До сада сам објавио неколико значајних радова на којима су најзначајнији доприноси објављени под насловом "Тоталитарна Српска православна црква 1941-1945" и "Историја Српске православне Цркве 1946-1998".

Намера ми је да истраживања наставим. Пошто ми је да и у институцији којој сте на челу имају грађе за моје теме. Било би ми изванредно када бих, захваљујући Вашој помоћи, добио право на преглед те грађе.

Уколико да бисте ми радили повремено, примате моје писма.

Београд, 20. марта

Г-дин Горан Петровић
Национални Већеори Србије за државну безбедност
Кнеза Милоша 92
11000 Београд

Поштовани господине,

Основне теме мојих научно-истраживачких интересова још савремена историја и судбина Српске православне Цркве у 20. веку. До сада сам објавио неколико значајних радова на којима су најзначајнији доприноси објављени под насловом "Тоталитарна Српска православна црква 1941-1945" и "Историја Српске православне Цркве 1946-1998".

Намера ми је да истраживања наставим. Пошто ми је да и у институцији којој сте на челу имају грађе за моје теме. Било би ми изванредно када бих, захваљујући Вашој помоћи, добио право на преглед те грађе.

Уколико да бисте ми радили повремено, примате моје писма.

Београд, 13. марта 2002.

Г-дин Андрија Салић
Национални Већеори Србије за државну безбедност
Кнеза Милоша 92
11000 Београд

Поштовани господине,

Основне теме мојих научно-истраживачких интересова још савремена историја и судбина Српске православне Цркве у 20. веку. До сада сам објавио неколико значајних радова на којима су најзначајнији доприноси објављени под насловом "Тоталитарна Српска православна црква 1941-1945" и "Историја Српске православне Цркве 1946-1998".

Намера ми је да истраживања наставим. Пошто ми је да и у институцији којој сте на челу имају грађе за моје теме. Било би ми изванредно када бих, захваљујући Вашој помоћи, добио право на преглед те грађе.

Уколико да бисте ми радили повремено, примате моје писма.

Београд, 20. марта 2002.

проф. др Вељко Ђ. Ђурић
Филозофски факултет
Универзитета у Београду

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
Ресор државне безбедности
Кабинет начелника
Број 245/1
16.03. 2001. год.
Београд, Кнеза Милоша 92

проф. др Велко Ђ. Ђурић

Ул. Стевана Лукића 11/20
11060 Београд

Господине Ђурићу,

Уважавајући Ваше научно залагање и труд који ulaжете у погледу проучавања историје Српско православног цркве, обавештавамо Вас да поштујући принцип законитости у раду Ресора државне безбедности, виемо у могућности да изаберемо у сусрет Вашем захтеву и омогућимо увид у расположиве евиденције нашег Ресора.

Нормативни акти који регулишу наведену област налазе се у фази израде и тек по њиховом усвајању од стране законодавних органа и њиховом ступању на правну снагу, бићемо у могућности да сходно томе поступимо.

Начелник Ресора државне
безбедности
Бранко Петровић

Бранко Петровић

СВЕТИ АРХИЈЕРЕЈСКИ СИНОД
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

Улица краља Петра 7
11000 БЕОГРАД

Предмет: Молба за преглед архивске грађе

Част ми је потсетити Вас на неколико својих радова који, по мишљењу истакнутих познавалаца блиске прошлости, имају веома запажено место у историографији: 1989. године објавио сам књигу "Усташе и православље – Хрватска православна црква", 1991. "Прекрштавање Срба у Независној Држави Хрватској – Прилози за историју верског геноцида", 1997. "Голгота Српске православне цркве 1941-1945. године", 2000-2002. "Летовне Српске православне цркве 1946-1958. године – време патријарха Гаврила Дожића и патријарха Викентија Проданова", 2007. „Шта ће у Сплиту Свети Сава“ и „Прилози за историју Српске православне цркве“, и тако даље.

Својеремсно је благодарношћу Светог Архиепископског Синода било ми омогућено да прегледам део архивске грађе па сам своје радове допунио новим подацима која су дала другачија сазнања о људима и догађајима новије историје Српске православне цркве и Српства уопште.

Припремам материјал о епископу велешко-дебарском, касније митрополиту скопљанском и патријарху Варнави Росићу.

Молим Вас да верујете у моју искреност када тражим да ми омогућите преглед и коришћење грађе у којој би могао пронаћи релевантне податке о овом архиепископу.

Очекујући благослов и дозволу, искрено захваљујем.

1. септембар 2008.

проф. др Вељко Ђурић Мишина
Гавријева 216
11077 Нови Београд

1. IX 2008.

ИЗАБРАНА АУТОРОВА БИБЛИОГРАФИЈА

I

A.

1. *Усташе и православље: Хрватска православна црква*, Белетра, Београд, 1989.

2. *Прекрштавање Срба у Независној Држави Хрватској: прилози за историју верског геноцида*, Алфа, Београд-Земун, 1991.

3. *Голгота Српске православне цркве 1941-1945*, Народна књига – Алфа, Београд, 1997.

4. *Нови прилози за биографију војводе Јездимира Дангића*, Нова Србија, Београд, 1997.

5. *Војвода Ђујић*, Нова Србија, Београд, 1998.

6. *Летопис Српске православне цркве 1946-1950 године: Време патријарха Гаврила (1946-1950) и патријарха Викентија (1950-1958)*, 1. књ., Српско културно друштво Зора, Книн, Београд, 2000.

7. *Летопис Српске православне цркве 1946-1950. године: Време патријарха Гаврила (1946-1950) и Викентија (1950-1958)*, 2. књ., Српско културно друштво Зора, Книн, Београд, 2001.

8. *Летопис Српске православне цркве 1946-1950 године: Време патријарха Гаврила (1946-1950) и патријарха Викентија (1950-1958)*, 3. књ., Српско културно друштво Зора, Книн, Београд, 2002.

9. *Српска православна црква у Независној Држави Хрватској; 1941-1945. године*, Дијам – М – прес, Ветерник, 2002.

10. *Злочин је почео раније: Прилози за историју страдања Срба у бановинама Приморској и Савској 1934-1939. године и Бановини Хрватској 1939-1941. године*, ауторово издање, Београд, 2004.

11. *Прилози за историју Српске православне цркве*, књ. 1, Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић, 2006.

12. *Прилози за историју Српске православне цркве*, књ. 2, Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић, 2007.

13. *Шта ће у Сплиту Свети Сава*, ауторово издање, Београд, 2007.

Б.

1. (коаутор са Миодрагом Близанцем) *Патријарх Гаврило (Дојсић)*, Нови Сад, 2004.

II

1. Предговор у: Саво Накићеновић, *Книнска крајина: насеља и поријекло становништва*, Српско културно друштво *Зора*, Београд – Книн, 1990.

2. Предговор у: Мишо Урош, *Тронежа: Три међе једног народа*, Београд: Завичајни клуб *Книнска крајина*, Српско културно друштво *Зора*: Умјетничко братство манастира Крка: Искра – Информативна агенција Републике Српске Крајине, Книн, 1994.

3. Предговор у: Никола Кордић, *Кроз рат са Дражом: ратне успомене личног пратиоца Михаиловића и шифранта у Врховној команди Југословенске војске у Отаџбини*, Београд – Крагујевац, 1998.

4. Предговор у: Радослав Грујић, *Политичко-верска активност Ватикана на Балкану кроз векове*, Слободна књига, Београд, 1998.

5. Предговор у: Joža Horvat, Zdenko Štambuk, *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, (Zagreb, 1946), репринт, Бања Лука, 2007.

6. Предговор у: Јездимир Дангић, *Глад и тамница*, Бања Лука, 2009.

III

1. Унијаћење у Далматинској Загори у XIX веку, *Српска зора*, год. 1, св. 3/4, Книн, 1991, стр. 135-142.

2. *Ко су били војно-управни команданти Србије 1941-1944*, Гласник Војноисторијског института, бр. 3, Београд, 1996, стр. 159-168.

3. *Судбине архијереја и свештеника Српске православне цркве у Независној Држави Хрватској према објављеним документима Српске патријаршије*, Зборник Срби у Хрватској, књ. 4, 1999, стр. 211-279.

4. *Из историје Рашко-призренске епархије*, Свети кнез Лазар, бр. 3 (31), Призрен, 2000, стр. 83-89.

5. *Архијереји Српске православне цркве 1941-1944. године у документима немачке службе безбедности*, Српска слободарска мисао, број 5, Београд, 2000, стр. 171-193.

6. *Srpska pravoslavna Crkva u prvoj deceniji komunističke vlasti 1945-1955. године и Narodnoj Republici Hrvatskoj*, Dijalog istoričara/povjesničara, sveska 2, Zagreb, 2000, str. 635-652.

7. *Прилог проучавању аграрне реформе и колонизације 1945-1946. године на имањима Српске православне цркве на територији Аутономне косовско-метохијске области*, Свети кнез Лазар, бр. 4

(32), Призрен, 2001, стр. 21-50.

8. *Прекрштавање Срба у Независној Држави Хрватској у преписци краљевске владе и Посланства у Ватикану 1941-1943. године – Прилог проучавању историје конверзије*, Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини, Блаце, 2001, стр. 215-222.

9. *Hrvati kao žrtve u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji 1918-1941. godine (Neki sporni problemi)*, Dijalog istoričara/povjesničara, sveska 3, Zagreb, 2001, str. 507-524.

10. *Josif (Cvijović), mitropolit skopljanski i Alojzije Stepinac, nadbiskup zagrebački, prvosveštenici Srpske pravoslavne i Rimokatoličke Crkve i prekrštavanje 1941-1945. godine*, Dijalog istoričara/povjesničara, sveska 4, Zagreb, 2001, str. 449-466.

11. *Prilozi za komunističko poimanje modernizacije*, Dijalog istoričara/povjesničara, sveska 5, Zagreb, 2002, str. 363-377.

12. *Srbi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i Hrvati u Srbiji 1941-1944. godine. Viđenje kroz sudbine sveštenoslužitelja*, Dijalog istoričara/povjesničara, sveska 6, Zagreb, 2002, str. 153-170.

13. *Неколико прилога о судбини имовине манастира среза Јагодинског после 1945. године*, Корени, бр. 1, Јагодина, 2003, стр. 125-136.

14. *Prilozi za istoriju Srba u Banovini Hrvatskoj 1939-1941. godine*, Dijalog istoričara/povjesničara, sveska 7, Zagreb, 2003, str. 229-247.

15. *Хрватска православна црква, Српска слободарска мисао*, број 1, Београд, 2003, стр. 123-140.

16. *Делатност југословенске обавештајне, контраобавештајне и дипломатске службе 1945-1946. године у потрази за лицима осумњиченим и/или проглашеним за ратне злочине*, Историја XX века, Београд, 2004, стр. 49-64.

17. *Политичке и друге активности Хрватске сељачке странке у Дубровачком срезу у процесу кроатизације*, Српска слободарска мисао, бр. 25, Београд, 2004, стр. 98-110.

18. *Обнављање Патријаришије и избор патријарха 1920. године*, Свети кнез Лазар, бр. 4 (48), Призрен/Грачаница 2004, стр. 25-50.

19. *Устоличење патријарха Димитрија (Павловића) 1924. и увођење у патријаришијски трон у Пећи 1924. године*, Свети кнез Лазар, бр. 1-2 (49-50), Призрен/Грачаница, 2005, стр. 51-80.

20. *Неки проблеми истраживања историје Српске православне цркве. Колико аматеризам у историографији (не)допринеси истраживању судбине јерархије Српске православне цркве*, Генотид у XX веку на просторима југословенских земаља, Београд, 2005, стр. 477-488.

21. *Удружење пријатеља Велике Британије и Сједињених Америчких Држава 1931-1941. године*, Српска слободарска мисао, Земун, 2005, стр. 329-342.

22. *Утицај Слободана Милошевића на судбину Крајине*, Република Српска Крајина – Десет година послје 2, Београд, 2005, стр. 91-102.

23. *О једном од гробова Петра Кочића*, Нова Зора, часопис за књижевност и културу, св. 7, Српско просвјетно и културно друштво Просвјета, Билећа-Гацко, 2005, стр. 224-232.

24. *Генерал Милан Недић и архијереји Српска Православне Цркве*, Свети кнез Лазар, бр. 3 (51), Призрен/Грачаница 2005, стр. 61-96.

Садржај

Увод	7
ПОГЛАВЉЕ I	
Историјски контекст	11
ПОГЛАВЉЕ II	
Монах	21
ПОГЛАВЉЕ III	
Епископ	39
ПОГЛАВЉЕ IV	
Митрополит	55
ПОГЛАВЉЕ V	
Патријарх	71
5.1. Избор, устоличење и служба Богу и народу	73
5.2. Законодавство	95
5.3. Умрли и нови архијереји 1930-1937. године	109
5.4. Архипастирска путовања	110
5.5. Обнова старих и зидање нових храмова	130
5.6. Живот Цркве	148
5.7. Конкордат	162
5.8. Болест и смрт патријарха Варнаве	185
5.9. Личност патријарха Варнаве	207
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА	223
ДОКУМЕНТА О МОЈИМ МУКАМА	227
ИЗАБРАНА АУТОРОВА БИБЛИОГРАФИЈА	233

CIP - Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-27-038-4 (Књижевна задруга
Српског народног вијећа)
COBISS.CG-ID 19884560